

TONYUKUK YAZITININ SÖYLEM ANALİZİ
-LİDERLİK ÖRNEĞİNDE-

Sevim Özüm GENÇ

Yüksek Lisans Tezi

Eskişehir, 2022

TONYUKUK YAZITININ SÖYLEM ANALİZİ -LİDERLİK ÖRNEĞİNDE-

Sevim Özüm GENÇ

**T.C.
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü**

**Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı
Türk Dili Bilim Dalı
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

Eskişehir, 2022

...../...../.....

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Bu tezin/projenin Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi hükümlerine göre hazırlandığını; bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmanın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu aşamalarında bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; bu çalışmanın Eskişehir Osmangazi Üniversitesi tarafından kullanılan bilimsel intihal tespit

programıyla taranmasını kabul ettiğimi ve hiçbir şekilde intihal içermediğini beyan ederim. Yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması halinde ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçlara razı olduğumu bildiririm.

Sevim Özüm GENÇ

ÖZ
TONYUKUK YAZITININ SÖYLEM ANALİZİ
-LİDERLİK ÖRNEĞİNDE-

GENÇ, Sevim Özüm
Yüksek Lisans - 2022
Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Bülent GÜL

İnsanoğlunun varlığından bu yana her toplumda nizamın ve otoritenin sağlanabilmesi için bir liderin ön plana çıktığı ve gruplar hâlinde yaşayan toplulukları ise bu öne çıkan veya halk tarafından öne çıkarılan liderlerin yönettiği açıkça görülmektedir. İhtiyaç doğrultusunda belli özelliklere sahip lider olarak öne çıkan kişilerin karakterleri birbirlerinden farklı veya benzer olarak, aynı zamanda toplumdan topluma farklılıklar göstererek birtakım özellikler barındırabilmektedir. Dolayısıyla toplumların kendi içinde dinamikleri, yani gelenek görenekleri de değişkenlik gösterdiği için seçilen liderler de farklı karakter özellikleri gösterebilmektedir. Bu

liderler ve özelliklerini incelediğimizde farklılıklar birbirinden farklı liderlik özelliklerini veya benzerlikler ise ortak özellikleri belirlememizi sağlayabilmiştir. Bunun benzer ve farklı özelliklerin sonucunda da liderlik türlerine göre farklı sınıflandırmalar yapabilmekteyiz. Toplumlarda farklılıklar gösteren liderlik özellikleri Türk liderleri incelediğimiz zaman da görülebilmekte ve Türk toplumunda görülen liderlik özellikleri de farklı liderlik türü sınıflandırmalarını doğurmaktadır. Bilge Tonyukuk'u karakterindeki ve liderlik vasfındaki özellikleri doğrultusunda değerlendirip hangi liderlik türüne daha yakın olduğunu incelemenin doğru olduğunu düşünmekteyiz. Bu çalışma da öncelikle liderliğin ne demek olduğu aynı zamanda türleri ve sınıflandırmaları incelenecek her bir liderlik türünün özelliklerinden bahsedilecek, ardından Tonyukuk'un kim olduğu ve nasıl bir lider olduğundan bahsedilecektir.

Sonrasında Tonyukuk yazıtındaki satırların söylem analizi yapılacak ve hermeneutik teknikler çerçevesinde incelenerek Tonyukuk'un hangi liderlik türü özelliklerini barındıran bir lider olduğu konusu tespit edilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Eski Türkçe, Bilge Tonyukuk, söylem analizi, hermeneutik, karizmatik liderlik, otantik liderlik, babacan liderlik, otokratik liderlik

ABSTRACT
DISCOURSE ANALYSIS OF TONYUKUK INSCRIPTION
--IN TERMS OF LEADERSHIP--

GENÇ, Sevim Özüm
Master - 2022
Department of Turkish Language and Literature

Advisor: Prof. Dr. Bülent GÜL

Since the beginning of human existence, in every society, it is evident that a leader stands out to maintain authority and order and this remarkable leader governs communities living in groups for centuries. Due to a specific need and according to the society in which they live, the characteristics of those who stand out as a leader may be different from each other, but they may also have some similarities. We can therefore observe the different characteristics of the elected leaders because each community has its own dynamic, in other words its own traditions. When analyze these leaders and their characteristics, the differences have allowed us to identify different characteristics of leadership and the similarities have allowed us to identify common characteristics as well. Leadership characteristics that differ in the societies can also be observed when we analyze Turkish leaders and these leadership characteristics seen in Turkish society give rise to some classifications about different types of leadership. We think that it would be appropriate to evaluate Bilge Tonyukuk to find out what type of leadership represents him, given his characteristics and leadership qualities. In this study, first of all, we will focus on what leadership means. Some types and classifications of leadership will be examined and characteristics of each leadership type will be mentioned. Right after we will discuss who Tonyukuk is and what type of leader he is. Then some of the lines in the Tonyukuk inscription will be examined within the scope of discourse analysis and hermeneutic techniques and we will try to determine the type of leadership corresponding to the characteristics of Tonyukuk.

Keywords: Old Turkic, Bilge Tonyukuk, discourse analysis, hermeneutic, charismatic leadership, authentic leadership, paternalistic leadership, autocratic leadership

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	vii
ABSTRACT.....	ix
KISALTMALAR.....	xii
ÖNSÖZ.....	xiii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM	
LİDERLİK NEDİR ?.....	3

İKİNCİ BÖLÜM	
LİDERLİK TARZLARI	
2.1. KARİZMATİK LİDERLİK.....	8
2.2. OTANTİK LİDERLİK.....	12
2.3. OTOKRATİK LİDERLİK.....	18
2.4. DEMOKRATİK LİDERLİK	21

2.5. LİBERAL LİDERLİK	22
2.6.BABACAN LİDERLİK	23

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TONYUKUK YAZITI VE SÖYLEM ANALİZİ

3.1.SÖYLEM VE SÖYLEM ANALİZİ.....	26
3.2.TONYUKUK YAZITININ SÖYLEM ANALİZİ.....	29

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BİLGE TONYUKUK YAZITINDAKİ SÖYLEMLERİN LİDERLİK TÜRLERİNE GÖRE SINIFLANDIRILMASI VE TABLOLAŞTIRILMASI.....

.....	74
-------	----

SONUÇ	90
-------------	----

KAYNAKÇA	93
----------------	----

KISALTMALAR

T1	: Tonyukuk Yazıtı 1. Taş (Aydın, 2018)
T2	: Tonyukuk Yazıtı 2. Taş (Aydın, 2018)
B	: Batı Yüzü
D	: Doğu Yüzü
K	: Kuzey Yüzü
G	: Güney Yüzü

ÖN SÖZ

Geçmişten bu yana belirli kitleler halinde yaşayan insanoğlu yaradılışları gereği kendileri adına birilerinin karar vermesini aynı zamanda birileri tarafından yönlendirilip yönetilmeyi istemişlerdir. Asırlardır her toplumda farklı farklı var olmakta olan liderler toplumlardaki düzeni, otoriteyi sağlamış aynı zamanda o toplumun daha ileriye taşınabilmesi ve refah içinde yaşayabilmesi için çaba sarf etmişlerdir. Toplumlarda yer alan farklı gelenek görenekler sayesinde o toplumun başındaki liderden beklentileri de değişmektedir. Değişkenlik gösteren bu liderler farklı liderlik türlerini ve özelliklerini de beraberinde getirmektedir. Neticede Türk devletlerindeki liderlerde Türk toplumunun kendi beklenti ve istekleri doğrultusunda benzerlikler göstermektedir. Bu liderlik türlerinden henüz yeni duymaya başladığımız otantik liderlik türü ise aslında toplumlarda yüzyıllardır var olan fakat yeni keşfedilen ve üzerinde yeni araştırmalar yapılan bir konudur. Otantik liderlik başlığı altında Türk tarihindeki liderlerden de dikkatimizi çekmekte olan liderler elbette bulunmaktadır.

Türklerin yazıyı kullandıkları zamandan bu zamana Türk liderler hakkında daha ayrıntılı bilgi edinebilmekteyiz. Bu bilgileri edinebilmemizdeki en önemli yardımcımız ise liderler hakkında bize bilgi sunan yazılı kaynaklarımız olmaktadır. Yüzyıllar öncesinden günümüze ulaşan ve bizlerin inceleme fırsatı bulabildiği bu metinlerin yalnızca sentaktik açıdan incelenmesinin metinleri doğru yorumlamada yeterli olmadığını dolayısıyla metindilbilimsel çerçevede söylem analizlerinin de yapılması gerektiğini düşünmekteyiz. Bir söylemi anlamsal yönden doğru değerlendiremediğimizde o söylemle ilgili yanlış yorumlarda bulunma olasılığımız da dolayısıyla artmış olacaktır.

Bu çalışmada amaçlanan ise Türk tarihinde oldukça kıymetli yere sahip olan Bilge Tonyukuk'a ait olan Tonyukuk yazıtının ayrıntılı bir söylem analizini hermeneutik çerçevede metindilbilimsel yapısında göz önünde

bulundurarak yapmak ve Bilge Tonyukuk'un nasıl bir lider olduğunu karakterinde ne gibi liderlik özellikleri barındırdığını açıklamaktır. Bu doğrultuda ilk olarak liderliğin ne demek olduğu, sonrasında Türk tarihindeki liderlere uygun olan liderlik türlerinin kaç tane olduğu, ne gibi özellikler barındırdığı konusu iki ayrı bölüm halinde açıklanmıştır.

Söylem analizinin ve aynı zamanda hermeneutik incelemelerin ne anlama geldiği üçüncü bölümde belirtilmiş bu bölümün devamında ise Tonyukuk yazıtı söylem analizi doğrultusunda incelenmiştir.

Genel olarak bahsetmemiz gerekirse, Türk dilinde ve Türk tarihinde çok kıymetli bir yere sahip olan Bilge Tonyukuk, yıllarca Köktürk devletinin en önemli liderlerinden biri olmuş ve yaşadığı yıllar içerisinde kendi bildiği yoldan ilerleyip, dik başlılığı ve özgüveni ile dikkat çeken bir lider olmuştur. Bilge Tonyukuk gibi sıra dışı karakteristik özelliklere sahip bir liderin kendi oluşturmuş olduğu yazılı eser olan Tonyukuk yazıtındaki söylemlerin doğru bir şekilde anlaşılıp yorumlanabilmesi gerektiğini düşünmekteyiz. Tüm bunların ışığında çalışmamızda Tonyukuk yazıtının söylem analizi hermeneutik çerçevede yapılmaya çalışılmış, sonuç olarak ise Bilge Tonyukuk'un hangi liderlik türlerini karakterinde barındırdığı özellikle otantik liderlik çerçevesinde değerlendirilmek istenmiş ve nasıl bir lider olduğu konusunu keşfetmek hedeflenmiştir.

Yüksek Lisans tez sürecim boyunca bu alanda kendimi geliştirmemi sağlayan, bilgisi ve tecrübesi ile yolumu aydınlatan, her konuda desteğini esirgemeyen değerli Danışman hocam Prof. Dr. Bülent Gül'e teşekkürlerimi sunarım. Aynı zamanda lisans ve yüksek lisans sürecim dahil olmak üzere çalışma sürecim boyunca varlığını her zaman hissettiğim bilhassa Eski Türk diline olan ilgimi ve bilgimi kendisi sayesinde edindiğim kıymetli hocam Prof. Dr. Ferruh Ağca'ya minnettar olduğumu belirtmek isterim.

Son olarak eğitim hayatım boyunca beni her zaman destekleyen ve cesaretlendiren maddi ve manevi yanımda olan sevgili aileme gönülden teşekkür ediyorum.

GİRİŞ

İnsanlık dünyaya geldikten sonra yaradılışları gereği bazı topluluklar halinde yaşamaya başlamayı tercih etmişlerdir. Bu topluluklar içerisinde birbirinden farklı karakterlere sahip insanlar arasında bazıları farklı özellikleri ile öne çıkmaya başlamış ve içerisinde bulunduğu toplumu etkilemeye daha sonra da yönlendirmeyi başarmışlardır. İnsanlığın varoluş serüveninin en başından beri bu şekilde gelişim ve farklılık gösteren bu durum neticesinde farklı insan topluluklarında farklı yönetici dediğimiz kişiler oluşmaya başlamıştır. Her toplum birbirinden farklı coğrafyalarda farklı kültürel özellikler sergilediği için bu yöneticiler farklı toplum ve coğrafyalarda farklı karakteristik özellikler sergilemektedirler. Örneğin Roma İmparatorluğunda ortaya çıkmış liderlerin genel özellikleri ile Osmanlı İmparatorluğunda ortaya çıkmış liderleri özellikleri farklı toplumlar ve coğrafyalar olduğu için farklılık göstermiştir. Var olmuş olan liderleri toplumlar arası ayrı ayrı incelediğimizde her toplumun tercih ettiği ve desteklediği liderlerin birbirlerinden farklı fakat kendi içlerinde benzer özellikleri olduğunu görebilmekteyiz. Bu farklı özellikler sergileyen liderlerin ortak özelliklerini belirleyip sıralama yaptığımızda karizmatik liderlik, otantik liderlik, otokratik liderlik, babacan liderlik, demokratik liderlik ve liberal liderlik gibi liderlik türlerini görebilmekteyiz. Türk devletlerinde öne çıkan belli başlı liderleri incelediğimiz zaman fazlasıyla karizmatik liderlik, babacan liderlik ve otokratik liderlik özellikleri barındıran liderler olduğunu görebiliyoruz. Türk toplumlarında genellikle daha baskın, kitleleri etkilemeyi başarabilen, otoriteye sahip liderlerin öne çıktığını açıkça fark edebilmekteyiz.

Göktürk Devletinde halkın nizamından, güvenliğinden birinci derece sorumlu kişi devletin ‘kağan’ ı olarak seçilen kişidir. Devletin tüm yönetimi ve kararların son sahibi kağanın kendisidir. Göktürk hükümeti dokuz bakandan meydana geliyordu. Göktürk devlet teşkilatı devlet başkanlığı, yasama kurulu (toy) ve hükümet gibi birbirinden farklı kurumlardan oluşuyordu ve ayrı fonksiyonları vardı. Ancak kağan ülkeden birinci derece sorumlu olduğundan güç ve iktidar onun elindeydi (Taşağıl, 2014: 179-183). Kağan olan kişiye tanrı tarafından bu gücün verildiğine ve kağanın amacının halkına hizmet etmek halkını memnun etmek olduğuna inanılırdı. Tanrı tarafından kağana verilen bu anlayışa ‘kut’ denirdi ve kağan yapması gerekenleri

yerine getirmediği zaman kendisine verilen kut'un tanrı tarafından kendisinden alındığına inanılırdı. Kağan olan kişinin kağanlığı kendisine tanrı tarafından verilirdi ve devletin lideri kağan olan kişi olsa da kararlar bir meclisle birlikte alınırdı hatta bazen kağan'ın fikirleri meclise yanlış gelirse red bile edilebilirdi. Gökürk devletindeki bu meclise 'toy' denirdi ve bu meclis tıpkı kağan kadar öneme sahipti. Aynı zamanda meclisin yanında tıpkı meclis kadar öneme sahip içerisinde dokuz bakan bulunduran hükümet kavramı da bulunmaktaydı. Tabii ki yine de tanrı tarafından kağan olarak kutluk verilen kişi en yüksek rütbeye sahip olduğu için bakanları da kendisi seçiyor ve kendisi tayin ediyordu.

Tonyukuk ise Gökürk Devletinin veziri olarak anılsa da yalnızca bir vezirden ibaret olmadığı birçok vasfı bir arada barındıran Gökürk devletinin bir çok başarısında katkısı bulunan son derece kıymetli bir devlet adamıydı. Bilge Tonyukuk aynı zamanda Bilge Kağan'ında kayınpederiydi. Aslında Bilge Kağan için önemli bir konuma sahip olsa da ne Bilge Kağan yazıtında ne de Kül Tegin yazıtında Tonyukuk'tan hiçbir şekilde bahsedilmemiştir. Açıkçası bu durum Tonyukuk hakkında daha çok merak duymamıza sebebiyet vermiştir. Tonyukuk bir vezir olmasına rağmen kendisinden Bilge Tonyukuk diyerek bahsetmesi aynı zamanda bir kağan gibi kendi adına yazıt diktirmesi dönemin kağanlarına kafa tutan bir devlet adamı olduğunun göstergesidir. Bilge Tonyukuk hakkında daha ayrıntılı bilgiyi Çinli kaynaklardan edinebilmekteyiz.

İnsanlar aynı zamanda birbirleri ile iletişim kurmaya başladıkları andan itibaren dili bir araç olarak kullanmış ve dil sayesinde fikirlerini birbirlerine aynı zamanda kendilerinden sonraki toplumlara aktarmayı başarabilmişlerdir. Dili bir süre sonra yazıya da dönüştürerek fikirlerini ve kalıcı hale gelmesini istedikleri bilgileri yazıya dökmüşlerdir. Yazının var olmasından sonra ise toplumlar arası genel dil özellikleri oluşmaya başlamış bu durumda farklı toplumların birbirlerinden farklı dil özellikleri ile farklı edebi özellikleri oluşmuştur. Bu özellikleri inceleyen birçok farklı inceleme alanı ortaya çıkmış ve neticede anlambilim, toplumbilim, dilbilim, semantik incelemeler, sentaktik ve aynı zamanda söylemsel analizler oluşmuştur.

Söylemleri semantik ve sentaktik incelemek kadar öneme sahip bir diğer inceleme alanı da o söylemlerin doğru bir şekilde söylem analizlerinin yapılmasıdır. Aynı şekilde yazılıp söylenilen aynı kelimeler, içerisinde bulunduğu söylemin anlamına göre farklılık gösterebilmektedir. Bir söylemin analizinin doğru bir şekilde

yapılabilmesi için o söylemin içerisinde bulunduğu çağın, duyguların, hangi duygular ile söylenmiş olabileceğinin genel olarak değerdendirilmesi gerekmektedir. Bu şekilde yapılmayan analizlerde hatalar oluşma olasılığı pek tabii mümkündür. Söylem analizi yapılırken en önem verilmesi gereken nokta o söylemi oluşturan kişinin içerisinde bulunduğu genel ortam ve yaşadığı olayları değerdendirerek analizlerde bulunmaktır. Örneğın ‘almak’ kelimesi ‘bana bir hediye alır mısın?’ cümlesinde bir şeyi satın almak anlamında kullanılırken ‘bu poşet bu kadar kitap almaz.’ cümlesindeki ‘almak’ ile sığmak anlamında kullanılabilmektedir. Bu sebepten aynı söylem farklı durum ve bağlamlarda farklı anlamlar içerebilmektedir.

Eski Türkçe metinlerden olan Tonyukuk yazıtının anlamsal yönden analizi söylem analizi tekniğı ile hermeneutik teknikler çerçevesinde Bilge Tonyukuk’un bulunduğu psikolojik ve duygusal durum da göz önünde bulundurularak değerdendirilmeye çalışılacak bu değerdendirmelerin neticesinde elde edilen sonuçlarla Bilge Tonyukuk’un kendi kurduğu cümleler dikkate alınarak nasıl bir lider olduğu aynı zamanda hangi liderlik türünü daha fazla barındırdığı tespit edilmeye çalışılacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

LİDERLİK NEDİR?

İnsanlık var olduğu ilk yüzyıllardan bu yana ayrı coğrafyalarda birbirlerinden farklı birtakım gruplar halinde yaşamıştır. Bu yaşamış oldukları topluluklarda nizamı sağlayabilmek adına her bireyin en iyi yapabildiği yetenekleri belirlenmiş, ayrı ayrı değerlendirilmiş ve bireyler buna göre o toplumda yerlerini almışlardır. Bahsi geçen insan topluluklarında hangi milletten olunursa olunsun düzenin bozulmaması ve mutlak suretle sağlanabilmesi, her bir toplumun daha iyi organize edilip ileriye taşınabilmesi adına bir otoriteye ihtiyaç duyulmuş ve liderlik dediğimiz kavram bu sebeplerden doğmuştur.

Liderlik, günümüzün en popüler ve ilgi çekici konularından biri olarak eski Yunan ve Roma dönemlerinden bu yana üzerinde oldukça fazla düşünülen, birbirinden farklı anlamlar verilip kalıplara sokulan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır (Bk. İbicioğlu, Özmen ve Taş, 2009: 2-3). Böylesine derin ve eski köklere sahip lider kelimesi Türk diline Fransızca *leader* kelimesinden geçmiştir. *Leader* sözcüğünün Anglo-Sakson kökenli bir sözcük olan ve yol anlamına gelen *lead* kelimesinden türediği kabul edilmektedir. Türkiye Türkçesinde de lider sözcüğü “önder, şef ve bir partinin veya kuruluşun en üst düzeyde yönetimiyle görevli kimse” anlamlarına gelmektedir¹. Özgür Uğurluoğlu ve Yusuf Çelik’in makalelerinde Stogdill’in liderlik konusundaki çok önemli bir tanımı üzerinde dururlar ki, bu tanım liderlik kavramının çok geniş kavram alanının olduğunu göstermektedir: “Bu kavramı tanımlamaya çalışan kişi sayısı kadar farklı liderlik tanımı vardır.” (Uğurluoğlu ve Çelik, 2009: 2).

Liderlik kavramı üzerine yapmış olduğumuz incelemeler sonucunda, liderlik ile ilgili sadece filozofların değil; tarih sahnesinde iz bırakmış olan bazı liderlerin de tanım yaptıklarını görüyoruz. Liderlik kavramı ile ilgili fikirler ileri süren Sokrates ve Platon gibi birçok antik dönem Yunan filozofunun yanı sıra, “İlyada ve Odessa”

1 <http://www.tdk.org.tr/>, 06.11.2020

destanında liderlik konusunu işleyen Homeros gibi şairlerin ve Sezar gibi tarihî kişiliklerin de bu konu üzerinde durduğunu görmekteyiz (Bk. Şahin 2012: 143).

Liderlik doğuştan gelen bir özellik olmamakla birlikte lider konumuna gelinceye kadar, kişinin, kendisini o toplumu yönetebilecek seviyede geliştirmesi ile zamanla edinilen bir durumdur. Ancak, bazı araştırmacılara göre liderliğin doğuştan gelen özelliklerle de bağlantısı vardır ve bu özellikler lidere katkı yapan özelliklerdir: “Liderliğin doğuştan gelen bazı genetik özelliklerle ilgisinin bulunduğunu ancak sonradan kazanılan bazı yeteneklerle içinde bulunulan durum ve koşullarla ve kişilik özellikleriyle şekillendiğini söylemek liderliğe daha geniş bir perspektifle bakmanın bir sonucudur.” (Kirel, Kayaoğlu ve Gökdağ, 2013: 95).

Lider, hitap ettiği ve yönettiği toplumun takip ettiği, o toplumun mühim kararlarını veren, toplumdaki bireylere talimatlar veren, aynı zamanda toplumdaki bireylerden daha farklı kişilik özellikleri barındıran ve kendisini son derece geliştirmiş yönetici kişidir. Toplumun öncüsü ve yöneticisi konumuna sahip olan lider kişinin toplumda yer alan çoğu insandan ayırt edilebilmesini sağlayan özellikleri bulunmaktadır. Tüm bu sıra dışı özelliklerden hepsine olmasa da bazılarına sahip olan lider olacak kişi direkt o toplumda sıvırlacak ve özel bir konuma sahip olabilecektir. Liderlerin hemen hemen hepsinin tamamı aynı özelliklere sahip olmasa da incelendiğinde en yaygın görülen özellikleri; dürüst, özgüveni yüksek, motivasyonu yüksek, hitap ettiği toplumla doğru iletişim kurabilen, bulunduğu toplumda doğru ve düzgün insan olan, dışadönük olan ve aynı zamanda onu dinleyen bireylere güven verebilen, kendine inandırabilen kişiler olmalarıdır. Otorite ve gücün verildiği lider olan kişi bu vasma en uygun olan ve birçok toplumdaki liderlerde de ortak olarak görülen yukarıda bahsettiğimiz özelliklere sahip olan kişidir. Aslında toplum için bu derece bir öneme sahip olan aynı zamanda o toplumun öncüsü olacak kişinin oluşabilmesi için kişinin resmi yetkilerle donatılması şart değildir. “Hiçbir resmi yetkisi bulunmadığı halde büyük bir kitleyi ardından sürükleyen liderler olabileceği gibi, her türlü resmi yetkiyle donatıldığı halde bunu başaramayan liderler de var olabilmektedir.” (Şimşek, Akgemci ve Çelik, 1998: 138). Çünkü burada önem verilmesi gereken kısas tüm özelliklerini doğuştan veya sonradan kazanmış olsun lider konumunda olan kişinin toplumdaki her bir bireyi kendine inandırarak yönlendirebilecek güce sahip olmasıdır.

Liderlerin özellikleri belirlenirken ve ortaya çıkarken dikkat çeken bir durum da liderlerde aranılan özelliklerin toplumdan topluma ve kültürden kültüre farklılık göstermesidir. Çünkü her toplumun yönetim anlayışını o toplumun kültürel değerleri oluşturmaktadır; dolayısıyla her toplumun ihtiyaç duyduğu lider elbette farklıdır ve farklı özelliklere sahip olacaktır. Demirtaş, lider ve ona güvenen takipçileri arasındaki ilişki üzerine şunları söyler: “Liderin grup üzerindeki yetkisini kabullenen grup üyelerine liderin takipçileri denilmektedir. Lider ile takipçileri arasındaki ilişki iş birliği ilişkisidir” (1997: 2). Lider, içerisinde bulunduğu toplumda yer alan her bir bireyin potansiyellerini, güçlerini ve yapabileceklerini keşfederek onlara görevler verme ve kendisini takip eden takipçileri faaliyete geçirebilme yetisine sahiptir.

İKİNCİ BÖLÜM

LİDERLİK TARZLARI

Farklı gelenek, görenek ve toplum ahlakına sahip milletlerin lider seçimleri de liderlik tarzları da farklılık gösterebilmektedir. Bireylerin karşılarında görmek istedikleri kendi göreneklerine uygun liderleri seçmeleri dışında önem arz eden bir başka durum ise birbirinden farklı milletlerde doğmuş, büyümüş, kendini geliştirmiş lider olacak kişiler de bulundukları toplum yapısından etkilenerek doğaçlama bir şekilde birden çok sayıdaki liderlik tarzlarından topluma en uygun olanı seçerek, o tarza daha yakın davranmaya çalışacaklardır. Bu durumu Toktaş şu şekilde açıklar:

“Liderlik tek bir özellikte ve tarzda değildir. İnsanlar, nasıl ki kişisel özellikleri açısından farklıysalar, liderlerde görevleri yerine getirmedeki tutum ve davranışlarıyla farklı tarzlara sahiptirler. Liderlik davranışı, liderin takipçileriyle ya da yönettiği gruplarla olan ilişkilerindeki tutum ve davranışlarıyla ilgilidir. Toplum yapısı genellikle lideri şekillendir aynı şekilde bazı liderin de toplum yapısını şekillendirdiği görülmüştür. Bir liderin güç kullanma şeklide bir tür liderlik biçimini oluşturmaktadır. Her güç kullanım biçiminin (otokratik, demokratik, katılımcı...) kendine özgü yararları ve sınırlamaları vardır.” (Toktaş, 2019: 46).

Bu sebeplerden dolayı birden çok liderlik şekilleri oluşmuş ve liderler tarzlarına göre birçok grupta incelenmişlerdir. Bu konuda araştırma yapmış birçok araştırmacının çalışmalarını incelediğimizde liderlik tarzlarının sınıflandırmasında neredeyse hepsinin farklı sayıda ve başlıklarda sınıflandırmalar yaptıklarını görüyoruz.

Demirtaş, hazırlamış olduğu “Liderlik Türleri ve Karizmatik Liderlik” adlı yüksek lisans tez çalışmasında liderlik türlerini şu şekilde sınıflandırmıştır:

1. Otokratik Liderlik,
2. Demokratik veya Katılımcı Liderlik
3. Bırakınız Yapsınlar Tarzı Liderlik
4. Eylemsel Liderlik

5. Dönüştürücü Liderlik

6. Karizmatik Liderlik (Bkz. Demirtaş, 1997: 38-56)

Akdöl'ün “Liderlik” adlı liderlik kavramının en ince ayrıntısına kadar incelenip, liderlik türlerine farklı bir bakış açısıyla yaklaşarak iki ayrı grupta incelediği kitabındaki sınıflandırma şu şekildedir:

1. Dönüşüm Odaklı Çağdaş Liderlik Yaklaşımları

1.1. Etkileşimci ve Dönüşümcü Liderlik

1.2. Karizmatik Liderlik

1.3. Vizyoner Liderlik

2. İnsan Odaklı Çağdaş Liderlik Yaklaşımları

2.1. Hizmetkar Liderlik

2.2. Babacan (Paternalist) Liderlik

2.3. Örgütsel Liderlik

2.4. Babacan Liderlik (Bkz. Akdöl,

Toktaş'ın “Liderlik ve Liderlik Tarzları” adlı liderlik tarzlarını modern liderlik yaklaşımları başlığı altında incelediği yüksek lisans tez çalışmasındaki sınıflandırma ise şu şekildedir:

1. Otokratik Liderlik

2. Demokratik Liderlik

3. Serbest Bırakıcı Liderlik

4. Karizmatik Liderlik

5. Transaksiyonel ve Transformasyonel (Dönüşümcü) Liderlik

6. Hizmetkar Liderlik (Bkz. Toktaş, 2019: 45-50)

Özkaynar'ın “Tarihte Öne Çıkan Türk Lider Örnekleri Üzerine Bir İnceleme” adlı makalesinde isminden de anlaşılacağı üzere Türk tarihinde önemli bir yere sahip olan Metehan, Alparslan, Atilla, Fatih Sultan Mehmet ve Mustafa Kemal Atatürk gibi liderlerin nasıl liderler olduklarına ve hangi liderlik türlerinde incelenebileceklerine kısaca yer verilmiş olan makalesinde liderlik türlerini şu şekilde sınıflandırmıştır:

1. Otokratik Liderlik
2. Demokratik Liderlik
3. Liberal Liderlik (Laissez-Faire Leaders)
4. Babacan (Paternalizm) Liderlik (Bkz. Özkaynar, 2017: 15-17) şeklindedir.

Yukarıda belirttiğimiz üzere Dünya toplumlarındaki liderler üzerinden yapılan genel değerlendirmelere göre liderlik sınıflandırmaları yapılmıştır.

Biz de bu araştırmamızda, özel olarak Eski Türk Kültürü üzerinden ve yine özellikle Orhun Yazıtlarını temel alarak, bu yazıtları yazan Bilge Kağan ve Tonyukuk'un liderlik özelliklerine de dikkat ederek, kendi sınıflandırmamızı şu şekilde oluşturmanın daha faydalı olacağını düşündük:

1. Karizmatik Liderlik
2. Otantik Liderlik
3. Otokratik Liderlik
4. Demokratik Liderlik
5. Liberal Liderlik
6. Babacan Liderlik

2.1. KARİZMATİK LİDERLİK

Karizmatik liderlik adından da anlaşılacağı üzere güç kaynağı kendisinde, toplum karşısında oldukça kuvvetli ve diğer insanlardan üstün özelliklere sahip bir liderlik tarzı olarak karşımıza çıkmaktadır. Karizmatik liderler bulundukları ortamdaki bireyler üzerinde oldukça üst seviyede bir etki bırakarak kendisini takip eden nüfuzlu bir kitle oluşturur ve bu kitleyi oluştururken de sahip oldukları içsel güç ve özgüven sayesinde çok da zorlanmazlar.

Karizmatik liderler kendilerini takip eden bireyler tarafından hayranlık seviyesinde duyulan ilginin neticesinde kuvvetli egolara sahip olmaktadır. Aslında bu durum bir süre sonra etki altına aldıkları bireyler üzerinde oldukça olumsuz sonuçlar ortaya çıkaran ve karizmatik liderlerde oldukça eleştirilen bir durumdur.

Çalışmamızda inceleyeceğimiz liderlerin özelliklerinde de arayacağımız karizmatik liderlik kriterleri şu şekilde olmalıdır:

- Özgüvenli,
- Etkileyici ve takipçilerinde hayranlık uyandıran,
- Baskın karakterli,
- Güvenilir,
- Risk alabilen,
- Samimi bir üslubu olan,
- Konuşmalarında olumsuz ifadeler kullanmayan (ama, fakat vb.).

Yapılan çeşitli araştırmalara göre izleyenler, karizmatik liderlere fazlasıyla sadık kalmaktadır (Pinnow, 2011: 59). Yani bu tür liderler, izleyenler üstünde derin etki oluşturabilen ve sorgusuz itaat edilen insanlardır (Diker, 2014: 148). Karizma olarak adlandırılan bu büyük güç, kimine göre doğuştan gelen bir özellik olsada, karizmanın sonradan kazanılabileceğini öne süren çalışmalar da bulunmaktadır (Özler, 2013: 106).

Aslında bahsetmiş olduğumuz karizmatik liderlik tarzına toplum üzerindeki etkisi odaklı baktığımızda, insanlık var oluşlarından itibaren özellikle otoriter liderlere ihtiyaç duyarak otoriter özelliklere sahip kişileri tercih etmişlerdir. Karizmatik liderlik de aslında tam da bu ihtiyacın bir sonucu olarak doğmuş ve liderler toplumlarda yer alan bireylerin gözleri kapalı güvendikleri, hayranlık besledikleri, toplum üzerinde etkili olan bir güç haline gelmiştir. Böylesine bir güç tarafından yönlendirilen bireyler, karizmatik liderlerin her sözünü ve kararını yerine getirmektedirler. Bu yüzden karizmatik liderlikle yönetilen bir toplulukta karar mercii mutlak suretle karizmatik özelliklere sahip liderin ta kendisidir.

Tüm bu bilgiler ışığında Türk toplumunun siyasal yapısı incelendiğinde var olduğu yüzyıllardan bu zamana dek sıklıkla karizmatik liderlik özelliklerine sahip liderleri öne çıkararak benimsedikleri ve aynı zamanda destekledikleri göze çarpmaktadır. Türkler kendi içlerinde karizmatik lider özelliklerine sahip liderleri destekleyerek daha da kuvvetlenmelerini sağlamışlardır. Karizmatik liderliğin özelliklerinden birçoğunu barındıran ve kendilerinden karizmatik lider olarak bahsedebileceğimiz Türk liderleri incelediğimizde, Fatih Sultan Mehmed akla ilk gelen isimlerden olmuştur. Fatih Sultan Mehmed, tüm dünyanın konuştuğu Osmanlı İmparatorluğu'nun padişahı olmasına rağmen hiçbir zaman kendisini geliştirmeyi

bırakmayan, her daim kendisi ve liderlik ettiği Osmanlı İmparatorluğu'nun ileriye taşınabilmesi için her yolu deneyen ve pes etmeyen bir liderdi. Her bir başarısı aslında hayali ve hedeflerinin ta kendisiydi. Aynı zamanda kendi hayal ve hedeflerini kendisini takip eden halkına da empoze ederek ve bu yolda gerektiğinde askerleriyle savaş meydanında savaşmaktan çekinmeyerek, halkını kendisine hayran bırakmayı başarabilmiş bir liderdi.

Fatih Sultan Mehmed otoritesine de oldukça önem veren bir lider olarak, bu duruma mani olabileceğini düşündüğü yeniçerileri bile kavga veya ceza yolu ile değil gayet akıllıca davranarak ücretlerini ve asker sayısını arttırarak, yani onlar adına faydalı işler yaparak esas otorite ve gücün kendisinde olmasını sağlamış; adaletli, cesur, tüm yetkilerin kendisinde olmasından memnun, hayalleri uğruna her şeyi yapmaya hazır, kararlı aynı zamanda dünya tarihinin seyrinde büyük değişiklikler meydana getirmiş ve Türk tarihinde de oldukça değerli bir yere sahip olan, yukarıda bahsetmiş olduğumuz karizmatik liderliğin tüm özelliklerini barındıran bir liderdir.

Bu incelememiz sonucunda bahsetmemiz gereken bir diğer Türk lider ise Mustafa Kemal Atatürk'tür. Mustafa Kemal Atatürk yıkılmak üzere olan bir devletin başına gelerek, Osmanlı İmparatorluğunun düzenini ve yüzyıllardır oturmuş olan zihniyetini kökünden değiştirmiş, Türkiye Cumhuriyeti'ni kurmayı başarmış bir liderdir. Mustafa Kemal Atatürk, ülkenin ve halkın ihtiyacı olduğu değeri, aynı zamanda eksiklikleri doğru analiz ederek tüm bu eksikliklerin karşılanması adına her yolu denemiş; kendi ihtiyaçlarından önce halkın ihtiyaçlarını ön planda tutmuş bir devlet adamıdır. Aslında Mustafa Kemal Atatürk'ü tam anlamıyla bir karizmatik lider yapan, onun Kurtuluş Savaşı boyunca Türk milletinin içinde bulunduğu durumdan kurtulabilmesi için verdiği mücadelesi ve bunun neticesinde hiçbir olumsuzluk veya engelde inancını kaybetmeden her yolu deneyerek, uçurumun kenarında olan bir ülkeyi oradan çekip kurtararak, kendi ayakları üzerinde tutmayı başarmış bir lider olmasıdır.

Mustafa Kemal Atatürk başarılarının arkasında daima riskleri göze alan, olaylara ve ülkenin içinde bulunduğu duruma realist pencereden bakmayı başarabilen gerek karakteri gerek başardıkları gerekse davasına olan inancıyla tüm dünyanın

sevgi ve hayranlığını kazanmış, sadece bulunduğu coğrafyada değil dünya tarihinde de adından fazlasıyla söz ettirmeyi başarmış eşsiz bir karizmatik liderdir. Şu anda Türkiye Cumhuriyeti'nin cumhurbaşkanı olan Recep Tayyip Erdoğan da karizmatik liderlik denildiğinde akla gelen devlet adamlarından biridir. Recep Tayyip Erdoğan'ın bakıldığında en dikkat çeken özelliği, şüphesiz hitabet yeteneğinin oldukça kuvvetli olmasıdır.

Recep Tayyip Erdoğan gerektiğinde halkın dilinden konuşmak konusunda ustalık gösteren mevcut konuşmaları analiz edildiğinde, cümlelerinde bolca atasözü ve deyim kullanan bir liderdir.

Aldığı kararlara bakıldığında oldukça özgüvenli olduğu da görülebilmektedir. Aynı zamanda kendisiyle aynı fikirleri paylaşan takipçileri ile arasında oldukça kuvvetli bir bağ kurmayı başaramıştır. Duruşuyla, konuşmalarıyla, kendine özgü karakteristik özellikleriyle, ardında nüfuzlu bir hayran kitlesi barındıran, mevcut siyaset ortamında kendisinden fazlasıyla söz edilen karizmatik bir liderdir. Dünya tarihindeki liderlere baktığımızda ise Adolf Hitler dünya üzerindeki karizmatik liderlerden biridir. Adolf Hitler tarih sahnesinde büyük izler bırakmış oldukça güçlü bir liderdir. Karizmatik liderlik dediğimizde kimi liderler kitleleri etkileyecek konuşmalar yaparak ve daha barışçıl yollar izleyerek hareket etmiş olsa da kimi ise kanlı savaşları tercih etmiş, inandıkları davaları uğruna daha acımasız kararlar vermiştir.

Adolf Hitler korkusuz, fazlasıyla kendinden emin ve aynı zamanda kararlı tavırları ile Alman halkında büyük itaat duygusu uyandırmıştır. Halka yapacağı konuşmalarda çok sert ve kararlı bir tavır sergilemiş, asla inandığı davadan vazgeçmemiş bir lider olarak şuan bakıldığında yaptıkları bir utanç kaynağı olarak sayılmasına rağmen zamanında arkasında kendisine hayranlık besleyen bir kitle oluşturmuştur. Fidel Castro ise Küba'nın kahramanı olarak bahsedilen karizmatik bir liderdi. Devletin başına geçme fikrinden önce Küba'nın bağımsızlığı için o sırada mevcut hükümetle mücadeleye giren ve bunu kazanarak Küba'nın liderlik koltuğuna oturan bir devlet adamıydı. Bu vermiş olduğu mücadele ile Küba halkının gözünde de kurtarıcı olabilmeyi başarmış, dünyada diktatör rejimlerle yönetilen halklar içinde büyük bir umut kaynağı olmuş oldukça önemli bir liderdir. Martin Luther King Jr. Amerika'da büyük zorluklar çekerek hayatta kalmaya çalışan siyahilerin özgürlüğü için büyük katkılar sağlayan bir lider olarak karşımıza çıkmaktadır.

Martin Luther King Amerika da yaşıyan siyahilerin en kritik anında ortaya çıkmış ve düzeni insan haklarına uygun bir şekilde sağlamaya çalışmak için büyük mücadeleler vermiştir. İnsanların ten renklerinden dolayı hiçbir farkı olmaması gerektiğini kan dökerek ve kavga ederek değil barışçıl bir vizyon sergileyip insan hakları ilkeleriyle başarmaya çalışmıştır. Çok dinamik ve kendisini dinleyen takipçilerine coşku verebilen bir hitabet yeteneğine sahiptir. Hayali olan ırkların eşitliği düşüncesine kendisiyle birlikte kalabalık kitlelere ikna ettirmeyi başarmış karizmatik bir liderdir. Napolyon Bonapart, Fransız bir general olarak, bahsetmiş olduğumuz karizmatik liderlik özelliklerine sahip bir liderdir.

Napolyon Bonapart'ın en ilgi çeken özelliği ise günümüzde de Fransa'nın kullandığı askeri yapının temellerini oluşturmuş olmasıdır. Napolyon mütemadiyen ordusu ile birlikte savaşmış, sıra dışı taktikleri olan, askerlerinin moralini yüksek tutmaya çalışan bir liderdi. Napolyon Bonapart asla pes etmeyen, gayretli, insanlığın değerlerine aykırı her türlü düşünceye karşı çıkmış, Fransa tarihi için çok önemli bir liderdir. Vladimir Putin ise şu anda Rusya'nın devlet başkanı olarak karizmatik liderlik özellikleri taşıyan bir liderdir.

Vladimir Putin çok yönlü bir devlet adamıdır. Ata binmeyi, dans etmeyi, sporla ilgilenmeyi sevmesi gibi kendini geliştirmeyi asla bırakmayan, oldukça donanımlı bir lider olarak dikkat çekmektedir. Özgüveni ve kararlılığı ile halkın beğenisini kazanmıştır. Aynı zamanda komünist kökenli bir rejimden geldiği için uygulamalarının Avrupa'da olduğu gibi tam anlamıyla demokratik olduğu söylenemez. Şu anda mevcut dünya konjonktürün deki siyasi ortamda oldukça önemli bir yeri olan Vladimir Putin, korkusuz radikal kararları ve halkın desteği ile karizmatik bir lider diyebileceğimiz liderlerden birisidir.

Bahsetmiş olduğumuz tüm liderler özellikle hedeflerini yerine getirirken kendileri gibi düşünen kişileri bir araya toplayarak arkalarından gelmelerini sağlamış, milyonları etkileyebilmeyi başarmış ve bunları gerçekleştirirken her biri farklı yöntemlere başvurmuş isimler olarak dünya tarihinde asırlardır kendilerinden söz edilmekte olan karizmatik lider diyebileceğimiz isimlerdir.

2.2. OTANTİK LİDERLİK

Otantik liderlik, liderlik türleri içerisinde yeni sayılabilecek türlerden biri olsa da etraflıca araştırılıp tarih sahnelerinde var olmuş liderler çerçevesinde

incelendiğinde insanlığın oluşturduğu ilk toplumlardaki liderlerde de karşımıza çıkabilen bir tür olduğunu görüyoruz. Otantik liderliği anlayabilmek için öncelikle otantik kelimesinin anlamını iyice kavramak gerekmektedir. “Otantik kelimesi, İngilizce “authentic” kelimesinden gelmektedir. İngilizce-Türkçe sözlüklerde gerçek, hakiki, doğru, orijinal, içten, samimi, gibi anlamlara gelmektedir. Liderlik açısından, bu kavramın doğru, içten, samimi ve gerçek anlamları çerçevesinde düşünülmesi gerekmektedir” (Turhan, 2007:36).

Kelimenin anlamından da anlaşılacağı üzere otantik lider olan kişi herhangi bir ego savaşı, bireylerin üzerinde hakimiyet kurma amacı, kendine ve onu izleyen takipçilerine zarar verecek düzeyde karakteristik özellikleri ve kararları olmayan, özellikle kendini doğru bir şekilde keşfetmiş, eksik yönlerini de olduğu gibi kabul etmiş liderlerdir. Otantik lider olan kişinin ilk göze çarpan en önemli özelliği şeffaflık ilkesidir. Otantik liderler iyisiyle kötüsüyle tüm hayatı, eksileri ve artıları toplumun gözü önünde yaşayan bu özelliği sayesinde de bireylerin güvenini kazanmış olan kişilerdir. Otantik lider pozisyonunda olan kişi kendini çözümleyebildiği ve kendini en ince ayrıntısına kadar tanıyabildikçe otantik liderlik kavramına daha da yaklaşmaktadır. “Otantiklik, kişisel farkındalık ve kendini düzenleme olduğundan dolayı otantik lider izleyiciler arasındaki ahlaki davranışları teşvik etmekte, kötü davranışları ise azaltmaktadır. Otantik liderler takım performansına olumlu katkıda bulunmaktadır.” (Korkmaz, 2017: 439)

Diğer liderlik tarzlarının birçoğunda mevcut olan istedikleri şeyleri başkalarına yaptırmak için her türlü yolu deneme ve bu süreçte kendinden taviz vermeyi bile göze alma durumu otantik liderlerde yoktur. Çünkü otantik liderler her ne olursa olsun kendi düşünce süzgeçlerinden geçirdikleri ve faydalı olduğuna inandıkları ilkelere sahip çıkar ve bu yoldan hiçbir çıkar uğruna şaşmazlar. Bu durum otantik liderlerin bilgileri dengeli değerlendirme özelliklerinin bir sonucudur. Otantik liderler bilgiyi dengeli değerlendirirken mütemadiyen objektif bakış açısı barındırırlar.

Mehmet Zeki Aydın’ın (2008: 3) makalesinde bahsettiği Halter’in bir sözünden de anlayacağımız üzere “bireyin kişisel tecrübelerini sahiplenerek, düşüncelerinin, duygularının, ihtiyaçlarının, isteklerinin, tercihlerinin ya da inançlarının, ne yaptığını bilme uyarısı kapsamında işlenmesi” olarak tanımlanabilir. Bu nedenle, otantiklik

bireyin kişisel deneyimlerini (değerleri, düşünceleri, duyguları ve inançları) sahiplenerek, kişinin öz benliğiyle uyumlu davranmasını içerir ve gerçekten ne düşündüğünü ve neye inandığını ifade etmek ve uyumlu davranmak anlamına gelir.”

“Liderlik gelişim programını kurmaya yardımcı olacak otantik liderlik teorisinin dört boyutu bulunmaktadır. Bu boyutlardan birincisi; kişisel farkındalık, kişinin kendi kişisel değerlerindeki farkındalığı ve güveni, motivasyonları, duyguları ve bilinci içermektedir. İkinci boyut ise önyargısız süreçleri, karar verme süreçlerinde tüm ilgili bilgi ve tecrübeyi inkâr etmeden karar vermenin gerekliliği üzerinde durmaktadır. Üçüncü boyut ise cezadan kaçınmak, ödül elde etmek ya da diğerlerini memnun edici davranmaktan daha çok kişinin kendi benliği ile uyumlu hareket etmek gerektiğini savunmaktadır. Dördüncü boyut ise otantik ilişkiyel yönelim, kişinin kendini ifşa etmesi ve güven temelli ilişkilerin gelişiminin önemi üzerinde durmaktadır.” (Kiersch & Peters, 2017: 154).

Otantik liderliğin dört boyutundan bahsederken ilgimizi çekebilecek en önemli boyut liderin kendini ifşa etmesidir. Bu durum yine liderlik tarzlarının birçoğunda bulunmayan, bunun yerine eksikliklerini ve hatalarını gizlemeye çalışan, takipçilerinden bunları saklayan liderler de mevcuttur. Otantik liderlikte ise bunun aksine otantik lider hatalarını kendisi bireylere söylemekte; yaptığı işlerde iyi veya kötü ulaştığı her sonucu bizzat kendisi hiç çekinmeden bireylerle paylaşmaktadır ve bu özelliği ile de takipçileri ile otantik lider arasında şeffaf ve güven ağırlıklı bir ilişki kurulmaktadır. Açıkçası otantik liderlik ile yönlendirilen bir toplumda yer alan bireyler o toplumun düzenini liderden korktukları veya yanlış davranışlarının sonucunda ceza olduğu için değil, bunun tam aksine otantik lidere duydukları güven, sevgi ve hoşgörü ilkelerini hissettikleri için bozmazlar.

Otantik bir liderden bahsettiğimiz zaman, karşımızda kendini olduğu gibi keşfetmiş, kabul etmiş başına gelen her bir olaydan ders çıkarmış ve bunların neticesinde ahlaki yargıları düşünce süzgecinden geçirdiği olaylar sayesinde zamanla en doğru şekilde oluşturmayı başarmış ve hitap ettiği toplumu yönlendirirken de tüm bu ahlaki kararlarının ışığında kararlar veren, düşüncelerini gerçeğe dönüştürürken

sonsuz uyum ve kararlı bir düşünce yapısı içerisinde bulunan, verdiği kararların sonucunda kimseyi suçlamadan tüm sorumluluğu üstlenerek, bunu bireylere söylemekten hiçbir şekilde kaçınmayan bir lider profili aklımızda canlanmalıdır.

Bir liderin otantik lider olup olmadığını anlamaya çalışırken değerlendirebileceğimiz en belirgin ve ana özellikleri şu şekilde olmalıdır:

- Öz farkındalığı yüksek,
- Özgün,
- İlişkilerinde daima şeffaf,
- Samimi,
- Gerçekçi,
- Bireylerle yakın ilişkiler kuran,
- Dengeli bilgiye sahip,
- Dürüst,
- Objektif bakış açılı,
- İçselleştirilmiş ahlak yargıları olan,
- Sorumluluk üstlenebilen,
- Bireylerin ihtiyaçlarıyla daima ilgilenen,
- İnandığı değerler neticesinde yönetebilen.

Sonuç olarak otantik liderlik kavramını Türk toplumlarında değerlendirecek olursak, kavram olarak yeni var olmaya başlamış bir liderlik türü olarak karşımıza çıksada, Türk devlet yapısında otantik liderlik kavramının özelliklerinden birçoğuna sahip olmuş liderlerin, çok eski yüzyıllardan beri var olma ihtimali oldukça yüksektir ve bu sebeptendir ki, otantik liderlik kavramı var olmuş ilk Türk toplumlarından itibaren incelenip keşfedilmesi gereken bir alandır.

Türk ve dünya tarihinde yer alan bazı isimler, yukarıda sıralamış olduğumuz otantik liderlik özelliklerinden birçoğuna sahip olan otantik lider diyebileceğimiz isimlerdir. Örneğin Nelson Mandela, Güney Afrika'da ırk ayrımcılığına son vermek için elinden geleni yapmış ve hem kendi hayatında hem de liderlik yaptığı süre zarfında asla kavgacı veya zorlayıcı bir tutum sergilememiştir.

Otantik liderliğin özelliklerinden en dikkat çekici özellik olan mütevazı ve gerçekçi yaşam tarzına sahip Mandela, hayatının büyük bir kısmını doğup büyüdüğü kasabada geçirerek oldukça mütevazı ve sade yaşantısıyla birçok devlet liderine örnek olabilecek bir hayat yaşamıştır. Güney Afrika'nın devlet başkanı olmadan önce oldukça zor dönemlerden geçmiş ve kendisinden önce ülkenin başında olan yönetim tarafından özgürlükçü ve eşitlikçi duruşu sebebiyle uzun yıllar hapis cezasına çarptırılmıştır. Tüm bunlara rağmen ülkenin lideri olduğu zaman hiçbir şekilde intikam amacı gütmemiş kendisine yapılanları affetmiştir.

Mandela oldukça samimi, verdiği yanlış bir karar neticesinde bile sahip olduğu vasıflar sayesinde ben hata yaptım diyebilen, köklerini ve geldiği yeri asla unutmayan halkına yüksekte bakmak yerine onlardan biriymiş gibi yaklaşan, kendisine kötülük yapılsa dahi öfke veya intikam almak gibi duygular beslemeyen Güney Afrika halkında eşitliği, huzuru, ve refah seviyesini arttırmak için son nefesine kadar çaba sarf eden otantik bir liderdir. Mahatma Gandhi ise Hindistan'ın bağımsızlık hareketlerinin savunucusu olarak Hindistan halkının kendisine yüce ve baba anlamlarına gelen isimler ile andığı otantik bir liderdir. Gandhi hangi şartta olursa olsun hoşgörü, anlayış, empati ve sabır gibi olguları uygulayabilen nadir liderlerden biridir. Ülke yönetiminde en dikkat çeken özelliği şiddetin ve eşitsizliğin her türlüüne karşı oluşudur.

Kendi inandığı ve savunduğu değerlere şiddetle karşı çıkan kişilerden rahatsızlık duymamış aksine herkesi doğru bildiği şekilde barışçıl yöntemlerle ikna edebileceğine inancını hiçbir zaman kaybetmemiştir. Hayatının ve liderliğinin merkezinde dürüstlük, doğruluk, sade bir yaşam tarzı bulunmaktadır. Unutulmamalıdır ki Gandhi yukarıda saydığımız olguları bir plan çerçevesinde değil kendi özündeki değerleri dışarıya yansıtarak uygulamıştır bu özelliği de Gandhi'nin

otantik lider oluşunun en önemli göstergesidir. Gandhi inandığı değerleri ve kendi özünün dışına çıkmadığı özellikleriyle sadece Hindistan tarihinde değil dünya tarihinde de oldukça önemli bir yere sahip olmuş otantik bir liderdir. Malcolm X otantik liderlik denildiği zaman, taşıdığı tüm özellikleri ile bu liderlik türünün en önemli isimlerindendir. Amerika da ki yoksulluk, eşitsizlik dayatmacı ve adaletsiz her türlü tutuma ölünceye dek karşı çıkmıştır.

Malcolm X çok zor bir yaşantı sürerek büyümüş geçmişinden asla kaçmamış aksine her birinden ders çıkararak Amerika'nın farklı dinleri yaşamak isteyen bireylere karşı bakış açısının değişimi için elinden geleni yapmıştır. Amerika'da İslamiyet'e olan önyargıların kırılması gerektiğini düşünen ırkçılığın ise bir hastalık olduğunu kendi sözlerinde dile getiren dürüst, samimi, davası ve inandığı değerler uğruna her şeyi yapmaya hazır fakat şiddetin her türlüsüne karşı çıkmış otantik bir liderdir. Büyük İskender ise fethettiği topraklardaki insanların dahi gitmelerini özgür kılmış, hiçbir şekilde halka dayatmacı bir tavır sergilememiş aslında askeri anlamda oldukça bilgili ve başarılı bir liderdir.

Büyük İskender iyi veya kötü her türlü savaşın sonucunda askerlerini yalnız bırakmamış olumsuz durumlarda bile destek olmaya ve yüreklendirmeye devam etmiştir. Halkının ve askerlerinin kendisine sonsuz sevgi ve saygı duymalarını onlara güven vererek sağlamıştır bu özelliği ile otantik liderliğin özelliklerinden birine de sahip olmuş bulunmaktadır. Savaş meydanında sergilemiş olduğu tavırları halkına olan davranışları ve halkıyla arasında oluşan kuvvetli bağı, dürüst ve kendine özgü özellikleri ile birçok otoriteye göre farklı liderlik sınıfında sayılsa da yukarıda belirttiğimiz özelliklerinden dolayı otantik liderlik başlığı altında incelemenin doğru olduğunu düşündüğümüz liderlerden birisidir.

Türk siyasi liderlerden Bülent Ecevit ise sosyalist kültürden gelmesine rağmen hakça ve eşitçe paylaşımdan yana olduğu için tabanda farklı siyasi görüşlere sahip birçok kesimin sempatisini kazanmıştır. Siyasi kararları çok eleştirilse bile doğruluğu ve dürüstlüğü tartışılmayan nadir siyasi liderlerdendir. Genel özelliklerine bakıldığında en dikkat çeken özellikleri barışçıl, samimi ve mütevazı tavırlara sahip olmasıdır. Bu özellikleri de Bülent Ecevit'i doğal olarak otantik lider sınıfında

değerlendirmemizi sağlayabilmektedir. Sakıp Sabancı ise yine otantik liderliğin birçok özelliğine sahip oldukça başarılı bir iş adamıdır.

Sakıp Sabancı'nın kendi hayatından bahsettiği kitabı, kendi konuşmalarında kurduğu cümleler aynı zamanda yaşam tarzı incelendiğinde çalışanları ve takipçileriyle oldukça şeffaf, içten ve güvenilir bir ilişki kurmasıyla dikkat çekmektedir. Sakıp Sabancı iş dünyasındaki başarılarının sonucunda hiçbir zaman kendi köklerini aynı zamanda da prensiplerini kaybetmemiştir.

Konuşmalarında daima halkın dilinden konuşmuş ve şivesini değiştirmeye çalışmadan oldukça içten ve samimi bir üslup kullanmıştır. Sakıp Sabancı dürüst aynı zamanda açık sözlü bir iş adamı olarak Türkiye'de sevgi ve saygı gören otantik liderlerden olmuştur.

Yukarıda her birinden ayrı ayrı kısaca bahsetmiş olduğumuz liderler otantik liderlik başlığı altında incelemiş olduğumuz özelliklerin birçoğuna sahip, dünya tarihinde isimlerinden hala bahsedilmekte olan özel kişilerdir. Otantik liderlik kavramı son yıllarda daha ilgi görüyor olsa da incelemelerimiz sonucunda bu liderlik türünün özelliklerine hatta neredeyse tamamına sahip henüz otantik lider olduğu keşfedilmemiş liderler bulunmaktadır. Araştırmalarımız sonucunda otantik liderliğin hâkim olduğu toplumların veya kuruluşların çok daha başarılı ve sağlıklı ilişkiler kuran topluluklar olduğunu görebilmekteyiz.

2.3. OTOKRATİK LİDERLİK

Otokratik liderlik anlayışı dendiğinde otoriter bir liderlik tarzı akıllara gelmektedir. Otokratik liderler etraflarında yer alan bireylerin fikirlerini almaksızın tamamen bencilce duygularla kendi istekleri doğrultusunda kararlar verir ve uygular. Tek bir düşünce sisteminin etrafında dönen, dolayısıyla hata yapmaya meyilli bir yönetim hâkim olmaktadır. “Otokratik liderler geleneksel bir yapıya sahiptirler. Adeta ataerkil bir hava içerisinde yönetim belirlemişlerdir. Nasıl ki ataerkil ailelerde baba her şeyin hâkimi ve son söz sahibi ise, otokratik liderler de çalışanları ya da örgütün herhangi bir bölümü hakkında son noktayı koyan kişilerdir.” (Özkaynar, 2017: 15)

Otokratik liderler oldukça baskı kuran çeşitli cezalar vererek etrafındaki takipçilerine dayatıcı bir yöneticilik yapan kişilerdir. Otokratik liderlik tarzı fazlasıyla eleştiri alan olumsuz sonuçlar doğurması ve hakimiyet kurduğu topluluğun

yanlış kararlar alıp gerilemesi ihtimalini arttıran, kendilerini takip etmek durumunda kalan takipçilerin ise mümkün mertebede korkarak bunu gerçekleştirdikleri bir liderlik tarzıdır, demek yanlış olmayacaktır.

Bir liderin otokratik lider olup olmadığını anlamaya çalışırken değerlendirebileceğimiz en belirgin ve ana özellikleri şu şekilde olmalıdır:

- Baskıcı,
- Katı kuralları olan,
- Kararları veren tek kişi kendisi olan,
- Mükemmeliyetçi,
- Kontrol düşkünlüğü,
- Ceza sistemi uygulayan,
- Takipçilerinde korku uyandıran.

Otokratik liderlik türüne dünya tarihinden örnek vermemiz gerekirse Arap bir lider olan Muammer Kaddafi olacaktır. Kaddafi kendi halkıda dahil olmak üzere dünya tarihinde kendisinden diktatör ve korkutucu bir lider olarak bahsedilen bir devlet adamıdır. Vücut dili ve diğer ülkelerle ilişkilerinde genelde savaşçı ve kan dökmeye eğilimli bir tavır sergilemiştir. Seçimler öncesinde verdiği hiçbir vaadi yerine getirmeyen Kaddafi hem kendini hem de takipçilerini kandırmış ve kimseyle birlik olmaksızın tamamen kendi fikirleriyle sonuçları ağır ve yıkıcı olan kararlar veren bir lider olmuştur. Martha Stewart ise otokratik lider olarak örnek verebileceğimiz iş insanlarından birisidir.

Martha Stewart oldukça başarılı bir iş kadını olmasının yanında fazlasıyla otoriter ve katı bir tarza sahiptir. Takipçileri üzerinde kuralları ve kesin çizgileri bellidir bunların çiğnenmesine izin vermez kusurlu hiçbir davranışa mahal vermez. Takipçilerinin genelde çekindiği ve korktuğu bir isimdir üslubu ise oldukça donuk, mimiksiz ve serttir. Otokratik liderlik türüne örnek olabilecek bir diğer isim ise Sovyetler Birliğinin lideri Josef Stalin'dir. Stalin ne kendi halkına ne de kendi

askerlerine acıması olmayan aldığı kararlarla milyonlarca insanın ölümüne sebep olan oldukça diktatör ve sert bir liderdir. Sovyetler Birliği Stalin'in lider olduğu yılları başlarına gelen en zor ve zorlayıcı yıllar olarak anmaktadır. Tek amacı gücün kendisinde olmasını sağlamaktır ve sadece kendi kararlarını uygulayan bir liderdir. Kendisinden bahsederken kararlarını gerçekleştirebilmek adına kanlı yollar tercih etmiştir demek yanlış olmayacaktır.

Otokratik lider olarak bahsedebileceğimiz fakat otokratik liderliğin tüm özelliklerine sahip olmasa bile öne çıkan özelliklerine sahip olduğunu düşündüğümüz diğer isim ise Moğol hükümdar olan Cengiz Han'dır. Cengiz Han'ın liderlik vasıfları incelendiğinde öne çıkan özellikleri oldukça kuralcı ve takipçileri ile arasında olan sadakate çok önem vermesidir. Cengiz Han dünya tarihinde tozu dumana katmış ve katı kurallar ile bir yönetim şekli oluşturmuştur. Kendisine ve aynı zamanda askerlerine koyduğu kurallardan biri başarısızlığın her türlüsüne karşı olmasıdır. Koymuş olduğu kurallara uymayan ve hata yapan kim varsa hiçbirine anlayış göstermemiş cezası ne ise uygulamıştır.

Cengiz Han özellikle Asya coğrafyasında taş taş üstünde bırakmamış aynı zamanda hedefleri doğrultusunda fethetmek istediği topraklar için savaşırken çok sıra dışı ve acımasız teknikler kullanmış, bir süre sonra hüküm sürdüğü yıllarda herkesin içine korku salmış bir lider olarak dikkat çekmiştir. Cengiz Han katı kurallara sahip olması, karşısındaki kim olursa olsun kurallarına uymayan herkesi cezalandırmak istemesi, aynı zamanda sıra dışı ve ürkütücü savaş teknikleri ile birçok kişinin kendisinden korkuyla bahsetmesine yol açmasıyla otokratik liderliğin bazı özelliklerini barındırmıştır demek yanlış olmayacaktır. Cengiz Han tüm korkutucu özelliklerinin yanında aynı zamanda kendisine sadık kalan ve kurallarının dışına çıkmayan her bir takipçisi için elinden geldiğince yardımsever ve cömert davranan dünya tarihi için oldukça önemli bir liderdir.

Dünya tarihindeki liderlerden de örnekler vererek bahsetmiş olduğumuz otokratik liderlik türü ile yönetilmiş toplulukların, incelemelerimiz sonucunda daha mutsuz ve huzursuz olduklarını görebilmekteyiz. Otokratik liderlik türü tek bir düşünce sisteminin altında yönetimin hâkim olduğu bir liderlik türü olmasıyla demokrasiden oldukça uzak ve aynı zamanda farklı fikirlere kapalı olması ile de hata yapmaya eğilimli bir liderlik türü olarak dikkatimizi çekmektedir.

2.5. DEMOKRATİK LİDERLİK

Demokratik liderlik tarzı incelendiğinde yukarıda incelemiş olduğumuz diğer liderlik tarzlarında olmayan sıra dışı özellik ise kararların bir kişi veya yalnızca bir grupta sınırlı kalması yerine, verilecek kararların etkilediği toplumdaki her bir bireyin fikrinin alınarak ortak bir karara varılmaya çalışılmasıdır.

Açıkkçası bu özellik değerlendirildiğinde avantajları olduğu gibi dezavantajları da bulunmaktadır. Avantajlı olan durum toplumdaki her bir bireyin önemsenerek fikrinin sorulmasıdır ki bu durum o toplumdaki bireylerin kendilerini çok daha değerli hissetmesini ve motivasyonunun artmasını sağlamıştır. Aynı zamanda kararlar herkesin fikri önemsenerek ortak bir şekilde verildiği için sonucunda ne olursa olsun toplumdaki bireylerin bu kararların arkasında olmalarını sağlayacaktır. Bahsetmiş olduğumuz bu özellikteki dezavantajlardan biri ise şüphesiz acil bir şekilde verilmesi gereken kararlarda her bireyin fikri sorulduğu için geç kalınması ve acil durumlara bir an evvel müdahale edilememesidir. Bir diğer dezavantaj ise verilecek kararlarda her bireyin fikri sorulduğu için karar verilmek istenen konu hakkında bilgi sahibi olmayan kişilerin bile karar üzerinde etkilerinin olması çok da sağlıklı bir durum olmayacaktır.

Demokratik liderlik tarzında tüm vatandaşların fikirlerini, duygularını ve düşüncelerini birçok şeyin önünde tutarak tavsiyeler veren bir lider görebilmekteyiz ve bu durum bireylerin belirlenen hedefler uğruna daha gayretli çalışmasını ve çabalamasını sağlamaktadır.

Demokratik liderlik türünü diğer liderlik türlerinden ayıran en belirgin ve ana özellikleri şu şekilde olmalıdır:

- Dürüst,

- Zeki,
- Cesaretli,
- Adil kararlar alan,
- Takipçilerinden daima fikir alan.

Türkiye'nin tarihi açısından incelendiğinde demokratik liderlik özelliklerine sahip bir lider bulmak oldukça güçtür. Türk siyasi yapısı açısından değerlendirme yapmak gerekirse Türk liderler genellikle her bir bireyin fikrini almak yerine belirli bir kesime veya kendi isteği ile etrafında oluşturmuş olduğu bir meclise danışarak kararlar almaktadır Türk liderlerin birçoğunun kararları bir meclis ile ortak bir şekilde vermesi elbette demokratik bir hareket olacaktır fakat tam anlamıyla demokratik bir liderden bahsetmek doğru değildir. Dünya tarihindeki liderler incelendiğinde ise George Washington örnek olarak verilebilmektedir.

2.6. LİBERAL LİDERLİK

Liberal liderlik tarzı hakkında yapılan incelemeler sonucunda bu tarz liderlerin yönetimi ve hatta alınması gereken kararları bile bireylerin kendisine bıraktığı görülmektedir. Liberal liderler toplumun hangi konumuna hangi bireyi getireceklerine karar verir her bireyin görevlerini açıklar ve daha sonrasında hiçbir şekilde sorumluluk kabul etmeksizin hiçbir noktada müdahalede bulunmaz böylelikle kendilerine birtakım görevler yüklenen bireyler çalışma ve aynı zamanda yaşam sürdürdükleri ortamlarda tamamen özgürlerdir. Açıkçası bu şekilde yönetilen bir toplumda toplumdaki her birey kendinden sorumlu olduğu için sorumluluk duygusu, motivasyonu aynı zaman da rekabette doğru orantılı bir şekilde artmaktadır. Çoğunlukla zamanını yönetimle ve bireyleri kontrol etmekle geçirmek zorunda olmayan liberal lider böylelikle yönettiği toplum açısından daha farklı ve hatta daha önemli konularla ilgilenebilecek zamanı bulabilmektedir.

Bu şekilde yönetilen toplumda tabii ki birtakım olumsuzluklar meydana gelmeye başlayacaktır. Bu olumsuzluklardan biri şüphesiz ki toplumda tamamen serbest bırakılan bireylerin birçoğunun sorumluluklarını yerine getirmeyerek görevlerinden kaçması olacaktır. Bir diğer olumsuzluk ise herhangi bir cezalandırma veya kontrol

altında olmayan bireyler arasında haksız bir rekabet ortamı oluşacak ve böyle bir ortamda güç savaşının ortaya çıkması kaçınılmaz olacaktır. Tüm bu olumsuzlukların neticesinde bireyler arasında anlaşmazlıklar ve hatta sürtüşmeler meydana gelecektir.

Olumlu ve bir takım olumsuz sonuçlarından bahsetmiş olduğumuz liberal liderlik tarzı her toplumun kaldırabileceği ve aynı zamanda da uzun süre sürdürebileceği bir liderlik tarzı değildir, bu yüzden de dünya tarihinde çok da tavsiye edilen ve uygulanan bir liderlik tarzı olmayacaktır.

Bir liderin liberal lider olup olmadığını anlamaya çalışırken değerlendirebileceğimiz en belirgin ve ana özellikleri şu şekilde olmalıdır:

- Hiçbir şekilde sorumluluk üstlenmeyen,
- Tamamen özgür bir ortam oluşturan,
- Hiçbir karara karışmayan kararı takipçilerine bırakan,
- Otoritesiz.

Liberal liderlik tarzına örnek vermek için dünya ve Türk tarihindeki liderleri incelediğimiz zaman tamamen liberal lider olarak bahsedebileceğimiz liderler ne yazık ki bulunmamaktadır. Yalnızca yukarıda otantik liderlik tarzında da bahsetmiş olduğumuz Mahatma Gandhi'nin toplumdaki bireyleri kendi fikirlerini aktarırken bile tamamen özgür bırakmaya çalışması ve hiçbir bireyin fikirlerini değiştirmek üzere baskıda bulunmaması liberal liderlik tarzındaki özgür ortam ile benzerlik göstermektedir.

2.7. BABACAN LİDERLİK

Babacan liderlik bazı kaynaklarda paternalist liderlik olarak da geçmektedir ve TDK' nın Büyük Türkçe Sözlüğünde “paternalist” kavramı “babacı” anlamlarına gelmektedir. (TDK,2017).

Babacan liderlik isminden de anlaşıldığı üzere liderin tıpkı bir aile babası gibi bir tavırla ülkedeki bireyleri yönetme şeklidir. Bir aile babası nasıl ki ailesine sahip çıkmak ister tüm ihtiyaçlarını karşılamak ister ve birtakım kurallar koyarak ailedeki

düzeni sağlamaya çalışmak isterse babacan liderler de tıpkı bu şekilde toplumdaki bireylerle sanki her biri kendisinin çocuklarıymış gibi ilgilenir ve aynı zamanda birey ve babacan lider arasında sevgi, saygı, ve çekinceli bir ortam oluşur. Babacan liderlik tarzında lider bireylerin bütün ihtiyaçlarını en ince ayrıntısına kadar öğrenmek hatta özel hayatlarını dahi bilmek isteyecektir.

Bu liderlik tarzında lider kendini otoriter bir baba olarak gördüğü için mümkün mertebede karşısında itaat ortamının hâkim olduğu bireyler görmek isteyecektir. Bu liderlik şeklinde bireyler açısından problem yaratabilecek bazı sonuçlar doğmuştur bunlardan en önemlisi bireyin kişisel hayatına karşı gizliliğin hiçbir şekilde kalmamasıdır. Aynı zamanda babacan liderler toplumdaki bireyler için kendilerince faydalı kurallar koyduklarını düşünseler de bu durumun dozunu tutturamayarak baskıcı veya otoriter bir ortam meydana getirebilmektedirler. Tabii ki tüm yetkinin ve gücün kendisinde olduğunu ve toplumdaki bireylerin babası olduğuna inanan babacan lider bir ego savaşına girebilmeye neticesinde de yanlış kararlar almaya eğilim göstermesi kaçınılmaz olacaktır. Aslında babacan liderlik tarzının hâkim olduğu toplumda hem lider hem de bireyler açısından değerlendirildiğinde aile ile bağdaştırılmış bir şekilde baba ve çocuk ortamı olduğu için objektif bakış açısı da kalmayacaktır.

Babacan liderlik kavramına binaen fikirler ileri süren Sokrates ve Platon gibi birçok antik dönem Yunan filozofunun da baba ve çocuğun hâkim olduğu yönetim şekillerinden bahsettikleri görülebilmektedir. Dünya tarihindeki liderlerden örnek verebilmek adına incelemeler yaptığımızda Stalin'in kendini Sovyetler Birliğindeki vatandaşların babası olarak gördüğünü ve bunu belli eden konuşmalar yaptığını görüyoruz. Yine Rusya İmparatorluğunun liderlerinden olan I. Nikolay da kendini halkının babası olarak gördüğü hatta kendisine itaat edilmesini kararlarının sorgulanmamasını istediğini görebilmekteyiz.

Bir liderin babacan lider olup olmadığını anlamaya çalışırken değerlendirebileceğimiz en belirgin ve ana özellikleri şu şekilde olmalıdır:

- Samimi,
- Sevgi, saygı ve çekince ortamı kuran,
- Takipçilerinin ihtiyaçlarına önem veren,
- Takipçilerinin özel hayatları ile ilgilenen,

- Otoriter,
- Egoları olan,
- Takipçileri ile arasında aile bağları kuran.

Türk siyasi kültürü hakkında yaptığımız incelemeler sonucunda yüzyıllardır yüzlerce lider Türk devletlerinin başına gelip gitse de değişmeyen bir siyasi yapı ve kültür olduğunu görüyoruz, bunun mühim sebebi Türk milletinin asırlardır aileye verdiği önem neticesinde babalarından gördüklerini bir sonraki nesillere aktararak, aynı siyasi ortamı ve liderleri görmek isteyip bu kriterlere uygun kişileri devletlerinin başına getirmeleridir. Aslında bu bahsetmiş olduğumuz özellikleriyle bile Türk milletinin aile kavramına ve aynı zamanda da babacan liderliğe olan uyumunu ve yakınlığını görebilmekteyiz. Babacan liderliğin en önemli özelliklerinden olan kendini bireylerin babası gibi görme ve halkına ailesinden biriymiş hatta çocuğuymuş gibi yaklaşma özelliği doğrultusunda değerlendirebileceğimiz ve tezimizin devamında da yazıtından hareketle daha ayrıntılı bir şekilde inceleyeceğimiz, ilk Türk devletlerinden biri olan II. Köktürk kağanlığının lideri Bilge Kağan babacan liderlik özelliklerini barındıran ilk liderlerdendir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TONYUKUK YAZITI VE SÖYLEM ANALİZİ

Bu bölümde Tonyukuk yazıtında Bilge Tonyukuk söylemleri analiz edilecektir. Bu analiz yapılırken ve Tonyukuk'un liderlik vasfı ortaya konulurken kullanılacak teknikler olan 'söylem analizi', 'söylem', 'hermeneutik', 'duygu değeri' kavramları ve aynı zamanda yazıtın satırları incelenirken izlenecek yol ana hatları ile açıklanacaktır.

3.1. SÖYLEM VE SÖYLEM ANALİZİ

Söylem kavramının asıl çıkış noktasını anlamak istediğimizde, insanoğlunun kendisini aynı zamanda duygularını ifade etmek için asırlardır dile ihtiyaç duyduğunu ve bu ifade etme çabasının sonucunda da sözlerin oluşmaya başladığı görebiliyoruz. Söz kişinin hislerini, duygularını ve düşüncelerini ifade etmek için kullandığı dilin neticesinde oluşan anlamlı birimler olarak karşımıza çıkmaktadır. "Söylem teriminin tam olarak anlaşılabilmesi için dil/söz ayrımı ve sözcelem kavramının açıklanması faydalı olacaktır. Dil/söz ayrımını ilk kez ortaya koyan F. de Saussure olmuştur. İnsanlar, yüzyıllar boyunca birbirleriyle iletişime geçmek için dilyetisi adı verilen seslere dayalı bir yığın oluşturmuşlardır. F. de Saussure'e göre dil, dilyetisinin toplumsal ve kurallaşmış yönüdür. Dil gerçek bir kurallar bütünüyken, söz dili oluşturan kurallar ve göstergeler bütünü o dili konuşan kimseler tarafından uygulanmaya konmasıdır. Kısaca söz, dilin bireysel kullanımıdır" (Saussure 1976: 36-39, akt. Vardar, 2001: 44-46).

Tüm bu dil uygulamasından doğan kişiye özel sözlerin tamamına ve bu bireyin sözleri sarf ederken içinde bulunduğu ortam, toplum, ideoloji, kültür gibi etkenlere göre değişkenlik gösterebileceği durumuna aynı zamanda tüm bu etkenlerin doğru bir şekilde algılanarak, göz önünde bulundurulup değerlendirilmesi için 'söylem' kavramını doğru bir şekilde anlamamız gerekmektedir. Kısacası söylem dediğimiz kavram dilin aracılığı ile kişilerin sarf ettikleri sözlerin yine o kişinin

içerisinde bulunduğu etkenler çerçevesinde genel bir değerlendirilmesidir. “Foucault (1969)’a göre her birey farklıdır bu ve bu farklılık bireylerin söylemlerinin de farklı olmasına kaynaklık eder.

Farklı tarihsel zaman dilimlerinde insanlık, birbirlerinden farklı kendilik maskeleri kullanmışlardır. Ve dolayısıyla her bireyin söylemi hem tarihsel açıdan hem de içinde bulunulan zaman açısından birbirinden farklıdır” (Çelik ve Ekşi, 2013: 100).

Söylem ve hermenotik kavramları ise birbirleri ile iç içe kullanılmakta olan kavramlardır. “Hermeneutik, bir konuşma, yazılı kelimeler ya da resimlerden oluşan metnin ayrıntılı okunması ya da incelenmesine vurgu yapar ve geçmiş, dil ürünlerinin yazılı eserlerin dilini yorumlayarak anlamak, yorumlama işlevini üstlenir” (Çelik ve Ekşi, 2013: 103-104).

Söylem analizi yapılacakken Hermeneutik kavramına da ihtiyaç duyulduğu aşıkardır. Söylem analizi sözcüklerin sosyokültürel çerçevede semantik bir şekilde incelenmesidir demek yanlış olmayacaktır. Açıkçası bir metnin söylem analizi yapıldığında o metindeki sözlerin neden? , Hangi şartlarda? , Hangi duygularla? , Kime? Ve hangi amaçla? Söylenmiş olabileceğinin cevaplarını arayan bu soruların cevabını bulmak içinde kişinin metinde tercih ettiği sözcüklerin yalnızca semantik ve sentaktik açılardan değil aynı zamanda da sosyokültürel etkenlerinde göz önünde bulundurularak değerlendirilip, yorumlanması gerekmektedir. İçerisine anlam katılmadan yalnızca sentaktik açıdan inceleme sağlanan cümlelerin çok da doğru bir sonuç vermediğini düşünmekteyiz, zira birçok toplumda kullanılan aynı cümlelerin aynı anlamlara gelmeyişi, her toplumun içinde bulunduğu kültürü, tarihi, siyasi ve toplumsal olayların birbirinden farklı olmasından kaynaklanmaktadır. Bireyin kullanmış olduğu sözleri teknik olarak incelesek de aslında anlamsal analizi doğru şekilde yapılmadığı takdirde bu incelemelerde yanlış veya eksik sonuçların meydana gelmesi kaçınılmazdır.

Bu gibi problemlerin yaşanmaması için temelde, incelenen sözcüğün söylenmiş olduğu çağa, topluma, siyasi ve tarihi olaylara hatta o sözcüğü söyleyen kişinin içinde bulunduğu durumlara ayrıntılı bir şekilde bakılmalı ve söylemiş olduğu sözleri hangi duygu ve durum çerçevesinde söylemiş olabileceği değerlendirilmelidir. Atay’ın bir açıklamasında bahsettiği gibi “Söylem araştırmaları; semantik, fonoloji,

sentaks, morfoloji ve pragmatik yaklaşımlarda görüldüğü gibi cümleyi temel alan dar kapsamlı dil analizi değildir. Tam tersine, dil kullanımının daha büyük bölümlerini sosyokültürel bağlam çerçevesinde ele alıp inceleyen bir yaklaşımdır” (Atay, 2007).

“Bazen, aynı sözce farklı iletişim durumlarında, farklı anlamlara da gelebilir. Örneğin, “buyurun” sözcüğü, bir ev sahibi tarafından gelen konukları içeriye davet etmek için, ya da yemek sırasında içkileri dağıtırken, bir mağaza sahibi tarafından gelen müşteriyi karşılamak için, ne istediğini sormak için, ya da oturmasını söylemek için, bir taksi sürücüsü tarafından müşterisine, gidilecek yere varıldığını belirtmek için ve daha sayamadığımız birçok iletişim durumunda farklı anlamda kullanılır.” (Onursal, 2003: 121)

Biz çalışmamızın bu bölümünde Tonyukuk yazıtının satırlarını sırasıyla söylem analizi ve hermeneutik teknikleri çerçevesinde incelemeye ve Tonyukuk’un satırlarında kullandığı sözcüklerin anlamsal analizlerini o sırada Tonyukuk’un içerisinde bulunduğu sosyokültürel etkilerden de hareketle incelemeye çalışıp, bu incelemelerimiz sonucunda edindiğimiz bilgilerle Tonyukuk’un hangi liderlik türüne yakın olduğunu tespit etmeye çalışacağız. Bu analizi yaparken söylem analizinin özellikle semantik açıdan incelemesini yapacağımız için yazıtta anlam yönünden birbirini ile bağlantılı satırları bir arada vererek inceleyeceğiz. Aynı zamanda satırlardaki cümlelerin duygu değeri yönünden hangi tür duygu değerine yakın olduğunu belirtmenin özellikle satırlardaki duygu bütünlüğünü daha doğru bir şekilde anlamamıza yardımcı olacağını düşünmekteyiz.

“Siyahı tanırsak beyazı anlamlandırabiliriz. ‘Anlam zıddıyla kaimdir’. Anlatı çözümlemelerinde Yüksek/Alçak; Yaşam / Ölüm; Yoksul / Zengin vb karşıtlıklar üzerinden çözümlemeler yapan göstergebilim, şiir çözümlemelerinde de esenlikli / esenliksiz karşıtlığı içinde şiirdeki duygu değerini ortaya koymaya çalışır.” (Uçan, 2010 :34-35) Cümlelerin duygu değerini ortaya koyarken, cümle içerisindeki varlıklarından faydalandığımız birbirlerinin zıttı niteliğinde olan bu anlambirimcikleri daha çok sıralayabiliriz. Örneğin; Gündüz/ gece, sıcak/ soğuk, dost/ düşman, galibiyet/ mağlubiyet, yakınlaşmak/ uzaklaşmak, sevinç/ korku, vb.

Bir önceki satırda da örneklemiş olduğumuz gibi duygu değeri olarak esenlikli ve esenliksiz dilin hâkim olduğu anlambirimcikler mevcuttur. Bir cümledeki olumlu ve olumsuz olmak üzere iki karşıt anlamdan hangisinin hâkim olduğuna

anlambirimciklerin de yardımıyla karar verilip o cümlede esenlikli mi yoksa esenliksiz mi dilin olduğu ortaya konabilmektedir. Bizde bu bilgiler doğrultusunda Tonyukuk yazıtındaki satırların duygu değerlerini de belirtmeye çalışacağız.

3.2. TONYUKUK YAZITININ SÖYLEM ANALİZİ

Tonyukuk Yazıtı 1. Taş²

Batı Yüzü

T1 B1 *bilge Tonukuk ben özüm tawgaç eline kılıntım türk bodun tawgaçka körür erti*

“Bilge Tonyukuk, ben kendim Çin ülkesinde doğdum. (O sıralar) Türk halkı Çin’e tabi idi.”

Tonyukuk yazıtının ilk satırlarını oluşturan bu cümleyi, dilbilgisel ve anlamsal açıdan değerlendirecek, aynı zamanda da yorumlayacak olursak; Tonyukuk doğumundan bahsederken doğmak fiili yaşamı, var olmayı ve dünyaya gelmeyi simgelediği için esenlikli dil kullanılmıştır. Tonyukuk yazıtında zaman kavramını bir gizem olarak bırakmayı tercih etmiştir. Kül Tegin ve Bilge Kağan’ın yazıtlarında zaman kavramı açıkça anlaşılabilirken Tonyukuk’un yazıtında sanki zaman kavramının açıkça anlaşılamaması için bir çaba sarf edilmiş gibidir.

Tıpkı yazıtın bu ilk iki satırında da görebildiğimiz gibi Tonyukuk doğduğu sırada yılın hangi yıllara denk geldiğini açıkça belirtmek yerine okuyucunun tarihi bilgisini kullanıp o zamanı tahmin etmesini sağlamak istemiştir. Cümlede Tonyukuk’un kendisinden bahsederken isminin önünde ‘bilge’ unvanını kullanıyor olması, kendini her şeyi bilen ve her şeye hâkim olabilen bir kişi olarak gördüğünü, aynı zamanda da saygı duyulan, fikri sorulan bir lider olarak gördüğünü bizlere göstermektedir. Cümlenin devamında Çin ülkesinde doğduğunu dile getirir ve kendisinden bahsederken yalnızca ‘ben’ zamirini kullanması kendisini tatmin etmeyecektir ki ‘özüm’ zamirini de kullanarak anlamı pekiştirmek istercesine kendisine vurgu yapmak ister.

Aslında bu cümlenin bu şekilde kurulmasındaki amaç incelendiğinde kendisinden bahsetmekten keyif alan ve kendisini övmeyi de ihmal etmeyen bir lider olduğunu düşünmek yanlış olmayacaktır.

² Bu çalışmada Tonyukuk yazıtının metni ve çevirisi Erhan Aydın’ın Orhon Yazıtları isimli çalışmasından alınmıştır.

Kendisi hakkında Bilge Kağan ve Köl Tegin yazıtlarında hiçbir bilgi yer almamasından kaynaklanacaktır ki Tonyukuk yazıtının ilk cümlesinde kendisine yüklemiş olduğu unvanla ve nerede doğduğu ile cümleye başlamıştır. Aslında ‘bilge’ unvanının kullanılışı da oldukça çarpıcı bir husustur Erhan Aydın’ın da bu konuda belirttiği gibi “Tonyukuk’un kendini ifade etmede kullandığı *bilge* sözcüğünü seçmesinin özel bir nedeni olduğunu söylemek gerekir. Kullandığı *boyla*, *baga*, *tarkan* sözcüklerinin askeri unvanlar olduğunu, *bilge* unvanının esasen bilgili, akil kimse anlamından hareket ettiğimizde, askeri unvanlarının yanında, bunu da kasıtlı ve ısrarla kullandığını ifade etmek durumundayız. Yani askeri bakımdan birkaç unvana sahip Tonyukuk’un *bilge* unvanını kullanmak suretiyle yalnızca askeri bakımdan değil, devlet yönetimi ve idari bakımdan da akıllı bir kimse olduğunu ifade etmek gibi bir amaç içerisinde olması gerekir (2019: 71).”

Aynı zamanda yazıtın ilk satırı olan bu satırda Tonyukuk kendisiyle ilgili bilgi aktarımı sağlamak istediği için okuyucu ile arasına hiçbir aktarıcı eklemekten işinden, doğduğu yerden kendisi ile ilgili birçok bilgiden bahseder. Bunu yaparken dolaylı bir şekilde anlatmak istemediği için özellikle belirli geçmiş zaman ve 1. Tekil şahıs eklerini kullanarak cümleler kurmaya çalışmış okuyucunun kafasında daha ne ve inanılır bilgiler oluşturmak istemiştir. Cümlelerin devamında Türk halkının Çin’e tabi olduğundan bahsetmesi ise oldukça açık sözlü ve samimi bir üslubun bizi karşılamakta olduğunun habercisidir. Lider kişiler genel itibarıyla kurdukları cümlelerde kendilerinin veya milletlerinin başarısızlıklarından bahsetmekten hazzetmez aksine galibiyetlerinden bahsetmeyi severler, özellikle Türk tarihinde bu şekildedir fakat Tonyukuk yazıtının ilk cümlesi ile Türk halkının genel durumu hakkında açıkça bilgi vermeyi tercih eder.

Yazıtındaki bu cümlesiyle ilgili bir diğer varsayımımız ise kendisinin tarih sahnesine çıkışından önce Türk halkının zor zamanlardan geçtiğini özellikle vurgulamak istemesidir. Bu vesileyle yazıtının devamında kendisi sayesinde yakalanan başarıları anlatmak için bir hazırlık yapmış olur. Tonyukuk tüm bunları Çin devletine tabi olan Türk halkının kendisinin sayesinde bağımsızlık savaşını kazanarak gücünü tekrardan kazanabildiğini açıkça anlatabilmek adına özellikle belirtmek istemiş olabilir.

Tonyukuk yazıtının incelemiş olduğumuz ilk cümlesinin başında “Bilge Tonyukuk, ben kendim Çin ülkesinde doğdum.” Kısmı kendisinden övgüyle ve dikkat çekecek şekilde bahsetmesiyle karizmatik liderlik türünün kendisinden övgüyle bahsetme özelliği ile uyushmaktadır.

Cümlenin devamında ise “(O sıralar) Türk halkı Çin’e tabi idi.” Şeklinde gerçekçi ve şeffaf üslubu ile otantik liderlik özelliği sergilemiştir demek yanlış olmayacaktır.

T1 B2 türk bodun kanın bulmayın tawgaçda adrıltı kanlantı kanın kodup tawgaçka yana içikdi tenri anca temiş erinç kan bertim

“Türk halkı hanını bulamadığı için Çin’den ayrıldı, han sahibi oldu. (Daha sonra) hanını bırakıp Çin’e yeniden tabi oldu. (Ebedi) gök şöyle demiş elbette: Han verdim,”

T1 B3 kanının kodup içikdin içikdök için tenri öl temiş erinç türk bodun ölti alkıntı yok boltı türk sir bodun yerinte

“hanını bırakıp tabi oldun. Tabi olduğun için (ebedi) gök “öl” demiş elbette, Türk halkı öldü, mahvoldu, yok oldu. Türk sir halkının topraklarında”

2. ve 3. Satır anlam yönünden birleşik bir cümle olarak devam ettiği için ikisini birlikte almak durumunda kaldık. Batı yüzünün 2. Ve 3. Satırında bulamamak, ayrılmak, bırakıp gitmek, ölmek, mahvolmak, yok olmak gibi sözcüklerde kötü söylemlerin var olduğu anlambirimcikler sebebiyle esenliksiz bir dil hakimdir. 3. Satırda dikkatlerden kaçmayacak ayrıntılardan biri *ölti alkıntı yok boltı* gibi aynı anlamsal kavramların kökünden gelmekte olan sözcüklerin yan yana kullanılmış olmasıdır. Tonyukuk olaylardan bahsederken ayrıntı vermeyi ve yer yer abartı bir üslup kullanmayı sevmektedir. Bu satırda da aynı anlam köküne dayanan sözcükleri yan yana kullanmış okuyucuyu bahsettiği olayın içine çekmek istemiştir.

Bu cümleler ile Tonyukuk Çin’e tabi olmak zorunda kalan Türk halkının bir kağana ihtiyaç duyarak Çin’den ayrıldıklarını ve aslında bir kağan bulduklarını, fakat sonrasında birliği sağlayamayıp bu kağanı bırakarak yeniden Çin’e tabi olduklarını dile getirmiş ve cümlesinin devamında ise hanlarını bırakıp tekrar Çin’e tabi olan Türk halkının inandıkları (ebedi) gök tarafından cezalandırıldıklarını, öldüklerini hatta mahvolduklarını anlatmak istemiştir. Bu durumdan bahsederken de özellikle Köktürk Devletinin başına gelenlerin tanrının cezası sonucu meydana geldiğini belirsiz geçmiş zaman ekinin varlığından da anlıyoruz.

Aynı zamanda belirsiz geçmiş zaman ekinin yanında erinç ögesinin varlığı – miş’li geçmiş zaman kullanılmış olsa bile bahsedilen duruma inanılması gerektiğinin ihtimalini yükseltmektedir. Tonyukuk bu şekilde inandığı değer yargılarına olan düşkünlüğü ve Türk halkının başına gelen bu olayı açık sözlülükle anlatarak şeffaf bir üslup kullanması ile 2. ve 3. Satırlardaki cümleleri otantik liderlik özellikleri barındırmıştır.

T1 B4 *bod kalmadı ıda taşda kalmış kuwrarıp yeti yüz boltı eki ülügi atlıg erti bir ülügi yadag erti bir ülügi yadag erti yeti yüz kişig*

“boy kalmadı. Yazıda yabanda kalanlar toplanıp yedi yüz (kişi) oldular. (Bunların) iki bölümü atlı idi, bir bölümü yaya idi. Yedi yüz kişiyi”

T1 B5 *uduzugma ulugı şad erti aygıl tedi ayıgması ben ertim bilge tonukuk kagan mu kışayın tedim sakıntım toruk bukalı semiz bukalı irakda*

“sevk edenlerin lideri şad (unvanlı) idi. Söyle dedi, danışmanı bendim, Bilge Tonyukuk, kağan mı yapayım dedim, (şöyle) düşündüm: Zayıf boğa ile semiz boğa uzakta”

T1 B6 *bönüser semiz buka toruk buka teyin bilmez ermiş teyin anca sakıntım anta kesre tenri bilig bertök üçün özüm ök kagan kışdım bilge tonukuk boyla бага tarkan*

“bögürse, semiz boğa mı zayıf boğa mı olduğu bilinmezmiş diyerek öylece düşündüm. Ondan sonra (ebedi) gök bilgi verdiği için, kendim kağan yaptım, Bilge Tonyukuk Boyla Baga Tarkan”

4. 5. ve 6. satır duygu değeri açısından zayıf ve semiz sözcükleri bir arada kullanıldığı için hem esenliksiz hem esenlikli bir dilin hâkim olduğu cümlelerdir. Bu satırlarda dikkat çeken durumlardan biri -mAz, -r, -ermiş eklerinin çokluğudur. Bu ekler cümleye anlatılan duruma kesinlik ve genelleme kazandırmak için eklenmiş eklerdir. 4. Satırda ve bir önceki satır olan 3. Satırda Tonyukuk zaman kavramını kurmuş olduğu cümleler üzerinden ustaca oluşturmuş bu cümleler ile 1. Köktürk Devletinin yıkılışı ve 2. Köktürk Devletinin kuruluşunun arasındaki 50 yıla yakın olan bir zaman dilimini zaman bağlantısı kurarak oluşturmuştur. 4. Cümlede Tonyukuk 2. ve 3. Satırda tekrardan Çin’e tabi olan Türk halkında bazı gruplar halinde başkaldırarak bağımsızlık hareketleri sergileyen kişiler olduklarını ve bu yedi yüz kişinin de başlarında ismini vermediği bir şad olduğunu anlatır.

Özellikle 5. Satırda dikkatimizi çeken cümlelerden biri bu bağımsızlık hareketinin başında bulunan isimsiz şad unvanlı kişinin danışmanı olduğunu belirtmesidir. Bu cümlesinde de açıkça anladığımız üzere Tonyukuk II. Köktürk kağanlığının kurulmasında emeği olan oldukça önemli liderlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Yeniden kurulan Köktürk devletinin başına getirilmesi gereken kağanın seçimini bile şad unvanlı kişi Tonyukuk’a sormuştur. Ve bu cümleyi de anlamı yönünden yorumlayacak olursak Tonyukuk’un devlet yönetiminde resmi bir vasfı olmasa dahi herkesin fikirlerini önemseydiği ve mühim kararları kendisinin almasını istediği bir kişi oluşu dikkatlerden kaçmaması gereken oldukça önemli bir husustur. Tonyukuk belli ki kişiliği ve karakteriyle Türk halkını aynı zamanda da Türk devlet adamlarını tesiri altına almayı başarabilmiş, sözü dinlenen tecrübeli bir lider olmuştur. Bahsetmiş olduğumuz bu özelliği ile karizmatik liderlik başlığı altındaki güvenilir, etkileyici ve takipçilerinde hayranlık uyandıran maddelerini kendisinde barındırmaktadır.

6. satırda kendisinden devletin başına geçmesi gereken kağanı belirlemesi istenen Tonyukuk Türk dili tarihi açısından oldukça kıymetli olan ilk atasözlerinden birini belirtmiştir. Kullanmış olduğu bu atasözü ile kağan seçimindeki fikrini tek bir cümlede üstün zekasını ortaya koyarak söylemiş olacaktır. Bu atasözünde Tonyukuk

aslında doğru liderin sadece dış görünüşüne veya güçlü tavır sergilemesine göre belirlemenin doğru olmadığını anlatmak istemiştir.

Bize göre Tonyukuk için dışarıdan bakıldığı zaman zayıf görünen boğanın aslında ne derece hünerli ve zeki olduğu sadece cılızlığına bakılarak anlaşılmamaktadır, bazen zayıf duran o boğadan hiç beklenmedik bir kudret ortaya çıkabilmektedir bu mühim olan daima akıl olmalıdır. Bu sebepten kağan olarak seçeceği kişiyi sadece boylu poslu, güçlü tavra göre değil öncelikle zekâsı, liderlik vasıfları, kahramanlıkları ile seçeceğinin sinyallerini vermiştir. Kağan seçimi gibi önemli bir durum karşısında bir atasözü ile fikirlerini anlatmaya çalışan Tonyukuk bu şekilde samimi ve halkın dilini barındıran bir üslup kullanmasıyla karizmatik liderliğin samimi üsluba sahip olma özelliğini de barındırmaktadır. Aynı zamanda 6. Satırda görmüş olduğumuz Tonyukuk'un kağan seçerken uygulamış olduğu ideolojinin temelleri ön yargılardan arınmış ve objektif bir şekilde kıyaslama yapılan bir fikir üzerine kurulmasıyla, otantik liderliğin objektif bakış açısı ve aynı zamanda da dengeli bilgiye sahip olma gibi iki ayrı özelliği ile uyuşmaktadır.

T1 B7 *birle elteriş kagan boluyun berye tawgaçığ önre kıtanıg yırya oguzug üküş ök ölürti bilgesi çawışı ben ök kertim çugay kuzın kara kumug olorur ertimiz*

“ile (birlikte) Elteriş, kağan olunca? güneyde Çinlileri, doğuda Kitanlıları, kuzeyde Oğuzları, çokça mahvetti. (O sıralar) bilge kişisi, başkomutanı bizzat bendim. Çugay Kuzı ile Kara Kum'u yurt tutmuştuk.”

7. satır öncelikle duygu değeri açısından değerlendirildiğinde mahvolmak fiili ile esenliksiz dilin hâkim olduğu fakat aynı zamanda da bilge kişi, başkomutan gibi sözcüklerle de esenlikli dili de barındıran bir cümledir. 6. Satırın son kelimeleri 7. Satırın ilk cümlesi ile devam etmektedir. Ve bu noktada dikkatten kaçması muhtemel olmayan kelime grubu gözümüze çarpmaktadır. Tonyukuk kendisinden bahsedecekken ‘Bilge Tonyukuk Boyla Baga Tarkan’ kelimelerini arka arkaya sıralar. Türk tarihindeki liderler incelendiğinde kendisini böylesine açık açık övmekten keyif alan liderlere çok da sık rastlanmamıştır.

Tonyukuk kendi adının yalnızca Tonyukuk'tan oluştuğunu var sayarsak, kendisini 'bilge, boyla, бага, tarkan' unvanlarını arka arkaya sıralayarak ve bu durumun abartı olduğu düşüncesinden de gayet uzak bir şekilde tanımlamıştır.

Kelime anlamlarına baktığımızda ise bilge unvanı ile bilgeliğini, boyla unvanı ile Erhan Aydın'ın kitabında incelediğimizde Sir Gerard Clauson'a göre 'yüksek bir unvan' Semih Tezcan' a göre de 'göçebe boyların ve ordunun nereden nereye götürülmesi gerektiğini belirlemek, devlet toprakları üzerinde boyların düzenli ve planlı bir biçimde hareketlerini sağlamak' gibi anlamlarda kullanılmış olabilmektedir. Бага unvanı ise kimi araştırmacılar tarafından 'kahraman' kimi araştırmacılar için 'tanrı' kimileri için ise 'kaplumbağa' gibi anlamları bulunan bir unvandır. Бага unvanı ile de Tonyukuk bu unvanın öncesinde ve sonrasında sıraladığı unvanlarla uyumlu bir şekilde düşünmemiz gerekirse yüksek mertebesini belli etmek isterken bu unvanı kullanmış olacaktır.

Tarkan unvanının anlamını ise askeri anlamda yüksek mertebeye sahip bir kişi olarak düşünebilmekteyiz. Üzerinde özellikle durduğumuz bu unvan durumunu bu kadar çarpıcı yapan şüphesiz alışlagelmiş unvan grubu yapısına oldukça zıt bir durumun var olmasıdır. Bu durum ile ilgili bir varsayımda bulunmak mümkündür. Bu konuyla alakalı düşüncemiz, Tonyukuk'un hakettiği unvanların ve muamelenin hiçbir yazıtta verilmemesinden dolayı bu duruma özellikle bir öfkesi bulunmaktadır ki kendisinden bahsederken üstlendiği görevlerin her birini birer unvanla birlikte adından önce özellikle vurgulamak istemiştir. Aslında bu durum özetle kendisinin de tarih sahnesinde oldukça önemli bir yapı taşı olduğunu herkese duyurmak, asırlarca yaşayacak olan bu taşlara kazımak ve ölümsüzleşmek istemesinden başka bir şey değildir.

Bu açıklamış olduğumuz unvanlar ile Tonyukuk karizmatik liderliğin kendinden övgüyle bahsetme maddesiyle oldukça uyumlu olacaktır. Aynı zamanda kendisini överken aşırıya kaçarak, bir takım ego savaşının da var olduğunun sinyallerini bize veriyor ve böylelikle babacan liderlik özelliklerinden ego sahibi olma maddesiyle de benzerlik gösteriyor. 7. Satırın devamında bir önceki satırda seçmiş olacağı kağan Elteriş kağan olacaktır ki doğuda, güneyde, kuzeyde birlikte başardıkları galibiyetlerden bahsetmiştir. Bu galibiyetlerinden bahsettikten sonra, tüm bu başarıların kendisinin sayesinde olduğunun mesajını vermek isteyen Tonyukuk, bir kere daha bilge kişinin ve başkomutanın kendisi olduğunu vurgular,

aslında bu cümlesiyle kendini övmek istediğini ve özgüvenini karizmatik liderlik özelliği başlığı altında değerlendirebilmekteyiz.

Bir kağan varken kağandan daha üst bir mertebeye sahipmişçesine, bu başarıların kendisi tarafından sağlandığını vurgulamak istemesi ile de egoist bir tavır içerisinde bulunduğu için babacan liderlik başlığı altında da değerlendirmemiz doğru olacaktır.

Güney Yüzü

T1 G1 *keyik yeyü tawışgan yeyü olurur ertimiz bodun bogzı tok erti yagımız tegre uçuk teg erti biz elbeg? Ertimiz anca olurur erkli oguzduntun küreg kelti*

“yaban hayvanı yiyerek, tavşan yiyerek yaşıyorduk. Halkın karnı toktu. Düşmanlarımız etrafta tahıl kabuğu, saman gibi (mec. Yoksul, sefalet içinde) idi, biz zengin (bolluk içinde) idik. Bu şekilde yaşıyorken Oğuzlardan kaçak geldi.”

Tonyukuk yazıtının güney yüzünün 1. Satırı olan bu satır duygu değeri açısından zengin, karın tokluğu ve yoksul, düşman gibi sözcükleri bir arada barındırdığı için hem esenliksiz hem esenlikli dilin hâkim olduğu bir satırdır. Satırda dikkat çeken durumlardan biri ise aynı anlam sınıfından gelmekte olan sözcükler olan *yeyü*, *bogazı tok erti*, bir arada kullanmış olmasıdır. Bunu yapmasının sebebi yüksek ihtimalle satırda da anlatmaya çalıştığı gibi halkının içerisinde bulunduğu bolluk ve berekete okuyucuyu da ikna etmek istemesi olmalıdır. Satır genel itibarıyla bakıldığında o sırada II. Köktürk halkının genel yaşantılarını ve nasıl bir durumda olduklarını bizlere açıklayan niteliktedir. “Mecaz ifadelerle süslenmiş bu yazıtın Türkçesinin işlenmiş bir edebi dil olduğunu da eklememiz gerekir. Cümlede dikkat çeken bir başka ayrıntı da yaban hayvanı kelimesinin keyik sözcüğü ile verildiği ve tavşanın ise hususen belirtilmiş olduğudur. Bundan, bozkırda yer alan hayvanlar ile tavşanın ayrı tutulduğunu öne sürmek sayesinde Türklerin sofralarında tavşanın ayrı bir yeri olduğunu söylememize de izin vermektedir.” (Aydın, 2019: 100) Erhan Aydın’ında kitabında bahsetmiş olduğu gibi yazıtın bu satırında Tonyukuk halkının bolluk bereket içinde olduğunu hatta etrafta yer alan düşmanlarının durumundan bile daha iyi olduğunun bilgisini vermektedir.

O coğrafyada tavşan avlayıp yiyecek oldukça değerli bir şey olacak ki refah seviyelerinden bahsederken özellikle tavşan yenildiğini anlatmaktadır.

Bu noktada dikkatimizi çeken durum Tonyukuk'un yazıtında özellikle halkının bolluk bereket içerisinde bulunduğu belirtmekten hoşnut olması ve bu durumla yakından alakadar olmasıdır. Bu satırın analizinde otantik liderliğin 'bireylerin ihtiyaçları ile ilgilenen' özelliğini görebilmekteyiz.

T1 G2 *küreg sawı antag tokuz oguz bodun üze kağan olortı ter tawgaçgaru kunı senünüg idmiş kıtangaru tonra eşimiğ idmiş saw anca idmiş azkına türk*

“kaçağın sözleri şöyleymiş: “Dokuz Oğuz halkının başına bir kağan geçti” der. (Dokuz Oğuzlar) Çin’e General Ku’yu göndermişler, Kitanlılara Tongra Eşim’i göndermişler. Gönderdikleri haber şöyleymiş: “Sayıları az olan Türkler”

T1 G3 *yoryyur ermiş kaganı alp ermiş ayguçısı bilge ermiş ol eki kişi bar erser sini tawgaçığ ölüртеçi ter men önre kıtanığ ölüртеçi ter men bini oguzug*

“(öylece) yaşıyorlarmış. Kağanı kahramanmış, danışmanı bilgeymiş. O ikisi var olduğu sürece seni, (yani) Çinlileri öldürecektir”, derim. “Doğuda Kitanlıları öldürecektir”, derim. “Beni (yani) Oğuzları”

T1 G4 *ölürтеçik ter men tawgaç berdın yen teg kıtan öndün yen teg ben yırdınta yan tegeyin türk sir bodun yerinte idi yorımazun usar idi yok kışalım*

“öldürecektir”, derim. “Çinliler güney taraftan saldırın, Kitanlılar doğu taraftan saldırın, ben kuzey taraftan saldırayım, Türk Sir halkı (oldukları) yerde hiç hareket edemesin. Mümkün olursa tamamen yok edelim”

Anlam yönünden birbirinin devamı satırlar oldukları için 2, 3 ve 4. satırları bir arada incelemenin doğru olacağını düşündük. Duygu değeri yönünden 2. satır esenlikli, 3. ve 4. satır ise olumsuz söylemler içerdiği için esenliksiz dilin hâkim olduğu satırlardır. Tonyukuk genellikle kısa anlatım içerisindeyken eski bilgi tekrarını engellemek için gösterme sıfatlarına başvurmuştur. Aslında bu davranışı da bize kaygılı olduğunu belli eden bir davranıştır.

Tonyukuk mükemmeliyetçi bir karakter yapısına sahip olduğu için yazıtın genelinde, tekrar tekrar aynı olayların ve kişilerin anlatıldığı, okuyucuyu sıkabilme ihtimalinin bulunduğunu düşündüğü kısımlarda tekrara girmemek için vereceği yeni bilginin öncesindeki eski bilgiden bahsederken gösterme sıfatlarını kullanmıştır. Güney yüzünün ikinci satırında *antag* ögesi dikkatimizi çekmektedir.

Antag sıra değiştirim ögesinin buradaki kullanımının sebeplerinden biri bize göre Tonyukuk'un okuyucu da merak uyandırıp dikkatlerini çekmek istemesinden kaynaklanabilmektedir. 5. Satıra kadar eylemlerde –Ir ekinin varlığı görülmektedir bu ekin varlığı ile anlatılanların ciddiyetini okuyucunun fark etmesi sağlanmıştır. 2. 3. ve 4. Satırlardaki bilgileri ileten kişinin Tonyukuk'un gizli casusu olduğunu anlayabiliyoruz. Bu casus Oğuzlardan bilgi getirmiş olacaktır ki Oğuzların Köktürkleri ortadan kaldırabilmek adına çevrelerinde yer alan milletlerle hatta düşmanlarıyla bile ittifak yapmayı planladıklarını iletmiştir.

Bu satırlarda özellikle ilgimizi çeken durum Köktürklerin ortadan kalkmasını isteyen Oğuzların dahi Tonyukuk'u tanıyor ve kendisinden korkuyor olmalarıdır. Oğuzlar tarafından çevre milletlere Köktürk devletinin danışmanı olarak tanıtılan Tonyukuk bir tehdit olarak algılanmakta ve ortadan kaldırılması gerektiği düşünülmektedir. Bu satırlarda görebilmekte olduğumuz Tonyukuk'un ve İltiş Kağan'ın etraflarına ve düşmanlarına sardıkları bu korku bize tıpkı otokratik liderlikte de olan 'düşmanlarında büyük korku uyandırabilme' durumunu hatırlatmaktadır.

T1 G5 *ter men ol sawıg eşidip tün udisıkım kelmedi küntüz olorsıkım kelmedi anta ötrü kaganıma ötüntüm anca ötüntüm tawgaç oguz kıtan buçegü kawışsar*

“derim. O sözleri işitince gece uyuyasım gelmedi, gündüz oturasım gelmedi. Ondan sonra kağanıma arz ettim. Şöyle söyledim: “Çin, Oğuz (ve) Kitan bu üçü bir araya gelirse

T1 G6 *kaltaçı biz özçe taşın tutmuş teg biz yuyka erkli topulgalı ucuz ermiş yinçge erklig üzgeli ucuz <ermiş> yuyka kalın bolsar topulguluk alp ermiş yinçge*

“(arada) kalacağız. Kendimizce dışarıyı tutmuş gibiyiz. Yufka iken delinmesi kolaymış. İnce olanı koparmak kolaymış, yufka kalın olursa delinmesi zormuş, ince

T1 G7 *yogun bolsar üzgülük alp ermiş önre kıtanda berye tawgaçda kırıya kordanta yurya oğuzda eki üç bin sümüüz kelteçimiz bar mu ne anca ötüntüm*

“yoğun olursa kopması zormuş. Doğuda Kitan’dan, güneyde Çin’den, batıda Hoten’den, kuzeyde Oğuz’dan iki üç bin (kadar) askerimiz var. Bu şekilde (durumu) arz ettim.

Yazıtın güney yüzünün bu üç satırı genel itibariyle duygu değeri açısından esenlikli dilin hâkim olduğu satırlardır fakat 5. Satırda yer alan gece sözcüğü esenliksiz bir dilin varlığını da bizlere göstermektedir. Güney yüzünün 5. Satırında da görüldüğü gibi Tonyukuk daha birçok satırda Özellikle iyelik eklerini kullanmak istemiş bunu özellikle de kağandan bahsedeceği sırada uygulamıştır. Özellikle kağandan bahsederken yalnızca unvanı ve ismini kullanmak istememiş kağan adının yanına özellikle iyelik eklerini de iliştmek istemiştir.

Tonyukuk’un bu davranışında kağanı tarafından onaylandığını ve sevildiğini özellikle birilerine göstermek istiyor gibidir. Aynı zamanda kağana verdiği bilgilerden bahsederken de sıklıkla iyelik eklerini kullanmaktadır. Tüm bunların altında yatan sebep yazıtlarında kendisinden bir defa bahsetmiş olan Bilge Kağan ve Kül Tegin’e bir şeyleri ispatlamak istiyor olmasından kaynaklanabilmektedir. Tonyukuk’ta sahiplenme ve sahiplenilme duygusunun ön planda olduğunu düşünmek hiç de yanlış olmayacaktır. Özellikle de Tonyukuk’un İltiş Kağan ile olan samimiyetinden diğer yazıtlarda hiç bahsedilmediği için Tonyukuk İltiş Kağan ile ne derece yakın olduğunu da belirtmek istemiştir.

5. Satırda eylemlerinden bahsederken okuyucunun kendisinin duygularını daha iyi anlayabilmesi için birinci ağızdan bahsetmek istemiş bu sebeple özellikle belirli geçmiş zaman ve 1. Tekil şahıs eklerini kullanmıştır. Bu satırlarda bir önceki satırda yer alan casusun verdiği bilgiler neticesinde Tonyukuk bazı çıkarımlar yapmış, gece gündüz ne yapmaları gerektiğini düşünmüştür. Verdiği yufka örneği ile ve ileri görüşlü fikirleri sayesinde bu satırlarda dengeli bilgiye sahip olarak otantik liderlik özelliği sergileyen bir Tonyukuk görebilmekteyiz. 5. ve 6. Satırda yufka

örneği ile anlatmaya çalıştığı şey acil bir şekilde güçlenip plan kurmaları yoksa incelmış yufka gibi kopup dağılabilecekleridir.

7. Satırda düşmanlarının her birinin içlerinde gizli askerlerinin olduğunun bilgisini vermektedir, bu durum ileride verecekleri savaşın olumlu sonuçlanacak olmasının ilk haberci bilgilerindendir, şayet çevrelerinde yer alan milletlerin içinde askerlerinin var olmuş olması oldukça akıllıca bir harekettir. Aynı zamanda bu askerlerin varlığından İleriş kağana yeni haber verecek olması da bu askerleri bulundukları yerlere Tonyukuk'un gizlice yerleştirmiş olacağı ihtimalini arttırmaktadır. Tonyukuk yufka örneği ile içlerinde bulundukları durumu oldukça gerçekçi bir şekilde sunmaya çalışmıştır. Kendisini kazanabileceklerini düşünerek kandırmak yerine olaya objektif ve gerçekçi bir gözle bakarak doğru sentezler yapabilmiş ve o şekilde planlar kurmaya başlamıştır. Tonyukuk bu davranışlarıyla otantik liderlik özellikleri olan objektif bakış açısına sahip olma ve gerçekçilik özelliklerini sergilemiştir.

T1 G8 *kaganım ben özüm bilge tonukuk ötüntök ötünçümün eşidü berti könlünce
uduz tedi kök önüg yoguru ötüken yışgaru uduztum ingek kölekin tuğlada oguz kelti*

“kağanım (lütfedip), benim, Bilge Tonyukuk'un arz ettiklerini işitiverdi. (Dikkate aldı), “(orduyu) bildiğin gibi sevk et” dedi. Kök öng (ongi) Irmağı'nı (bata çıka) aşıp (orduyu) Ötüken (ormanlı) Dağları'na doğru sevk ettim. İngek Gölcüğü ile Tula Irmağı (tarafından) Oğuzlar geldi.”

8. satır duygu değeri açısından esenlikli dilin hâkim olduğu bir satırdır. Kendilerine yapılması planlanan girişimleri casusu sayesinde öğrenen Tonyukuk bu durumu acil bir şekilde kağanına iletir kağanın Tonyukuk'un anlattıklarından hiçbirinde şüphesi olmayacaktır ki orduyu istediği gibi sevk edebileceğini söyler. Satırda Tonyukuk kendisinden bahsederken adının ve unvanının önünde önceki satırlarda da görmüş olduğumuz ‘ben, özüm’ zamirlerini kullanmıştır. Tonyukuk özellikle okuyucuyu anlattığı olaya odaklama amacı içerisinde olduğu noktalarda 1. Tekil kişi adılını aynı zamanda *özüm*, *ök* gibi ögeleri kullanmak istemiştir. Elbette ki Tonyukuk'un kendisinden bahsederken sıklıkla bu gibi zamirler kullanıyor olması rastlantı değildir. Kendisini ispatlama çabası içerisinde olan bir kişinin özellikle ismini vurgulamak isteyebileceğini düşünmekteyiz.

Tonyukuk İleriş kağanın bile güvenini kazanmayı başarabilmiş bir lider olarak bu satırda özellikle dikkatimizi çekmektedir ve bu özelliği ile karizmatik liderliğin güvenilir özelliğini taşımaktadır. Edinmiş olduğu bilgiler doğrultusunda planını kurmuş ve bu doğrultuda askerlerini sevk etmiştir. Satırın sonunda Oğuzların gelmeye başladıklarını belirtmiş olması kendisinin haklı çıktığının ve ileri görüşlülüğünün bir kanıtı niteliğindedir. Tüm bu savaş stratejilerinin sorumluluğunu hiç kimseye bırakmadan yalnızca kendisinin üstlenmiş olması otantik liderliğin sorumluluk üstelenen özelliği ile benzerlik göstermektedir. Aynı zamanda korkusuzca yani cesaretli bir şekilde vermiş olduğu kararlarla da demokratik liderlik özellikleri ile uyumaktadır.

T1 G9 *süsi altı bin ermiş biz eki bin ertimiz sünüşdümüz tenri yarlıkadı yandımız
üğüzke tüşdi yandok yolta yeme ölti kök anta ötrö oguz kopın kelti*

“ordusu altı bin kişiymiş, biz iki bin (kişi) idik. Savaşık, (edebi) gök lütfetti, bozguna uğrattık. Irmağa döküldüler. Bozguna uğramış olanlardan yolda da ölenler öldü. Bunun üzerine Oğuzların tamamı (üzerimize) geldi.”

Batı yüzünün 9. Satırı olan bu satırda duygu değeri yönüyle savaş, bozgun, ölüm gibi sözcükler barındırmasıyla esenliksiz dilin hâkim olduğu görülmektedir. Bu satırda Tonyukuk nasıl savaş taktikleri izlediğini ve sonucunda ne olduğunu kısaca açıklamak istemiştir. Satırda dikkat çeken noktalardan birisi düşman Oğuzların ordusunun Tonyukuk’un ordusuna kıyasla üç kat daha fazla kişiye sahip olmasıdır. Bu durumda kazanma ihtimalleri daha da düşen Tonyukuk ve ordusu doğru stratejiler ve Tonyukuk’un yönlendirmeleri ile önceden tedbir alabilmiş olmanın sayesinde Oğuzların ordusunu bozguna uğratabilmiştir. Tonyukuk’un bu savaş sırasında ve öncesinde sergilemiş olduğu davranışlar karizmatik liderliğin en belirgin özelliklerinden olan özgüvenli ve riskli kararlar alabilen özellikleri ile oldukça uyumaktadır. Bu kadar az kişilik bir orduyla böyle bir savaşa girebilmek ciddi oranda risk alabilmeyi ve özgüveni gerektirmektedir. Tonyukuk bu galibiyeti karşısında edebi gök sayesinde olduğunu dile getirmiştir, bu şekilde galip geldiği noktalarda bile inancını ön planda tutması otantik liderlik özelliklerinden inandığı değer yargıları ile yönetebilen bir lider olduğunu bizlere göstermektedir.

T1 G10 türk kaganıg türk bodunuğ ötüken yerke ben özüim bilge tonukuk kelürtüm
ötüken yerig konmuş teyin eşidip beryeki bodun kurıyakı yıryakı önreki bodun kelti

“Türk kağanını, Türk halkını Ötüken topraklarına bizzat ben, Bilge Tonyukuk getirdim. Ötüken topraklarına yerleştiğimizi duyan güneydeki halklar, kuzeydeki doğudaki batıdaki halklar geldiler.”

Güney yüzünün son satırı olan bu satırda duygu değeri açısından esenlikli dilin hâkim olduğu cümleler görebilmekteyiz. Tonyukuk bir önceki satırdaki savaştan galip bir şekilde çıktıktan sonra bu satırdaki zaferinin tadını çıkarmak istemiş ve bu galibiyetin yalnızca kendisinin başarısı olduğunu vurgulamak istemiştir, Türk kağanını ve halkını bizzat kendisinin Ötüken’e getirdiğini özellikle anlatmıştır. Bu cümlede ‘bizzat ben, Bilge Tonyukuk’ kelimelerinden anlaşıldığı üzere bu zafer sadece kendisine aittir bu Tonyukuk bu zaferi ile övünmek istemekte gayet haklı olacaktır. Cümlede isminin önünde bilge unvanını ve öncesinde de bizzat ben kelimelerini kullanması, bu galibiyetin kağanın veya bir başkasının değil sadece kendisine ait bir başarı olduğunu vurgulamak istemesiyle açıklanabilir. Bilinçaltında yer alan egosunu, bu zaferde bütün bir ordunun emeği ve aynı zamanda İlteriş kağanın da müsaade etmesiyle kazanıldığını söylemek yerine sadece kendisine mal ediyor olmasıyla açığa çıkarttığı bir satır olarak babacan liderlik özelliklerinden birini sergilemiş olacaktır.

Doğu Yüzü

T1 D1 eki bin ertimiz eki sümüz boltı türk bodun kılınğalı türk kağan olorgalı şantun
balıka taloy ügüzke tegmiş yok ermiş kağanıma ötüñüp sületdim

“iki bin (kişi) idik. İki ordumuz oldu. Türk halkı yaratılalı, Türk kağanı tahta çıkalı Şandong kentine, okyanusa(?) ulaşan olmamış. Kağanıma arz edip sefer ettirdim.

T1 D2 şantun balıka taloy ügüzke tegürtüm üç otuz balık sıdı usın buntutu yurtta
yatu kalur erti tawgaç kağan yağıımız erti on ok kaganı yağıımız erti

“(orduyu) Şandong kentine (ve) (Büyük) Okyanusa kadar ulaştırdım. Yirmi üç kenti ele geçirdi. Akıllarını başlarından alıp ortalık yerde yatar hale geldiler. Çin kağanı düşmanımızdı. On ok kağanı düşmanımızdı.”

Yazıtın doğu yüzünün ilk satırı duygu değeri açısından yaratmak, tahta çıkmak, ulaşmak gibi fillerin varlığı ile esenlikli dilin hâkim olduğu bir cümledir. Fakat ikinci satır ele geçirmek, düşman, akıllarını başlarından almak gibi olumsuz sözcüklerin varlığı ile esenliksiz dil barındırmaktadır. Doğu yüzünün ilk satırı olan bu satırda daha önceki satırların analizini yaparken ayrıntılı olarak bahsetmiş olduğumuz Tonyukuk’un kağanından bahsederken özellikle iyelik ekini kullanmış olduğu durumunu görebiliyoruz. Tonyukuk doğu yüzünün 1 ve 2. Satırlarında karşılaştırma bağlantısını açık bir şekilde kullanmıştır. Yapmış olduğu eylemleri daha önce kimsenin gerçekleştirmediği bilgisini vererek kendisi ve kendisinden önceki kişileri karşılaştırır ve bu karşılaştırmanın sonucunda kimsenin başaramadığını başardığını belirtir. Bu şekilde oluşturmuş olduğu karşılaştırma bağlantısı ile başarısını daha kıymetli bir hale getirmiş olur, bu durumu da okuyucuya daha güçlü bir üslupla sunmuş olur.

Bu iki satırda Tonyukuk Türklerin anayurdu olan Ötüken’e tekrardan yerleşmeleriyle birlikte yeni planlarından bahsetmiştir. Tonyukuk kendine yeni hedefler koyarken özellikle daha önce kimsenin başaramadığı hedefler koymayı tercih etmiştir. Yapabileceklerine olan inancı tam olan Tonyukuk, adını tarihe altın harflerle yazabilmek adına çaba sarf etmiştir demek yanlış olmayacaktır. Daha önce hiçbir Türk kağanının yapamadığını başarmış ve üstün savaş teknikleri aynı zamanda doğru stratejileri sayesinde II. Köktürk Kağanlığının topraklarını Büyük Okyanusa kadar genişletmiştir. Birçok kenti de ele geçiren Tonyukuk düşmanlarına yatacak yer bırakmamış, akıllarını başlarından almıştır.

İlteriş kağanın ise Tonyukuk’a olan inancı tamdır ki bu seferler düzenlenirken Tonyukuk’ a hiçbir zorluk çıkarmamış, itiraz etmemiş aksine Tonyukuk’a tam yetki vererek desteklemiştir. Tonyukuk daha önce hiçbir Türk kağanın elde edemediği bu başarıları kendine hedef olarak belirleyerek ve elde ederek özgün, sıra dışı fikirleri olan bir lider olduğunu bizlere göstermiş böylelikle de otantik liderlik özellikleri sergilemiştir. Aynı zamanda İlteriş kağanın bile güvenini kazanabilmeyi başaran bir lider olmasıyla insanların gözünde güvenilir bir profile sahip olduğunu kanıtlamıştır bu özelliği ile de karizmatik liderliğin ‘güvenilir’ özelliğini barındırmaktadır.

T1 D3 *artuk kırkız küçlüg kağan yağıımız boltı ol üç kağan ögleşip altun yış üze kawısalım temiş ança ögleşmiş önre türk kagangaru sülelim temiş anaru sülemeser kaç nen erser ol bizni*

“çok sayıdaki Kırızlar (ve onların kağanı) Küçlüg Kağan düşmanımız oldu. O üç kağan anlaşıp “Altay (ormanlı) Dağları’nda birleşelim” demiş. Bu şekilde anlaşmışlar. “Doğudaki Türk kağanına sefer edelim” demişler. “Ona karşı sefer etmezsek nasıl olsa onlar bizi,

T1 D4 *kaganı alp ermiş ayguçısı bilge ermiş kaçan nen erser ölüртеçi kök üçegün kawışıp sülelim idi yok kışalım temiş türgeş kağan ança temiş benin bodunum anta erür temiş*

“kağanı kahramanmış, danışmanı bilgeymiş. Nasıl olsa öldüreceklerdir. Üçümüz birleşip saldıralım, tümüyle yok edelim.” Demişler. Türgeş kağanı şöyle demiş: “Benim halkım orada” demiş.

T1 D5 *türk bodunı yeme bulganç ol temiş oguzı yeme tarkınç ol temiş ol sawın eşidip tün yeme udusıkım kelmez erti <kün yeme> olorsıkım kelmez erti anta sakıntıma*

“Türk halkı arasında da kargaşa var” demiş. “Oğuzları da dağılmakta imiş” demiş. O sözü işitip gece uyuyasım gelmedi, gündüz de oturasım gelmedi. Orada şöyle düşündüm:

Yazıtın doğu yüzünün 3, 4 ve 5. satırları duygu değeri açısından olumsuzluklar içerdiği için esenliksiz dilin hâkim olduğu satırlardır. Tonyukuk doğu yüzünün 3. Satırında daha önceki satırların analizini yaparken de açıklamış olduğumuz gibi anlatımın akışını bozmamak, okuyucuyu olaydan uzaklaştırmamak adına gösterme sıfatını kullanmıştır. Aynı zamanda Tonyukuk dil becerilerini yazıtını yazarken okuyucunun kafasında oluşacak düşüncelere göre ustaca tasarlamıştır.

Örneğin bazı olayları anlatırken sorumluluk kabul etmek istemeyerek, küçümseyerek veya bazı durumlarda ise bahsettiği olayın okuyucunun kafasında inanılıp inanılmamasının tamamen okuyucuya bırakıldığı bir dilin hâkim olduğu böyle durumlarda özellikle belirsiz geçmiş zaman ekini kullanmıştır. Bu durum 3 ve 4. Satırlarda açıkça görülebilmektedir.

“Tonyukuk yazıtının en önemli özelliklerinden biri, Köktürk döneminin diğer yazıtlarından, örneğin Köl Tegin ve Bilge Kağan yazıtlarına göre tarihi olaylara daha çok yer verilmiş olmasıdır. Tonyukuk’un anlattığına göre tarihi olaylara daha çok yer verilmiş olmasıdır. Tonyukuk’un anlattığına göre, İç Asya bozkırlarının güçlü yönetimi Tang Hanedanlığı, Köktürklerin büyümeden başının ezilebilmesi amacıyla bu kez de Kırgızlar ve Türgeşlerle ittifat yapar. Tonyukuk, Çinlilerin, Kırgızlar ve Türgeşlerle ittifakının doğuracağı sonuçları enine boyuna düşünür ve bu üç yönetimin liderlerinin Altın Yış yani Altay Dağları’nda buluşacaklarını haber alır.” (Aydın, 2019: 113) Aydın’dan edindiğimiz bu bilgiler ışığında Tonyukuk’un düşmanlarının içinde birçok casusu olduğu ve onlardan hayati önem taşıyan bilgiler aldığı apaçık görülebilmektedir. Aynı zamanda Tonyukuk ve İlteriş Kağan düşmanlarının içlerine öylesine bir korku salmışlar ki düşman devletler ittifak kurarak Tonyukuk ve İlteriş kağanı ortadan kaldırmak istemektedirler. Tonyukuk düşmanları üzerinde böylesine korku uyandırabilmesi ile otokratik liderlik özelliği göstermektedir. Aynı zamanda her şeyi kontrol altına tutmak istediğinin bir ipucu olarak her yerde elinin kolunun ve casuslarının olması Tonyukuk’un kontrol düşkünlüğünü dolayısıyla da otokratik liderlik özelliği gösterdiğini belli etmektedir.

T1 D6 *ilk kırgızka süleser yeg ermiş tedim kögmen yolu bir ermiş tumuş teyin eşidip bo yolun yorisar yaramaçı tedim yerçi tiledim çölgi az eri bultum*

“ilk önce Kırgızlara sefer etsek daha iyi olacak dedim. “Kögmen’in yolu bir tane imiş. (o da) kapanmış” diye işitip “bu yolu kullanmak işe yaramayacak” dedim. Kılavuz istedim. Bozkır Azlarından bir adam buldum.”

T1 D7 eşitdim az yer yolu anı birle ermiş bir at orukı ermiş anın barmış anar ayıtıp
bir atlıg barmış teyin ol yolun yorisar unç tedim sakıntım kağanıma

“(şöyle) işittim: “Az ülkesinin yolu Anı (Irmağı) boyunda imiş. Bir at geçecek kadar imiş. O kılavuz daha önce geçmiş. Ona şöyle söyleyip, “bir atlı geçebiliyorsa, o yolu kullansak mümkün olabilir” dedim. Düşündüm, kağanıma”

Anlam açısından bakıldığı zaman birbirinin devamı niteliğinde olan 6 ve 7. Satırları bir arada yorumlamanın doğru olacağını düşündük. 6. satırda 7. satırda duygu değeri açısından esenlikli dilin hâkim olduğu satırlardır. Altay dağlarında birleşerek ittifak kuracak olan Çin, Kırgız ve Türgeşlerin bu planlarından öncesinde haberi olmuş olan Tonyukuk 6 ve 7. Satırda kurduğu savunma planına açıklık getirmektedir. Tonyukuk bu üçlü ittifakı bozguna uğratabilmek adına Kırgızlara bir sefer düzenlemeyi planlar ve bu seferi de üstün coğrafi bilgileri doğrultusunda farklı yollardan yapmak ister. Kırgızlara ulaşmaktaki yol tarifleriyle Tonyukuk o coğrafyadaki birçok kişinin bilemeyeceği coğrafi bilgileri bildiğini bizlere kanıtlamaktadır.

Fakat öz farkındalığı öylesine kuvvetlidir ki bu seferin daha başarılı geçebilmesi adına o coğrafyaya kendisinden daha da hâkim olarak bilinen bir kılavuz ister. Bu davranışı son derece zekice bir davranış olarak üstünde durulması gereken bir durumdur. Tonyukuk gibi yüksek seviyeli egoya aynı zamanda fazlasıyla özgüvene sahip zekâsı ve bilgileri ile gerek kendi milletinde gerekse düşman milletlerde kendisinden ‘bilge’ olarak bahsedilen liderlerin birçoğu her şeyi kendilerinin en iyi bildiğini sanarak fazla özgüvenin ve egonun zararlarını görür, yanlış kararlar alır, kimseye fikir danışmak istemezler. Tonyukuk ise bu noktada bizleri şaşırtıyor ve sefer planında bir kılavuzdan yardım almak istiyor. Bu durum son derece öz farkındalık barındıran bir durum olarak dikkatlerden kaçmamalıdır. Tonyukuk bu davranışı ile otantik liderliğin öz farkındalığı yüksek özelliğini göstermektedir.

Satırların devamında kılavuzdan edindiği bilgiler doğrultusunda bir atlının ancak geçebildiği darlıkta ince bir yol olduğunun bilgisini edinen Tonyukuk oradan geçmenin ne kadar zor olacağını bilse de imkânsız olarak görmez ve o yoldan ilerledikleri bir güzergâh tasarlar. Bu davranışı Tonyukuk’un ne derece cesaretli bir

lider olduğunu bizlere göstermektedir ve bu özelliğiyle de demokratik liderliğin cesaretlilik özelliğini barındırmaktadır.

Kuzey Yüzü

T1 K1 *ötüntüm sü yorıtdım atlat tedim ak termel keçe ugur kalıtdım at üze bintiüre
karıg sökdüm yokaru at yete yadağın ıgaç tutunu agturtum önreki er*

“durumu arz ettim. Orduyu harekete geçirdim. “atlara binin” dedim. Ak Termel (ırmağını) geçerek yolu kısalttım. (Askeri) ata bindirerek karları söktüm. Yukarı (çıkarken) atları yedeğe alıp ağaçlara tutunarak çıkardım. Öndeki askerler”

T1 K2 *yugurça ıdıp ıwırbaş aşdımız yuwulu entimiz on tünke yantakı tug ewirü
bardımız yerçi yer yanılıp boguzlantı kağan yelü kör temiş*

“güç bela ilerliyorken İvrbaş’ı aştık, yuvarlanarak indik. Yan taraftaki engeli on gece (boyunca ilerleyerek) aşım gittik. Kılavuz yanılınca boğazlandı. Kağan (bu duruma) sıkılıp “acele edin!” demiş.

Yazıtın kuzey yüzünün ilk satırı duygu değeri açısından esenlikli dili içerse de ikinci satır kılavuzun boğazlanması, engeller, sıkılmak gibi sözcüklerin varlığı ile esenliksiz dil içeren satırlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bilge Kağan, Kül Tegin ve Tonyukuk yazıtlarındaki 1. Tekil kişi ekinin varlığına teker teker baktığımızda Bilge Kağan yazıtında hepsinden daha çok rastlandığı görülmektedir. Fakat tabii ki Tonyukuk’ta bu kişi ekini hiç kullanmıyor değildir, Tonyukuk ara ara 1. Çoğul şahıs ekini ara ara ise 1. Tekil şahıs ekini kullanmıştır. Diğer yazıtlardaki incelemelerimizin sonucunda çıkartabildiğimiz sonuçlardan biri elde edilen başarıların anlatımında 1. Tekil şahıs ekini genellikle kağanların kullandığıdır.

Bu çerçevede incelediğimiz zaman bu satırlarda da gördüğümüz üzere tıpkı bir kağanmış gibi Tonyukuk yapmış olduğu eylemlerden bahsederken özellikle 1. Tekil şahıs ekini kullanmak istemiş gibidir. Bu noktada Tonyukuk’un kabul edilmek, herkes tarafından takdir görmek ve övgüyle bahsedilmek gibi amaçlarının var olabileceğini söylemek yanlış olmayacaktır. Doğu yüzünün son satırlarında yanına bir kılavuz da alarak yapacakları Kırgız seferinin gidiş güzergâhını hazırlayan Tonyukuk kuzey yüzünün ilk satırları ile sefere çıkar ve bu güzergâhta ilerlemeye başlar. 1. satırın sonu ve 2. satırın başındaki kelimelerden oluşan cümlede

Tonyukuk'un kafasına göre hareket etmediği kurduğu tüm planlamadan kağanı haberdar edip izin aldığı görülmektedir. Bu seferde bütün komuta Tonyukuk'tadır ki orduyu harekete geçiren ve komutlar verenin yalnızca kendisi olduğu dikkatlerden kaçmayan ayrıntılardandır.

Bu sefer yolculuğunda yolu kısaltmak için elinden geleni yapan Tonyukuk izledikleri yolları ve aynı zamanda zorlukları da dile getirmektedir. Ak Termel Irmağını geçerek yolu kısalttıklarından daha sonra karlı yolları at üstünde giderek geçtiklerinden ve yeri geldiğinde de atlardan inip ağaçlara tutunarak ve yuvarlanarak gecelerce engel aşp ilerlediklerinden bahsetmektedir. Bu anlatımda sefer şartlarının gerçekten zorlayıcı olduğunu görebilmekteyiz ve Tonyukuk bu noktada askerlerinin sağlığına ve ihtiyaçlarına önem veren bir lider olarak şartları nasıl kolaylaştırabileceğinin yollarını aramış, askerlerine verdiği emirlerle bu engelleri daha rahat bir şekilde aşmaya çalışmıştır. Bu davranışı ile otantik liderliğin bireylerin davranışları ile ilgilenen özelliğini barındırdığını görebilmekteyiz. “Cümlelere göre tırmanarak aştıkları dağ ve tepelerden yuvarlanırcasına inmişlerdir. Anlaşılan o ki bütün bu sıkıntıları yaşamalarına neden olan *yerçi* yani kılavuzdur.

Çünkü kılavuz yolu şaşırmıştır dolayısıyla da bu yaşanan gelişme kılavuzun hayatına mal olmuş ve boğazlanmıştır. Bu arada kılavuza verilen cezanın *ölür-* “öldürmek” fiili ile değil de *boğazlan-* “boğazlanmak” fiili ile ifade edilmesinin, Türkçenin sekizinci yüzyıldaki edebi durumu hakkında fikir edinebilmek için nadir cümlelerden olduğunu da eklememiz gerekir.” (Aydın, 2019: 119) Erhan Aydın'ın' da bahsettiği gibi Tonyukuk'un seferde yaşadıkları bu aksiliklerin ve engellerin suçlusu kılavuz olarak yanlarında götürdükleri kişidir çünkü bu güzergahtan gitmelerini tavsiye eden kişi kılavuzun ta kendisidir. Askerlerinin ve kendisinin geceler boyunca yaşadıkları bu olumsuzlukların suçlusu olan kılavuzun cezası ölümdür ve Tonyukuk kılavuzu boğazlayıp öldürtme kararını verir.

Tonyukuk bu davranışı ile hata kabul etmeyen ve yapılan hataya karşılık ölüm cezası alabilen bir lider olarak, otokratik liderliğin ceza uygulayan ve katı kuralları olan özelliklerini barındırmaktadır. Tüm bu engeller neticesinde yolculukları uzayan Tonyukuk ve askerlerine kağandan haber gelmiş acele etmeleri istenmiştir. Sonuçta üçlü ittifaka gizli bir şekilde düzenlenen bu sefer planının çok geçmeden gerçekleşmesi ve kendilerine düzenlenecek saldırının bertaraf edilmesi gerekmekte bunun içinde acele edilmesi gerekmektedir.

T1 K3 *anı suwka bardımız ol suw kudi bardımız aşangalı? tüşürtümüz atıg ıka bayur ertimiz küin yeme tün yeme yelü bardımız kırkızig uka basdımız*

“Anı Irmağı’na vardık. O ırmaktan aşağı doğru ilerledik. Yemek yemeleri için (askeri) attan indirdik. Atları ağaçlara bağlıyorduk. Gece gündüz demeden hızla ilerleyip ulaştık. Kırgızları uykuda (iken) baskına uğrattık.”

T1 K4 *usın sünügün açdımız kanı süsi terilmiş sünüşdümüz sançdımız kanın ölürtümüz kaganka kırkız bodunu içikdi yükünti yantımız kögmen yışıg ewirü keltimiz*

“uykusunu süngülerle açtık. Hanları, orduları toplandı, savaştık, mızrakladık. Hanlarını öldürdük. Kırgız halkı kağana tabi oldu, boyun eğdi. (Oradan) döndük. Kögmen (ormanlı) Dağlarını’ni dolanarak geldik.”

Yazıtın kuzey yüzünün 3 ve 4. Satırları duygu değeri olarak esenliksiz dilin hâkim olduğu satırlar olsalarda 3. Satırda yer alan gündüz sözcüğü ile esenlikli bir dilin de varlığından söz edebiliriz. Tonyukuk kuzey yüzünün 3. Satırı olan satırın başında ilk kurduğu cümlede *Anı Irmağı* olarak bahsettiği ırmaktan hemen sonrasındaki cümlede *o ırmaktan* olarak bahsetmiştir bunun sebebi tekrara düşmemek için gösterme sıfatını kullanmayı tercih etmesidir. Aynı zamanda özellikle 3. Satırda dikkatimizi çeken bir diğer durum ise karşıt anlamlı sözcüklerin kullanılmış olduğudur. Özellikle başarılarından bahsederken karşıt anlamlı sözcükler kullanmak istemesi yaptığı iyiliklerin ve başarıların öneminin seviyesini arttırmak bunları belli etmeye çalışmaktan doğmaktadır. 4. satırda *içikdi, yükünti* gibi aynı anlam sınıfından gelmekte olan sözcükleri arka arkaya kullanmış olmasının sebebi ise bahsetmiş olduğu Kırgız halkının yenilgisine okuyucuyu daha güçlü bir şekilde ikna etmek ve okuyucuyu bu konuda etkilemek istemesidir.

Yazıtın kuzey yüzünün bu iki satırının ilk cümlelerinden yine Tonyukuk’un bir önceki satırda olduğu gibi çıkılan bu seferde önem verdiği şeylerden biri askerlerinin sağlığı ve rahatı olacak ki yazıtında özellikle askerlerin yemek yemeleri için molalar verdiklerini vurgulamaktır. Kuzey yüzünün 3. Satırı olan bu cümlede Tonyukuk’un otantik liderlikteki bireylerin ihtiyaçları ile ilgilenen özelliğine sahip

bir lider olduğunu açıkça görebiliyoruz. Satırın devamında gece gündüz demeden büyük bir kararlılık ile ilerlediklerini vurgulaması Tonyukuk'un oldukça disiplinli bir lider oluşuna gözler önüne sermektedir.

Sonunda bu zorlu yolculuk sonuçlanır ve Tonyukuk askerleri ile gece vakti Kırgızlara karşı baskın yaparlar. 4. Satırın ilk cümlesi olan 'uykusunu süngülerle açtık.' cümlesi Erhan Aydın'ında kitabında bahsettiği gibi (Bk. Aydın, 2019: 121) sekizinci yüzyıllarda kullanılmakta olan Köktürlere ait bir deymi ortaya çıkarmasıyla ve aynı zamanda Türk edebi tarihi için önem arz eden bir durum olmasıyla dikkatleri çekmektedir. Tonyukuk'un bu gibi halk ağzında sıklıkla kullanılan deyimleri satırlarında tercih ediyor olması karizmatik liderliğin samimi üsluba sahip olma özelliği ile uyumaktadır. Satırın devamında Kırgızlarla verdikleri savaş hakkında ayrıntılı bilgi veren Tonyukuk korkusuz ve cesur bir lider olarak Kırgız savaşını gerçekleştirmiştir. 4. Satırın son cümlesi ile Tonyukuk askerleriyle birlikte Kırgız seferinden ciddi bir başarı ile dönüş yoluna doğru ilerlemeye başlamışlardır.

Dönüş yoluna geçerken gelirken geldikleri zorlu ve engellerle dolu olan yolu değil Kögmen adı verilen ormanlı dağlardan dolanarak büyük zaferleriyle dönüş yapmışlardır. Kırgız seferinin ayrıntılı bir şekilde bahsedildiği yazıtın bu satırlarında Tonyukuk'un askeri dehası gözler önüne serilmiştir ve bunu Tonyukuk bizzat kendisi sağlamıştır, bu zaferini asırlarca nesilden nesille aktarılacak yazıtına işlemiştir.

T1 K5 *kırkıza yantımız türgeş kaganta küreg kelti sawı antag öndün kagangaru sü yorılım temiş yorımasar bizni kaganı alıp ermiş ayguçısı bilge ermiş kaç nen erser*

“Kırgızlardan geri döndük. Türgeş kağanından kaçak geldi. Sözü şöyledir: “doğudaki kağana ordu sevk edelim” demiş. “Ordu sevk etmezsek bizi, kağanı kahramanmış, danışmanı bilgeymiş. Nasıl olsa”

T1 K6 *bizni ölüртеçi kök temiş türgeş kaganı taşıkmış tedi on ok bodunı kalısız taşıkmış ter tawgaç süsi bar ermiş ol sawıg eşidip kaganım ben ewgerü tüşeyin tedi*

“bizi öldürecektir” demiş. “Türgeş kağanı yola çıkmış” dedi. “On Ok halkı eksiksiz yola çıkmış” der. “Çin ordusu (oraya) varmış”. O sözü işitip kağanım, “ben karargâha gideyim” dedi.”

Yazıtın kuzey yüzünün 5. Satırı cümlede yer alan anlambirimcikler incelendiğinde esenlikli dilin hâkim olduğu bir satır olarak karşımıza çıkmaktadır. Fakat 6. Satır için aynı durum söz konusu değildir çünkü satırın başında yer alan ‘ölüm’ kavramı yaşam kavramının tam zıttı ve olumsuz şekli olarak karşımıza çıktığı için esenliksiz bir dil hâkimdir demek doğru olacaktır. Kuzey yüzünün 5. Satırındaki *antag* ögesinin Tonyukuk’un bahsetmiş olduğu kaçağın vereceği bilgileri aktaracakken kullanılıyor olması dikkatleri bu bilgiye çekmek için olabilmektedir.

Kırgız seferinden galip bir şekilde dönen Tonyukuk ve ordusu zaferlerinin tadını çıkaramadan düşmanlarının tekrar bir araya gelip saldırıya hazırlandıklarının haberini alırlar. Yalnız bu satırlarda dikkatlerden kaçmayan bir durum şudur ki Tonyukuk yaşadığı coğrafyada mevcut olan gelişmelerin hepsinden ajanları sayesinde haber almakta bu da Tonyukuk’un ne kadar temkinli ve elinin kolunun her yerde bulunduğunu bizlere göstermektedir. Açıkçası bu durum ciddi bir avantajdır, Tonyukuk’un kendi coğrafyalarında yer alan birçok devlette ajanının bulunması önceden hazırlık yapılmasında ve girilen savaşlarda galip gelmesinde büyük bir rol oynamaktadır.

Daha önceki satırlarda da Köktürkleri ortadan kaldırma planları kuran üçlü ittifak tekrar harekete geçmektedir. Bu çekişmede en mühim olan durum önce davranmak ve ilk hamleyi yapmaktır. Eğer Tonyukuk’un istihbaratı bu kadar geniş ve güçlü olmasaydı yüksek ihtimalle bu üçlü ittifaka karşı Köktürkler büyük bir yenilgiye uğrar dağılırlardı. Düşman devletlerinin istediği tam da buydu zira Köktürkleri devirmenin ve diz çöktürmenin tek yolu kendilerini istemeyen başka devletlerle birlik olup üzerlerine gitmekti.

Bu kritik noktada Köktürkler aldıkları istihbarat haberi sayesinde bir adım önde savaşa başlamış bulunmaktaydı. Tonyukuk’un bu kadar temkinli ve tedbirli davranması otokratik liderliğin kontrol düşkünlüğü ile uyusmaktadır. Tonyukuk hiçbir zaman işini şansa bırakmamış ve kontrolü elinden bırakmamıştır.

T1 K7 *katun yok bolmuş erti anı yoglatayın tedi sü barın tedi altun yışda olurun tedi sü başı inel kağan tarduş şad barzun tedi bilge tonukuka bana aydı*

“hatun ölmüş idi, onun cenaze törenini yaptırayım”. Dedi “orduyu sevk edin” dedi. “Altay (ormanlı) dağlarında oturun” dedi. Ordu komutanı İnel Kağan ve Tarduş Şad gitsin” dedi. Bilge Tonyukuk’a yani bana söyledi.”

T1 K8 *bo süg elet tedi kıyınıg könlünçe ay ben sana ne ayayın tedi kelir erser körü kelür kelmez erser tılıg sawıg alı olor tedi altun yışda olortumuz*

“bu orduyu sevk et” dedi. “Cezaları da uygun gördüğün şekilde ver, ben sana daha ne diyeyim” dedi. “Gelirse zaten görürsün, gelmezlerse casuslardan haber alarak otur” dedi. Altay (ormanlı) Dağlarında oturduk.”

Kuzey yüzünün 7. Ve 8. Satırlarını duygu değerleri açısından ele aldığımızda 7. Satırda yer alan ‘ölmek’, ‘cenaze töreni’ gibi anlambirimciklerin varlığı ile esenliksiz dilin bulunduğu bir satır karşımıza çıkmaktadır. 8. Satır ise yine ‘ceza’ sözcüğünün varlığı ile esenliksiz bir dil sergilemiş bulunmaktadır. Tonyukuk 7. Satırda da *bilge tonukuka bana* şeklinde 1. Tekil şahıs adılını kullanmış ve açıkça siyasi ve idari gücünü, konumunu vurgulamak istemiştir. Aynı zamanda 8. Satırda kullanılmakta olan *könlünçe* sözcüğünün varlığı da kağanın Tonyukuk’a verdiği yetkileri vurgulamak için olacaktır. Aynı zamanda –mıştı yapısı özellikle Tonyukuk yazıtında daha sık görülürken Bilge Kağan ve Kül Tegin yazıtlarında mevcut değildir. Açıkçası bu durum dikkatlerden kaçmaması gereken bir durumdur. Tonyukuk –mıştı yapısını tahminde bulunurken tahminden daha öte aslında emin olduğunu durumlarda tahminini güçlendirmek için kullanmıştır.

Bu duruma bir önceki satırlardan kuzey yüzünün 6 ve 7. Satırlarında özellikle rastlanmaktadır. Bu satırlarda Tonyukuk kağanın sefere katılamayıp eve gitmesinin

nedenini ilk önce tahmin ettiği fakat sonradan kesinleştirmek istediği için –mış ve –tı yapısını kullanarak açıklamıştır. Kısacası -mıştı yapısı Tonyukuk’un tahminlerini ve sezgilerini kesinleştirme anlamı taşıyan bir yapıdır demek yanlış olmayacaktır.

Tam da üçlü ittifakla Altay Dağlarında gerçekleşecek olan seferin başlarında beklenmeyen bir durum meydana gelir ve Kapgan Kağan’ın hatununun ölüm haberi gelir. Bu noktada Köktürklerin kaderi için son derece önemli bir savaş yaşanmak üzere olursa da Kapgan Kağan orduyu ve Tonyukuk’u bırakıp hatunu için cenaze töreni düzenlemek ister. Bu durum bize Türklerin maneviyata verdikleri önemi gösteren ilk yazılı kanıtlardan biridir. Türk toplumu tarih sahnesinde var olduğu ilk yüzyıllardan beri ‘aile’, ‘kadın’, ‘ocuk’, ‘hatun’ gibi kavramlara karşı son derece hassas ve bağlı bir toplumdur. Bu durum birçok Türk devletinin yazılı ve sözlü kaynaklarında karşımıza çıkmakla birlikte kesinlik kazanmaktadır.

Örneğin Oğuz Kağan Destanında kadın motifinin Oğuz Kağanın tüm kararları alırken, aynı zamanda yönetim mecralarında bulunduğu sırada yanı başında her zaman hatununun bulunduğu görölmektedir. “Kadına verilen değer ve onu üstün tutma her zaman ön plandadır. İslami Devir Türk Destanları’nda da böyledir. Eski Türk Yazıtlarında da Türk Kağan ve kumandanlarının başarılarının annelere, kadınlara bağlanmış olması da bunun bir ifadesidir: "Umay teg öğüm katun kutınga inim Köl Tigin er ad bultı." (Umay gibi annem hatunun kutu sayesinde kardeşim Köl Tigin erkeklik yiğitlik adını elde etti.) Költigin Yazıtı Doğu 31. satır.” (şen, 2003: 125)

Aynı şekilde Çin’in etkisi altında kalan Köktürkleri tekrardan bir araya getirmek için kolları sıvayan İlteriş Kağan’ın yanındaki en büyük destekçisi ve yardımcısı, hatunu İlbilge Hatun’un ta kendisidir. Tonyukuk yazıtının bu satırlarında gözler önüne serilmiş olan Kapgan Kağan’ın seferi bırakıp hatununun cenaze törenine gidiyor olması Köktürklerde kadının ve hatunun ne kadar kıymetli bir yere sahip olduğunu bizlere gösteren bir diğer kanıt niteliğindedir. Kapgan Kağan’ın böylesine önemli bir durumda yapılması gerekenleri ve özel talimatlarını söylediği kişi Tonyukuk’un ta kendisi olmuştur. Tonyukuk’da bunun farkında olacaktır ki satırlarda bunu özellikle vurgular ve bizzat kendisine kağan tarafından bildirildiğini dile getirir.

Tam da bu noktada dikkatleri çeken durum, normalde tüm seferleri düzenleyen ve ordunun başında olan bu zamana kadar Tonyukuk'ken Kapgan Kağan'ın böylesine önemli bir noktada ordunun başına oğlunu ve yeğenini getirmiş olmasıdır. Bu durumda bizlere Kapgan Kağan'ın Tonyukuk'un söz dinlemeyip başına buyruk hareket etmesinden çekindiği için böyle bir karar vermiş olabileceğini düşündürmektedir. Çünkü oğlu ve yeğenine verdiği talimat bir tehdit gelene kadar sadece oturup beklemeleri yönündedir ki Tonyukuk'un bunu dinlemeyecek olma ihtimalini düşünerek böyle bir karar vermiş olmalıdır. Kapgan Kağan'ın Tonyukuk'dan istediği ise düzeni sağlaması ve gerektiğinde ceza uygulamasıdır. Kapgan Kağan'ın böylesine önemli talimatları vermiş olduğu kişi olan Tonyukuk, son derece güvenilir ve sorumluluk üstlenebilen bir kişidir ki böyle bir durumda tercih edilmeye uygun görülmüştür. Tonyukuk bu satırlarda güvenilir olmasıyla karizmatik bir lider, sorumluluk üstlenebilmesiyle ise otantik bir lider olarak karşımıza çıkmaktadır.

T1 K9 üç küreg kişi kelti sawı bir kaganı sü taşıkdı on ok süsi kalışız taşıkdı ter yarış yazıda terilelim temiş ol sawıg eşidip kaganguru ol sawıg t<d>tım kant<a>yan sawıg yana

“üç kaçak kişi geldi. (Üçünün de) sözleri aynı. “(Türgeş) kağanı orduyu harekete geçirdi. On ok ordusu eksiksiz yola çıktı.” Dediler. “Yarış ovasında toplanalım” demişler. O sözleri işitip kağana bu bilgiyi ilettim. Handan yanıt

T1 K10 kelti olurun teyin temiş yelme karagu edgüti urgıl basıtma temiş böğ<ü> kagan banaru ança ayıdmış apa tarkangaru içre saw ıdmış bilge tonukuk anıg ol üz ol

“geldi. “Olduğunuz yerde kalın” demiş. “Devriyeleri, karakolları iyice yerleştir, baskın yeme” demiş. Böğü kağan benim içinse şöyle söylemiş: Apa Tarkan'a gizli haber göndermiş: “Bilge Tonyukuk kötüdür, aksidir.

T1 K11 *sü yorılım tedeçi unaman ol sawıg eşidip sü yorıtdım altun yışıg yolsızın aşdım<ız> ertig ügüzüg keçigsizin keçdimiz tün akıtdımız bulçuka tan üntürü tegdimiz*

“ordu sevk edelim derse onaylamayın.” O sözü işitip ordu sevk ettim. Altay (ormanlı) Dağları’nın yolu olmayan yerlerini aştık. İrtiş ırmağının geçilemeyecek yerlerini geçtik. Gece (boyunca) ilerledik. Bulçu’ya tan atarken ulaştık.”

Yazıtın kuzey yüzünün son satırları olan 9, 10, 11. Satırlar duygu değeri açısından incelendiğinde, 9. Satır esenlikli dilin hâkim olduğu bir satırken 10. Satır ‘kötü’, ‘aksi’ gibi anlambirimcikler içermesiyle esenliksiz dilin hâkim olduğu bir satırdır. 11 satır ise içerisinde birçok anlambirimciği barındıran bir satırdır. ‘Onaylamamak’, ‘gece’ gibi sözcükler ile esenliksiz; ‘aşmak’, ‘geçmek’, ‘tan’ gibi sözcükleri barındırması ile de esenlikli bir dilin bulunduğu bir satırdır. 9 ve 11. Satırlar arasında Tonyukuk karşıtlık bağlantısını açıkça kullanmıştır. Kapgan Kağan’ın kendisi hakkındaki olumsuz düşüncelerini saklamadan açıkça dile getirip sonrasında da bu emirlerin hiçbirine uymayarak kendisine söylenenlere karşıt şekilde eylemlerde bulunur. Böyle bir yetkisi yokken ordu sevk eder ve bu durumları da yazıtında açıkça söylemekten rahatsızlık duymaz. Tonyukuk’un cümlelerini kurarken uygulamış olduğu bu ustaca üslup sayesinde, bahsettiği tüm eylemlerinde ve davranışlarında okuyucunun gözündeki gücünü, özgüvenini ve başarılarının önemini arttırmayı başarmıştır.

Tonyukuk yazıtının 1. Taşının son satırları olan 9, 10 ve 11. Satırlar Tonyukuk yazıtının tüm satırlarına kıyasla kırılma noktasının yaşandığı satırlar olmakla birlikte öneme sahiptir. Tonyukuk 9. Satırda istihbaratından haber almış ve Türgeş kağanının nerede toplanacağı yönündeki bilgiyi edinmiştir. Bu önemli istihbarat haberini acil bir şekilde Kapgan Kağan’a iletmış ve yanıtını beklemiştir. Ve Kapgan Kağan’dan gelen habere göre hiçbir harekette bulunmamaları oldukları yerde tedbirlerini alarak kendisini beklemeleri söylenmektedir. Kapgan Kağan’ın neden bir harekette bulunmalarına izin vermediği merak konusudur. Aslında istihbarattan alınan habere göre hızlıca harekete geçilmelidir fakat Kapgan Kağan buna müsaade etmemektedir.

Açıkçası bir önceki satırlarda ve bu satırlarda Kapgan Kağan’ın Tonyukuk’ a söz geçiremeyeceğini düşündüğü, öncesinde kendisinden memnun olsa da son

zamanlarda belli etmemeye çalışarak Tonyukuk'dan rahatsız olduğu bazı durumlar olduğu apaçık ortadadır. Tam da bu fikrimizi doğrulamak istercesine Kapgan Kağan satırın devamında gizli bir ajanı ile Apa Tarkan' a Tonyukuk'un duymaması gereken birtakım talimatlar iletmiştir. Fakat her yerde gözü kulağı olan Tonyukuk bu gizli talimattan haberdar olmuş ve fazlasıyla sinirlenmiştir. Kapgan Kağan Tonyukuk'dan aksi ve kötü gibi tanımlar kullanarak bahsetmiş onun sözünü dinlememelerini iletmiştir. Bunu öğrenen Tonyukuk yazıtının başından beri Kapgan Kağan olarak bahsettiği kağanına Böğü Kağan diyerek hitap etmeyi uygun bulmuştur.

Aslında tam da kendisine sinirlendiği sırada Böğü Kağan olarak hitap etmesi ve Kapgan Kağan'dan ilk defa Böğü Kağan olarak bahsedilen cümlelerin bu cümle olması bizlere çok manidar gelmiş bulunmaktadır. “Köktürk ordusu Altay Dağları'nda iken olan biteni anlatan Tonyukuk, Kapgan Kağan için ilk kez Böğü Kağan ifadesini kullanır. Yenisey bölgesi yazıtları da dahil olmak üzere böğü unvanının sıklıkla kullanıldığını biliyoruz. Ancak burada ilginç olan Kapgan Kağan'ın adının yalnızca Tonyukuk yazıtında Böğü Kağan olarak tespit edilmiş olmasıdır. Bu da Tonyukuk yazıtının taşıdığı değer açısından oldukça önemli bir bilgidir. Kapgan Kağan veya diğer adıyla Böğü Kağan'ın adı Çin kaynaklarında Mochuo olarak kaydedilmiştir.” (Aydın, 2019: 124)

Kendisini her zaman destekleyen Kapgan Kağan'ın kendisinden bu şekilde bahsediyor olması Tonyukuk'u gerçekten kızdırmış olmalıdır. Burada bizleri düşündüren bir başka durum ise Köktürk devletinin Kağanı olan Kapgan Kağan'ın Tonyukuk'dan çekiniyor olabileceği düşüncesidir. Kapgan Kağan'ın bu davranışının iki türlü sebebi olabilir. Bunlardan biri Tonyukuk'un devlet yönetiminde, orduda ve halkın her köşesinde adamlarının olması ve korkusuz olması sebebiyle Kapgan Kağan'ın direk Tonyukuk'un kendisiyle kötü olmak istememesi olabilmektedir. Bu yüzden Kapgan Kağan, Tonyukuk'a belli etmeden kendisini etkisiz bırakmaya çalışmakta bir yandan da Tonyukuk ile zıtlasmaktan çekinmektedir. Bu davranışın ikinci sebebi olabilecek düşünce ise Kapgan Kağan'ın Tonyukuk'un dik başlı ve söz dinlememe gibi özelliklerine tedbire gizli bir talimat daha göndermek istemiş olabileceğidir.

Her türlü ihtimale karşılık önlem almak istemiş olmalıdır. 11. Satırda açıkça gördüğümüz üzere Kapgan Kağan'ın korktuğu başına gelmiş ve Tonyukuk kendisi hakkında söylenen sözlerinde etkisiyle daha çok kızıp Kapgan Kağan tarafından

iletilen talimatları tamamen reddetmiştir. Aslında Tonyukuk gibi cesur ve gözü kara bir liderin böyle bir davranış içerisinde bulunması çok da şaşırlacak bir durum değilse de Kapgan Kağan'a ait olan ordunun Tonyukuk ne derse yapıyor olması ve kimsenin de itiraz etmemiş olması şaşıllacak bir durumdur. Ordunun üzerinde Kapgan Kağan'dan daha çok Tonyukuk'un sözünün geçiyor olması gerçekten olağanüstü bir durumdur. Tonyukuk'un tam da bu cümlelerde sergilemiş olduğu cesaretli, baskın karakterli özellikleri ile karizmatik liderlik özellikleri sergilemiş olduğu ortadadır.

Aynı zamanda Kağanı dahi dinlemeden tüm sorumluluğu üzerine alarak otantik liderlik özelliği de sergilemiş bulunmaktadır. Tonyukuk 1. Taşın son satırlarını kimsenin başaramadıklarını başarmaya başladığının sinyallerini vererek, 2. Taşından ipuçları vermeye başlayarak bitirmek istemiştir. Gece, gündüz hiç durmadan, yorulmadan, dağları aşmış, ırmakları geçmiştir. Özellikle bu noktada gözlerden kaçmayacak olan gerçek Tonyukuk'un fazlasıyla hırslı ve kararlı bir lider oluşudur.

Tonyukuk Yazıtı 2. Taş

Batı Yüzü

T2 B1 *tılıg kelürti sawı antag yarış yazıda on tümen sü terilti ter ol sawıg eşidip beyler kopun*

“casusu getirdiler. Haberi şöyledir: “Yarış ovasında yüz bin (kişilik) ordu toplandı” der. O sözü işitince beylerin tamamı”

T2 B2 *yanalım arıg uwutı yeg tegi ben ança ter men ben bilge tonukuk altun yışıg aşıa keltimiz ertiş ügüzüg*

“dönelim temiz olmak, (hiçbir şey yapmamış olmak), (yenilmişin) utancından daha iyidir” dediler. Bense şöyle derim: “Ben Bilge Tonyukuk Altay (ormanlı) Dağları’nı aşıp geldik. İrtiş Irmağı’nı”

T2 B3 *keçe keltimiz kelmişti alp dedi tuymadı tenri umay ıdok yer suw basa berti erinç neke tezer biz*

“geçerek geldik. (Buraya) gelmek zordu” dedim. “(Ama kimse) hissetmedi. Kutsal Umay (ve) kutsal yer su (ruhları) yardım etti, elbette. (Savaşmaktan) ne diye kaçacağız?”

Yazıtın 2. Taşının batı yüzünün ilk üç satırlarını incelemeye başlamadan önce duygu değerleri konusuna bakıyoruz. İlk iki satır cümlelerin içerisinde yer alan anlambirimciklerin olumlu anlamlar doğuruyor olmasıyla esenlikli dilin hâkim olduğu satırlar olarak karşımıza çıkmaktadır. 3. Satır ise ‘zor’, ‘kaçmak’ gibi kelimelerin varlığı ile esenliksiz bir dilin varlığını bizlere göstermektedir. Daha önceki bazı satırlarda hatta kaçığın Tonyukuk’a vereceği bilgiler esnasında da varlığını görmüş olduğumuz *antag* ögesi bu satırda da karşımıza çıkmaktadır. 2. Taşın batı yüzünün 2. Satırında karşımıza çıkan *antag* ögesi burada da bir casusu vereceği bilgiler esnasında kullanılmıştır. Kullanılmış olmasının sebebi okuyucunun dikkatini bu noktaya çekebilmek için olacaktır. Tonyukuk yazıtını oluştururken rastgele olaylardan bahsederek metin oluşturmamış aksine kullandığı ve kurduğu birçok cümle yapısının bir anlam ve amaca hizmet ettiği bir metin oluşturmak istemiştir.

Tonyukuk bazen bir durum hakkında özel bilgiler ve ayrıntılardan bahsetmiş bunu ise özellikle yapmıştır. Özellikle ayrıntı vererek bahsettiği bu cümlelerden ilerleyen satırlarda muhakkak faydalanmış aslında metnin devamında bahsedeceği olaylara bu önceden kurduğu cümleler sayesinde psikolojik ortam hazırlamak istemiştir. Tam da 1. Ve 4. Satırlar arasında bahsetmiş olduğumuz bu durumun bir örneği ile karşılaşmaktayız. Tonyukuk aştıkları zorluklardan özelleştirilmiş ayrıntılar vererek bahsetmiş ve bu ayrıntılardan aslında 1. Taşın kuzey yüzünün 11. Satırında bahsetmiştir. Bu satırlarda ise daha önce bahsetmiş olduğu bu ayrıntıları askerlerini yüreklendirirken kullanmış geçmişte aşılan bu engellerden bahsederek anlamı daha da güçlendirmiştir ve tabii ki bu durumu rastlantısal değil planlayarak gerçekleştirmiştir. Tonyukuk bu satırlar arasında karşıtlık bağlantısını ustaca kullanmış bulunmaktadır. Tonyukuk ilk önce ordusunun kafasındaki olumsuz düşünceleri saklamadan aktarıp sonrasında cesur ve özgüvenli bir şekilde ordusunu yüreklendirdiğini açıkça yazıtında gözler önüne sermektedir. Bu şekilde bir tavır

sergileyerek okuyucuyu ve aynı zamanda da ordusunu kendi fikirlerine inandırabilmek konusunda güç kazanmış olacaktır.

1. Taşın sonlarında Kapgan Kağan'a bir başkaldırı niteliğinde adımlar atarak Kağan'ın emirlerini hiçe sayıp ordusuyla beraber yola çıkmıştı. 2. Taşın ilk satırlarında da bu yolculuğun ayrıntılarını görmekteyiz. Ormanlı dağları ve ırmakları aşarak geldikleri noktada aldıkları haberle fazla sayıda askerin yer aldığı düşman ordusunu işiten beyler bu durumdan korkup kazanamayacaklarını düşünerek geri dönmek ister.

Belki karşılarında bu kadar fazla sayı da bir düşmanı görünce Kapgan Kağan'ı dinlemiş olmanın daha iyi olabileceğini de düşünmüş olabilirler. Bu noktada tüm bu savaşın seyrini etkileyerek belki de değiştirecek cümleler Tonyukuk tarafından söylenir. Açıkçası bu sözlerini alelade söylemek yerine cümlesinin başına 'ben bilge Tonyukuk' diyerek başlaması söylediklerini bir emir veriyormuş gibi hissettirmek istediği için olmalıdır. Bu tespitimiz Tonyukuk'un ne kadar iyi ve etkileyici bir konuşmacı olduğunu bizlere göstermektedir. Cümlesinin devamında karşısındaki orduyu yüreklendirebilmek için çok doğru kelimeleri seçer ve o şekilde konuşmasını yapar. Bulundukları yere gelene kadar ki tüm zorlukları birlikte aştıklarını vurgular. Hatta böylesine zor olan bu yolcuğu hiç kimsenin hissetmediğini dile getirir. Cümlesinin sonlarında oldukça ilgi çekici bir durum göze çarpmaktadır.

Tonyukuk bu birlikte aştıkları zorlukları anlatırken, tüm bu zorlu yolculuğu bu kadar kolay bir şekilde geçmiş olmalarının bir diğer sebebini inanç sistemi ile bağdaştırmıştır. Bu durum gerçekten çok ilginç bir durumdur ve Tonyukuk'un ne kadar zeki ve etkileyici bir lider olduğunu bir kez daha gözler önüne sermemizde yardımcı olan bir cümledir. Cümlesinin başında 'ben bilge Tonyukuk' diyerek başlamış ve kendisinin ordunun yanında var oluşunun tüm zorlukları aşmadaki rolünden bahsederken cümlesinin sonunda Kutsal Umay'ın ve yer su nun da yardımda bulunduklarını eklemiştir. Bu şekilde tam da karşısındaki orduyu yüreklendirmek ve kendi fikrine ikna etmek isterken inanç sistemini de dile getirip yanlarından olduğunu belirtmesi çok akıllıca ve seslenmiş olduğu orduya kendisine inanmaktan başka bir seçenek bırakmayan bir davranıştır.

Tonyukuk'un kendisinin kurmuş olduğu bu cümlede fazlasıyla karizmatik liderlik özellikleri bulunmaktadır. Bu kadar etkileyici ve samimi bir üsluba sahip

olması aynı zamanda risk alabilen bir karar vererek orduyu da ikna etmesi tamamen karizmatik liderlik özellikleridir. Ancak cümlesinin sonunda verdikleri ve verecekleri kararı inanç sistemine de dayandırmak isteyerek, kurduğu cümle ile otantik liderliğin inandığı değer yargıları ile yöneten özelliğini barındırmış olmaktadır.

T2 B4 *üküş teyin neke korkur biz az teyin ne basımalım tegelim tedim tegdimiz yulıdımız ekinti kün*

“(sayıları) çok diye niye korkuyoruz? Azız diye yenilecek miyiz? Saldıralım” dedim. Saldırdık, talan ettik. İkinci gün”

T2 B5 *örtçe kızıp kelti sünişdümüz bizinte eki uçı sınaırça artuk erti tenri yarlıkadok için üküş teyin*

“ateş gibi kızmış (bir halde) geldiler. Savaştık. (onların) iki kanadı bizim yarımızdan fazlaydı. (Ebedi) gök lütfettiği için, (sayıca) çoklar diye”

T2 B6 *korkmadımız sünişdümüz tarduş şadra udi yandımız kağanın tutdumuz yawgusun şadin*

“korkmadık. Savaştık. Tarduş şadına doğru kovalayıp (onları) dağıtıp kağanlarını yakaladık. Yabgusunu, şadını”

2. taşın 4, 5 ve 6. Satırlarını duygu değeri açısından incelediğimizde, 3 satırda da ‘korku’, ‘savaş’, ‘yenilmek’, ‘saldırmak’, ‘ateş’, ‘kızmak’ gibi anlambirimcikler yer aldığı için esenliksiz bir dil hâkim olmaktadır. Bir önceki satırın sonlarına doğru *neke tezer biz* tümcesini anlamsal yönden içine alan *neke korkur biz* tümcesi 4. Satırda karşımıza çıkmış bulunmaktadır. Tonyukuk’un bu gibi anlamsal yönden birbirini kapsayan tümceleri arka arkaya kullanmak istemesinin sebebi okuyucuyu ve aynı zamanda da askerlerini etkilemek istemesinden doğmaktadır.

Bir önceki satırlarda da olduğu gibi Tonyukuk askerleri savaş için yüreklendirmeye devam etmektedir. Bu noktada ‘sayıları çok diye niye korkuyoruz? Azız diye yenilecek miyiz? Saldıralım.’ sözleriyle bir durum dikkatimizi çekmektedir

Tonyukuk yazıtının 1. Taşının batı yüzündeki 5 ve 6. Satırlarında da bir atasözü ile bir kağanın nasıl olması gerektiği konusunda yorumunu yapmıştı bu satırlarda da Tonyukuk için ideal başarı ve gücün nelere sahip olması gerektiği konusunda fikirlerini görebiliyoruz.

Tıpkı daha önceki satırlarda olduğu gibi Tonyukuk bu satırlarda da savaşa gitmeden önce askerlerine yaptığı konuşmada, düşmanın sayısının çok olmasının savaşın sonucunda bir etkiye sahip olmadığını çünkü önemli olanın kendine inanmak, zekâ, azim, hırs gibi etkenler olduğunu bu yüzden sırf düşmanın sayısı fazla diye yenilgiye uğrayacak olmanın düşünülmesinin anlamsız olduğunu vurgulamaktadır. Tonyukuk içi boş güç gösterilerine veya dışarıdan çok güçlü kuvvetli duran şeylerin asıl içlerinin görülmesi gerektiğine inanan bir liderdir. Tonyukuk'a böyle bir zihniyet oluşturan elbette yaşadığı tecrübeler olmalıdır. Bu tecrübelerinden dersler çıkaran Tonyukuk için örnek bir liderden, savaş esnasında uygulanması gereken ideolojiye kadar aynı temel üzerine kurulmuş bir zihniyeti olduğunun sonucunu çıkarabiliyoruz.

Tonyukuk yapmış olduğu etkileyici konuşma ile savaşmış ve ilk gün doğru bir strateji ile düşmanı talan etmiştir. Bu kadar etkileyici bir konuşma yapabilen bir lider olması Tonyukuk'un karizmatik liderlik vasfını gözler önüne sermektedir. Savaşın ikinci günü ise ilk günün yenilgisine daha da sinirlenen düşman ateş gibi Tonyukuk ve askerlerine saldırmıştır. Tonyukuk'un verdiği ayrıntıya göre düşman askeri Tonyukuk ve askerlerinin iki katını oluşturmaktadır fakat Tonyukuk bu duruma hazırlıklıdır ve askerlerine gerekli konuşmayı savaşa başlamadan önce yapmıştır.

Konuşması çok da etkili olmuş olacaktır ki sayıcı ciddi oranda az olmalarına rağmen hiçbir şekilde korkmamış büyük bir azimle savaşmışlardır. Ve bu azmin sonunda düşman askerli bozguna uğratılmış hatta kağanları bile Tonyukuk tarafından ele geçirilmiştir. Burada dikkatimizden kaçmayan bir diğer durum ise Tonyukuk'un büyük bir hırs ve azimle elde etmiş olduğu bu başarısının aynı zamanda gök tanrının da izni ve yardımıyla kazanılmış bir başarı olduğunu vurgulamasıdır. Aslında Tonyukuk gibi egoları ve kendine olan inancı aynı zamanda da özgüveni yüksek bir liderin başarılarının genelinde Tanrının her zaman kendisine yol gösterdiğini ve yardımcı olduğunu vurgulaması da önemli bir ayrıntı olarak karşımıza çıkmaktadır. Tonyukuk inanç sistemi oldukça gelişmiş ve inandığı inanç sistemi öncülüğünde

liderliğini sürdürmektedir. Tonyukuk'un bu özelliği otantik liderliğin özelliği ile benzerlik göstermektedir.

T2 B7 *anta ölürti eligçe er tutdumuz ol ok tün bodunun sayu ı<d>tımız ol sawıg eşidip on ok begleri bodunı kop*

“orada öldürdük. Elli kadar askerini yakaladık. O gece halkını tamamen (geri) gönderdik. O sözü işitip On Ok beyleri ve halkı tamamen”

T2 B8 *kelti yükünti keligme beglerin bodunun etip yığıp azca bodun tezmiş erti on ok süsin sületdim*

“geldi, tabi oldu. Gelen beyleri (ve) halkı düzene sokup bir araya topladım az sayıda halk kaçmıştı. On Ok askerini (onlara karşı) sefer ettirdim.”

T2 B9 *biz yeme süledimiz anı ert<d>imiz yençü ügüzüg keçe tensi oğlu aytıgma benlig ek tagıg ertü*

“biz de sefer ettik. Onları geçtik. İnci (Sirderya) Irmağı'nı geçerek Tensi Oğlu denilen doruklu Ek Dağı'nı geçerek”

Yazıtın 2. Taşının batı yüzünün 7,8 ve 9. Satırlarını duygu değeri açısından incelediğimizde 7. Satırda ‘öldürmek’, ‘yakalamak’, ‘geri göndermek’ gibi olumsuz anlambirimcikli kelimelerin var olmasıyla esenliksiz bir dilin hâkim olduğu görülmektedir. 8. Satır ise ‘tabi olmak’, ‘düzene sokmak’ gibi kelimelerin varlığı ile esenlikli bir dil fakat aynı zamanda da ‘kaçmak’, kelimesinin varlığı ile de esenliksiz bir dilinde var olduğunu söyleyebiliriz. 9. Satır ise genel itibariyle esenlikli bir dilin hâkim olduğu bir satırdır.

Tarduş liderinin yabgusunu ve şadını öldüren Tonyukuk Türgeş ve Tarduş halkına karşı elde etmiş olduğu başarısını tescillemiş olan cümlesini bu kelimeleri ile kurmuştur. Aslında Köktürk kağanlarının en büyük isteklerinden biri Tarduş, Türgeş gibi halkların kendilerine tabi olması ve kendi bünyelerine katabilmektir. Tonyukuk korkusuz ve akıllıca sürdürdüğü askeri aynı zamanda da siyasi stratejileri ile bu başarıyı elde etmiş bir liderdir. Tarduş liderinin, yabgusunun ve şadının başlarına

geleni öğrenen bir diğer düşman On Ok'lar ise bu zafer karşısında direnmek istememiş direk teslim olmuşlardır. Bu olay ile Tonyukuk ve askerlerinin etraflarına korku saldıkları açıkça görülmektedir.

Düşmanlarının kendisinden korkması ile Tonyukuk otokratik liderlik özellikleri ile benzerlik göstermiştir. Yazıtın bu satırlarında halkı düzene sokmak için birtakım hareketlerde bulunmakta ve bu amacı için bazı emirler vermektedir. Kaçıp giden halkın bile peşine düşmüş kendisine olumsuzluk yaratabilecek hiçbir olumsuzluğa izin vermeksizin göz ardı etmemiş ve atlamamıştır. Daha sonra ise kendisi ve askerleri de oldukça uzak yerlere sefere devam etmişlerdir.

T2 G1 *temir kapıgka tegi ertimiz anta yanturtumuz inel kaganka tagka tezik tokar
sın nç?*

“Demir Kapı’ya kadar ulaştık. (Orduyu) oradan döndürdük. İner Kağan’a dağına Tacik ve Tohar”

T2 G2 *anta berüki aşok başlıg sogdak bodun kop kelti yükünti türük bodun temir
kapıgka tensi oğlu*

“oradan bu tarafa Aşok? Başlı (liderliğindeki?) Soğd halkı tamamen geldi (ve) itaat etti. Türk halkını Demir Kapı’ya Tensi Oğlu”

T2 G3 *tensi oğlu aytıgma tagka tegmiş idi yok ermiş ol yerke ben bilge tonukuk
tegürtök için*

“Tensi Oğlu denilen dağa ulaşan asla yokmuş. O yere ben Bilge Tonyukuk ulaştırdığım için”

Yazıtın güney yüzünün ilk üç satırı duygu değeri açısından incelendiğinde 3 satırda barındırdıkları olumlu anlambirincikler sayesinde esenlikli dilin hâkim olduğu satırlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Tonyukuk’un oldukça önemli olan batı seferinin olumlu sonuçlanmasıyla Tarduşlar, Tügeşler ve aynı zamanda Soğdlarda Köktürklere teslim olmuş ve itaat etmişlerdir.

Köktürklerin birçok hükümdarının başarmak istediği şeyi Tonyukuk kendi başına başarmış bütün olumsuzluklara hatta engellere rağmen pes etmemiş kendisini askerlerini de daima motive ederek bu seferden büyük bir galibiyet ile dönmüş çevrelerinde yer alan düşman devletleri kontrolü altına almış topraklarına katmıştır. Ve bu satırların devamında anlıyoruz ki bu seferin sonuçlarından bir diğeri de Tonyukuk'un daha önce hiç kimsenin gitmeyi başaramadığı topraklara da adım attığı görülmekte Tonyukuk ise özellikle bu durumu ayrıntılı bir şekilde anlatarak bahsetme istemektedir. Tensi Dağı olarak bahsettiği yere ancak kendisini ulaştığını özellikle vurgulamış 'ben bilge Tonyukuk' diyerek kendi isminin önünde ben zamirini ve bilge unvanını da ekleyerek iki kere vurgulamak istemiş ve bu başarısına dikkat çekmiştir.

Bilge Tonyukuk kimsenin ulaşamadığı yerlere ulaşabiliyor olduğunu vurgularken bu durumun iyice anlaşılama ihtimaline karşılık hissetmiş olduğu kaygı sonucunda 1. Tekil şahıs adını bu satırlarda da hiç çekinmeden kullanmıştır. Bu durum bizler tarafından şaşırtıcı bir hal almaktadır çünkü Kül Tegin ve Bilge Kağan yazıtları incelendiğinde 1. Tekil şahıs adına çok daha az bir şekilde rastlandığı belirgin bir şekilde görülebilmektedir. Yazıtın bu satırlarında Tonyukuk'un kendine olan ve kendisinin önderliğinde askerlerinin yapabileceklerine olan inancı otantik liderliğin öz farkındalığı yüksek özelliği ile benzerlik göstermektedir. Satırın son cümlesinde ise kendini övmekten büyük zevk duyması ve başarısına karşı hiçbir şekilde mütevazı davranmaması karizmatik liderliğin kendinden övgü ile bahsetme özelliğidir.

T2 G4 sarıg altun ürün kümüş kız koduz eğri tewe agı bunsuz kelürti elteriş kağan bilgesin için

“Sarı altın, beyaz gümüş, kızlar (ve) karılar, (tek) hörgüçlü develer, ipeklileri sıkıntısızca getirdiler. Elteriş kağan bilge olduğu için”

T2 G5 alpın için tawgaçka yeti yegirmi sünüşdi kıtanka yeti sünüşdi oguzka beş sünüşdi anta ayguçısı

“yiğit olduğu için Çinlilerle on yedi kez savaştı. Kitanlılarla yedi kez savaştı. Oguzlarla beş kez savaştı. Orada danışmanı”

T2 G6 *yeme ben ö kertim yagıçısı yeme ben ö kertim elteriş kaganka türük böğü
kaganka türük bilge kaganka*

“da bizzat bendim. Savaşçısı da bizzat bendim. Elteriş Kağan’a, Türk Böğü Kağan’a,
Türk Bilge Kağan’a”

Güney yüzünün 4, 5 ve 6. Satırlarını duygu değeri açısından incelediğimizde bu üç satırında esenlikli dile sahip olduğunu direk görebiliyoruz. 4. Satır ve bir önceki satır olan 3. Satır incelediğimiz zaman Tonyukuk kimsenin başaramadığını başarıp, edinemediği ganimetleri edinebildiği bilgisini vermeden hemen önce bu durumu daha da güçlendirebilmek adına karşılaştırma bağlantısını cümlelerinde kullanmış ve bu sayede okuyucuya karşı daha güçlü bir üslupla bu galibiyeti sunmuş olmaktadır.

Daha önceki satırlarda elde etmiş olduğu zaferin sonuçlarından bahseden Tonyukuk, bu zaferini duyan devletler tarafından kendisine hediyeler getirildiği ayrıntısını vermiştir. Tonyukuk kendisine altın, gümüş, kadın, kız, deve, ipekliler getirildiğinden bahsetmiştir. “Türk runik harfli Eski Türk yazıtları döneminde yalnızca iki metinde tespit edilmiş olan koduz sözcüğünün Kaşgarlı Mahmud tarafından ‘dul’ anlamının yazıtlardaki iki örnekteki anlam ile özellikle Tonyukuk yazıtındaki *kız koduz* ile uyuşmadığını, bu bakımdan kağanın hatun dışındaki diğer eşleri olarak anlamlandırılmasının daha uygun olduğunu öne sürmek mümkün görünmektedir.

Sonuç olarak hem Tonyukuk hem de Şine Usu yazıtındaki *koduz* sözcüğünün ‘kağanın hatunu dışındaki diğer eşleri’ anlamında olduğunu, *kotuz* ‘Tibet öküzü, yak’ sözcüğünün ise yazıtlardaki cümlelerle ilgisinin bulunmadığını söylememiz gerekir. Dolayısıyla *kız koduz* biçiminde ayrı ayrı düşünülerek ‘kızlar ve kadınlar’ anlamında kullanılmış olmalıdır.” (Aydın, 2019: 133)

Aslında 4. satırda özellikle dikkatlerden kaçmaması gereken bir ayrıntı, diğer milletlerin Tonyukuk’un zaferini kabul edip kendisine ganimet göndermek istemesi ile kızlar, altınlar, develer göndermiş olmalarıdır. Bir devlet tarafından kazanılan savaşların neticesinde ganimetleri daima devletin kağanı alırken burada ganimetlerin doğrudan Tonyukuk’un kendisine veriliyor olması gözlerden kaçmamalıdır. Bu olay sonucunda o yıllarda kadının, devenin, ipeklilerin ve altının birer güç kaynağı ve

zafer belirtisi olduğunu düşünmemiz mümkün görünmektedir. Açıkçası büyük bir farkla ve hırsla kazanmış olduğu bu savaşın sonucunda, kendisinden çekinen ve karşısına çıkmak istemeyen milletlerin sıkıntısız bir şekilde Tonyukuk' a hediyeler göndermeye başlaması Tonyukuk'un etrafında korku duygusu uyandıran bir lider olduğunu bizlere düşündürmekte ve Tonyukuk'un bu özelliğinin otokratik liderlik özelliği ile benzemiş olduğunu söyleyebilmemizi mümkün kılmaktadır.

Böylelikle 5. satırla birlikte Tonyukuk, İlteriş Kağan ile yapmış oldukları tüm savaşları sayısı ile en baştan belirtmeye başlar. Ve burada kendisini övmeyi yine ihmal etmeyerek tüm bu yapılmış olan savaşların hepsinde bizzat kendisinin kumandan olduğunu aynı zamanda da danışman olduğunu eklemiştir. Kendisinden bu kadar övgüyle bahsetmesi karizmatik liderliğin bir özelliğini yansıtmaktadır.

Doğu Yüzü

T2 D1 *kapgan kagan yeti otuz <...> nta <...>dı tün udımatı*

“Kapgan Kağan yirmi yedi gece uyumadan”

T2 D 2 *küntüz olormatı kızıl kanım töküti kara terim yügürti işig küçüg bertim ök uzun yelmeg yeme ı<d>tım ok*

“güzdüz oturmadan kızıl kanımı akıtarak kara terimi dökerek işi gücü verdim (hizmet ettim). Uzaklara öncü birileri de gönderdim.”

T2 D3 *arkuy karagug ulgartdım ok yanığma yagıg kelürür ertim kağanımın
sületdimiz tenri yarlıkazu*

“karakol (gözetleme) kuleleri diktirdim. Geri dönen düşmanları getirttim. Kağanımla sefer ettik. (Ebedi) göğün lütfuyla”

T2 D4 *bo türük bodun ara yaraklıg yagıg yeltürmedim tügünlüg atıg yügürtmedim
elteriş kağan kazganmasar*

“bu Türk halkı arasına silahlı düşmanı sokmadım. (Kuyruğu) düğümlü atları koşturtmadım. Elteriş Kağan başarısaydı”

Doğu yüzünün ilk 4 satırı duygu değeri açısından incelendiğinde; 1. Satır içerisinde ‘gece’ sözcüğünü barındırması ile esenliksiz bir dil özelliği sergilemektedir. 2. Satırın en başında ‘gündüz’ sözcüğü var olsa da devamında ‘kan’, ‘kara’ gibi kelimelerin varlığı ile daha fazla olumsuz anlambirincikler barındırması sebebiyle esenliksiz bir dilin hâkim olduğu söylenebilmektedir. Bu dört satırın sonundaki başarısına gelmeden önceki engellerden ve eylemlerden bahsederken özellikle karşıt anlamlı kelimeleri arka arkaya belirtmesi Tonyukuk’un başarısını okuyucunun gözünde abartmak veyahut başarısının önemini arttırmak istemesinden kaynaklanmaktadır.

Aynı zamanda 2. Satırda eylemlerinden ve hizmetlerinden bahsederken özellikle 1. Tekil şahıs ekinin mevcut olduğu belirli zaman ekleriyle fiil yapıları meydana getirmiştir bunu bu şekilde meydana getirmesinde de yüksek ihtimalle anlattığı duruma okuyucuyu inandırmak istemesi yatmaktadır.

Tonyukuk bir önceki satırlarda da anlatmaya başladığı II. Köktürk devletinin hükümdarlarına olan hizmetlerinden bahsetmeye devam etmektedir. Burada özellikle bütün hükümdarların isimlerini tek tek saymış olması önemli ayrıntılardan biridir. Yazıtını okuyacaklara da aynı zamanda mevcut hükümdarlara da II. Köktürk devletinin ilk hükümdarından itibaren aynı vasıflarda ve görevde olduğunu belirtmek istemiş olmalıdır. Yapmış olduğu hizmetlerden bahsederken özellikle diğer devletlere gönderdiği ajanlardan, gözetleme kulesi olduğunu düşündüğümüz karakollardan

bahsetmiştir. Satırların devamında *‘kağanımla sefer ettik’* diyerek İleriş Kağan ile olan zaferlerine de dikkat çekmek istemektedir. Kendisinden ve kağanıyla olan zaferlerinden bahsedecekken *‘Ebedi göğün lütfuyla’* demesi kendisine oldukça güvenen ve övgüyle bahsetmekten keyif alan bir lider olmasına rağmen zaferlerinde Gök Tanrının kendilerine daima yardım ettiğine ve yol gösterdiğine inanmaktadır.

Bu durum kendisinin inanç sisteminin ne kadar kuvvetli olduğunu aynı zamanda da otantik liderliğin bir özelliği olan inandığı değer yargıları ile yönetebilen bir lider olduğunu bizlere göstermektedir. Özellikle askeri anlamda bütün sorumluluğu kendisi üstlenmiş bir lider olan Tonyukuk, Türk halkını düşmanlardan koruyanın kendisinden başkası olmadığını belirtmek istemektedir. Aynı zamanda Türk halkını düşmanlardan korumak gibi bir sorumluluk üstlenmesi ile otantik liderliğin özelliklerinden birini daha barındırmış olmaktadır. Satırların bu kısmında mevcut olan *‘kuyruğu düğümlü atları koşturtmadım’* tümcesi dikkatimizden kaçmamıştır. “Tonyukuk’un İleriş Kağan ile yaptıkları işleri anlattığı bu satırlarda yer alan ilginç bir kültürel öge de kuyruğu düğümlü atları koşturmamış olmasıdır.

Atların, büyük ve önemli seferlerde kuyruğunun düğümlenmesini bilmekle birlikte, kuyruğu düğümlü atları koşturmamak ile tam olarak ne söylemek istediğini anlayamadığımızı da ifade etmek durumundayız” (Aydın, 2019: 137). Erhan Aydın’ın da belirtmiş olduğu gibi kuyruğu düğümlü atları koşturmamak cümlesi Türk kültürünün önemli öğelerini barındıran bir cümle olarak karşımıza çıkmaktadır.

Satırı genel itibarıyla metindilbilimsel açıdan incelediğimizde daha önceki cümlelerin anlamlarını da düşünerek, bu cümlede Tonyukuk’un 2. Köktürk devletinin başına daha önce yaşanılanlar gibi büyük önemli savaşlar gelmemiş olduğunu belirtmek için bu cümleyi kullanmış olabileceğini düşünmekteyiz. Zira Tonyukuk’un da yazıtının başından beri anlatmak istediği gibi kendisi ve İleriş Kağan’ın sayesinde 2. Köktürk devleti başlarına gelen tüm zorlukları aşmış refah, bolluk ve bereket içerisinde bir yaşam sürmeye başlamıştır. Böylesi bir rahatlığın içerisinde de kuyruğu düğümlü atların koşturulmasına gerek kalmamıştır diye düşünmekteyiz.

T2 D5 *udu ben özüm kazganmasar el yeme bodun yeme yok erteçi erti kazgantokın
üçün udu özüm kazgantokum için*

“onu takip ederek ben, kendim başarmasaydım, ülke de halk da yok olacaktı. Başardığı için (onu) takip ederek kendim başardığım için”

T2 D6 *el yeme el boltı bodun yeme bodun boltı özüm karı<g> boltum ulug boltum nen yerdeki kaganlıg bodunka*

“ülke de ülke oldu, halk da halk oldu. Kendim yaşlandım, kocadım. Herhangi bir yerdeki kağanı olan halkta”

T2 D7 *bintegi bar erser ne bunı bar erteçi ermiş*

“benim gibisi varsa ne sıkıntıları olacakmış ?”

T2 D8 *türük bilge kagan eline bititdim ben bilge tonukuk*

“(yazıtı yazma işini) Türk Bilge Kağan ülkesinde tamamladım. Ben Bilge Tonyukuk”

Yazıtın doğu yüzünün 5,6,7 ve 8. Satırları duygu değeri açısından değerlendirilecek olursa olumlu anlambirimcikli kelimeler içermesi ile esenlikli bir dilin hâkim olduğunu görebiliyoruz. Tonyukuk yazıtlarında bağlaçları çok sık kullanmıştır. Bağlaçları bu kadar sık kullanmış olmasının yanında gözlerden kaçmayacak en önemli ayrıntılardan biri ise şudur.

Tonyukuk ne yaparsa yapsın ne kadar güç sahibi olursa olsun toplumsal sınıflandırma gereği hiçbir zaman kağan olamayacak bir devlet adamıdır. Durum böyle olsa da Tonyukuk bir kağanın sahip olması gerektiğinden çok daha fazla hırsa, donanımına hatta zaferlere sahip olan bir devlet adamıdır. Tüm bu bilgiler doğrultusunda Tonyukuk’un kendi adına yazıt diktirmiş olması kağan dışında kimsenin başarabilmiş olduğu bir şey değilken bize ne kadar güçlü ve cesur bir karakteri olduğunu da belli etmektedir.

Böylesi bir zekâyâ ve güce sahip devlet adamının oluşturmuş olduğu yazıtın her bir cümlesinde de ayrı bir alt anlam aramak gayet yerinde bir davranış olacaktır. Hak ettiği itibarı ve değeri görememiş olan Tonyukuk’un satırlarındaki bağlaçların varlığını bu bilgiler ışığında değerlendirecek olursak Tonyukuk kağan ile birlikte elde

ettikleri başarılarından bahsederken özellikle arada bağlaç kullanmıştır. Bunun sebebi okuyucuların kendisinin kağan ile eşit öneme sahip olduğunu hatta bahsedilen başarı da kağanında Tonyukuk’unda eşit rolü olduğunun bilinmesini istemesidir. Tıpkı doğu yüzünü 5 ve 6. Satırlarında da görüleceği üzere Tonyukuk kağan ile arasındaki toplumsal sınıf farkını en aza indirmeye çalışmaktadır. Aynı zamanda bileşik zaman eki metinlerde yok olacaktı, bitecekti ama bitmedi, yok olmadı gibi Türk halkının kötü senaryolardan kurtuluşunu vurgulamaktadır. 4. Ve 5. Satırlarda da yer alan –dı eki bu korkunç ihtimallerden kurtuluşun Tonyukuk ve İleriş kağan sayesinde kesinlikle kazandığı anlamını vermek için kullanılmıştır.

Tonyukuk, yazıtının sonlarına yaklaştıkça yazıtın başından beri bahsettiği tüm savaş ve zorlukları İleriş Kağan ile birlikte aştıklarını belirtmeye çalışsa da kendini övmekten asla geri durmaz. İleriş Kağan’ı takip ettiğini söyler fakat cümlesine ben, kendim başarmasaydım diyerek devam eder. Özellikle bu satırda arka arkaya ‘ben’ zamirinin varlığından tatmin olmayarak ‘kendim’ zamirini de eklemek ister. Bu davranışı ile kendisinin Köktürk Devleti için ne kadar değerli ve özel olduğunu herkese duyurmak istiyor oluşunu daha belirgin bir şekilde anlıyoruz. Satırın devamında kendisinin yaşlanıp, kocadığını içeren sözcükler kullanmakta ve yazıtın neredeyse en iddialı cümlelerini kurarak herhangi bir millette ve herhangi bir kağanın bulunduğu bir yerde kendisi gibi birinin varlığı ile hiçbir sıkıntının ve zorluğun kalmayacağını ifade eder. Tonyukuk’un yazıtın son satırlarında kurduğu bu eşi benzeri olmayan çarpıcı cümle Eski Türk yazıtlarında neredeyse bir ilk niteliğindedir. Tonyukuk bu cümlesi ile kendisini övmenin sınırlarını zorlamış bulunmaktadır.

Aynı zamanda bu cümle bize şunu da düşündürmektedir: Herhangi bir yerdeki bir kağanı olan halkta benim gibisi varsa ne sıkıntıları olacaktı? Diyerek Tonyukuk yazıtın başından beri elde edilen başarıların birçoğunda İleriş Kağan’ında öncülüğü olduğunu söylese de kurduğu bu cümle ile İleriş Kağan’ın ve Köktürk halkının bu noktada bir özelliği bulunmadığını, asıl gücün kendisinden geldiğini ve kendisi sayesinde her şeyin başarıldığını düşünmüş olabildiğini düşündürmektedir. Çünkü bu cümle ile yazıtın başından beri bahsi geçen galibiyetlerin ve tüm başarıların kendisinin bulunduğu herhangi bir milletin ve herhangi bir kağanın da başarabileceğini ifade etmek istemiştir. Kendisinden böylesine bir şekilde övgüyle bahsetmesi karizmatik liderliğin kendinden övgüyle bahsetme özelliği ile tamamen uyumaktadır.

Doğu yüzünün son satırını yazıtının yazılış zamanı ile ilgili bilgi vererek bitiren Tonyukuk bu konuda da kesin bir bilgi vermemiştir. Fakat kendisinin yaşlandığını söylediği bu satırlarda Bilge Kağan'ın tahtta olduğunu söylemesi ile Bilge Kağan'ın tahta çıktığı ve ölmesinden önceki zaman diliminde Tonyukuk yazıtının yazılmış olabildiğini düşünmekteyiz. Tonyukuk'un bu şekilde yazıtın başından beri doğumu ve ölümüyle alakalı kesin bilgi vermek istememesinin sebebi belki de bu konunun okuyucunun ve tüm halkın bilincinde soru işareti şeklinde kalmasını özellikle istemiş olabileceğinden kaynaklanmaktadır. Tonyukuk bu davranışı ile okuyucuların aklında oldukça uzun bir zaman diliminde var olmak istemiş olabilmektedir.

Kuzey Yüzü

T2 K1 *elteriş kagan kazganmasar yok erti erser ben özüm bilge tonukuk kazganmasar ben yok ertim erser*

“Elteriş kağan başarınasaydı, o olmasaydı, ben, kendim Bilge Tonyukuk başarınasaydım, ben olmasaydım”

T2 K2 *kapgan kagan türük sir bodun yerinte bod yeme bodun yeme kişi yeme idi yok erteçi erti*

“Kapgan Kağan, Türk Sir halkı topraklarında boy da halk da insan da asla olmayacaktı.”

T2 K3 *elteriş kagan bilge tonukuk kazgantok için kapgan kagan türük sir bodun yorıdoki <üçün> bo*

“Elteriş Kağan (ve) Bilge Tonyukuk başardığı için Kapgan Kağan Türk Sir halkını ilerlettiği için bu”

T2 K4 *türük bilge kagan türük sir bodunug oguz bodunug igidü olurur*

“Türk Bilge Kağan Türk Sir halkını, Oğuz halkını besleyerek tahtta oturur.”

Kuzey yüzünün bu ilk ve aynı zamanda yazıtın son 4 satırı duygu değeri açısından incelendiğinde ‘başarmak, beslemek, ilerletmek’ gibi olumlu anlambirimcikler içeren kelimelerin varlığı ile esenlikli bir dil hâkim olmaktadır. Tonyukuk yazıtının başından beri üzerine basa basa 2. Köktürk Devletinin kuruluşundan itibaren Köktürk Devletinin neredeyse tüm başarılarında herkesten daha önemli bir rolü olduğunu vurgulamak istemiştir. Belki de Bilge Kağan tahta oturduktan sonra Tonyukuk’u kendisine bir rakip veya baskı oluşturan biri olarak gördüğü için gerek devlet yönetiminde gerekse siyasi olarak söz sahibi olduğu tüm konulara engel olmuş ve Tonyukuk’u uzaklaştırmak istemiş olabilmektedir. Böyle bir durumun sonucunda Tonyukuk kendi yazıtını yazmak ve tüm başarılarından ayrıntılı bir şekilde bahsetmek istemiş olmalıdır.

Yazıtının son satırlarındaki son cümlelerinde Tonyukuk, Bilge Kağan’ın bu kadar refah içinde bu ülkenin tahtında oturabiliyor olmasını İlteriş Kağan, Kapgan Kağan ve özellikle kendisinin sayesinde olabildiğini vurgulamıştır.

3 ve 4. Satırlarda cümle yapılarında Tonyukuk’un özellikle neden sonuç ilişkisi kurduğunu ve neden sonuç ilişkisine bağlı olarak Bilge Kağan’ın şu an da halkın başında bu kadar rahat durabiliyor olmasının İlteriş Kağan ve Tonyukuk’un başarıları sayesinde olduğunu vurgulamak istemesi olduğunu düşünmekteyiz. Açıkçası Tonyukuk’un oluşturmuş olduğu bu yazıtın bu şekilde bir neden sonuç ilişkisine bağlı bitiyor olması Tonyukuk’un yazıtının başından beri amaç edindiği hatta bu yazıtın belki de oluşturulmasının ana nedenlerinden birinin yazıtın son satırlarında açıkça gözler önüne serilmesi ile anlaşılmaktadır.

Tonyukuk, tüm zaferlerinin ve Köktürk Devletine olan faydalarının özellikle Bilge Kağan ve Kül Tegin tarafından göz ardı edilip değersizleştirilmeye çalışıldığı fikrini, Bilge Kağan ve Kül Tegin yazıtlarında hem devletin kuruluşunda hem de devletin başarılarında Tonyukuk’un adının hiç geçmemiş olmasından da anlayabildiğimiz üzere yazıtı boyunca aklından çıkarmamış, yazıtın başından beri ara ara bu duruma gönderme yaparak rahatsızlığını belli etmiştir. Yazıtının son satırlarında da Köktürk devletinin neredeyse tüm başarılarını kendisine ve İlteriş Kağan’a bağlamıştır.

Bu davranışı ile Bilge Kağan ve Kül Tegin’e meydan okumuş hatta Bilge Kağan’ın halkın gözündeki duruşunu ve gücünü açıkça sarsmak istemiş hem Bilge

Kağan'a hem Kül Tegin'e meydan okumuş bunu yaparken de asla korkmamış son derece özgüvenli ve kendinden emin bir üslup ile yazıtını tamamlamıştır. Analiz etmiş olduğumuz tüm bu sonuçları metnin metindilbilimsel ve anlamsal açıdan değerlendirilmesi sonucunda açıkça elde edebilmekteyiz. Tonyukuk yazıtının bu son satırlarındaki üslubu ile son derece cesur, özgüvenli, kendini övmekten asla çekinmeyen, korkusuz, açık sözlü bir tavır sergilemiş bulunmaktadır. Özgüvenli, kendinden övgüyle bahseden özellikleri ile Tonyukuk karizmatik liderlik özellikleri sergilerken; cesaretli, açık sözlü gibi özellikleri ile de demokratik liderlik özelliklerini göstermektedir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BİLGE TONYUKUK YAZITINDAKİ SÖYLEMLERİN LİDERLİK TÜRLERİNE GÖRE SINIFLANDIRILMASI

ANA TEM A	TEMA	BİLGE TONYUKUK'UN SÖYLEMLERİ
--------------------------	-------------	-------------------------------------

KARİZMATİK LİDERLİK	ÖZGÜVENLİ	T1 G9 “ordusu altı bin kişiymiş, biz iki bin (kişi) idik. Savaşık, (ebedi) gök lütfetti, bozguna uğrattık. Irmağa döküldüler. Bozguna uğramış olanlardan yolda da ölenler öldü. Bunun üzerine Oğuzların tamamı (üzerimize) geldi.” T2 K1 “Elteriş Kağan başarmasaydı, o olmasaydı, ben, kendim Bilge Tonyukuk başarmasaydım, ben olmasaydım”
	ETKİLEYİCİ VE TAKİPÇİLERİNDE HAYRANLIK UYANDIRAN ÜSLUBA SAHİP	T1 B6 “böğürse, semiz boğa mı zayıf boğa mı olduğu bilinmezmiş diyerek öylece düşündüm. Ondan sonra (ebedi) gök bilgi verdiği için, kendim kağan yaptım, Bilge Tonyukuk Boyla Baga Tarkan”
	BASKIN KARAKTERLİ	T1 K11 “ordu sevk edelim derse onaylamayın. O sözü işitip ordu sevk ettim. Altay (ormanlı) Dağları’nın yolu olmayan yerlerini aştık, İrtiş Irmağı’nın geçilemeyecek yerlerini geçtik. Gece (boyunca) ilerledik. Bulçu’ya tan atarken ulaştık.”

	GÜVENİLİR	T1 B5 “sevk edenlerin lideri şad (unvanlı) idi. Söyle dedi, danışmanı bendim, Bilge Tonyukuk, kağan yapayım dedim, (şöyle düşündüm): zayıf boğa ile semiz boğa uzakta” T1 G8 “kağanım (lütfedip) benim, Bilge Tonyukuk’un arz ettiklerini işitiverdi (dikkate aldı) (orduyu) bildiğin gibi sevk et dedi.” T1 K7 “Ordu komutanı İnel Kağan ve Tarduş Şad gitsin” dedi. Bilge Tonyukuk’a (yani) bana söyledi.” T1 K8 “bu orduyu sevk et” dedi. “Cezaları da uygun gördüğün şekilde ver, ben sana (daha) ne diyeyim” dedi.”
	RİSK ALABİLEN	T1 D1 “iki bin kişi idik. İki ordumuz oldu. Türk halkı yaratılalı, Türk kağanı tahta çıkalı Şandong kentine, okyanusa ulaşan olmamış. Kağanıma arz edip sevk ettirdim.” T1 G9 “ordusu altı bin kişiymiş, biz iki bin idik. Savaşık, gök lütfetti, bozguna uğrattık. Irmağa döküldüler. Bozguna uğramış olanlardan yolda da ölenler öldü. Bunun üzerine Oğuzların tamamı (üzerimize) geldi.” T2 B3 “geçerek geldik. (Buraya) gelmek zordu dedim. (Ama kimse) hissetmedi. Kutsal Umay (ve) kutsal yer su yardım etti, elbette. (Savaşmaktan) ne diye kaçacağız ?”

	SAMİMİ ÜSLUBA SAHİP	T1 B5 “Zayıf boğa ile semiz boğa uzakta” T1 B6 “böğürse, semiz boğa mı zayıf boğa mı olduğu bilinmezmiş diyerek öylece düşündüm. Ondan sonra gök bilgi verdiği için, kendim kağan yaptım Bilge Tonyukuk Boyla Baga Tarkan” T1 K4 “uykusunu süngülerle açtık.” T2 D4 “bu Türk halkı arasına silahlı düşmanı sokmadım. (Kuyruğu) düğümlü atları koşturmadım.” T2 B2 “dönelim, temiz olmak (hiçbir şey yapmamış olmak), (yenilmişin) utancından daha iyidir dediler. Bense şöyle derim: “Ben Bilge Tonyukuk, Altay (ormanlı) Dağları’nı aşıp geldik, İrtiş Irmağı’nı” T2 B3 “geçerek geldik. (Buraya) gelmek zordu dedim. (Ama kimse) hissetmedi. Kutsal Umay (ve) kutsal yer su yardım etti, elbette. (Savaşmaktan) ne diye kaçacağız ?”
	KONUŞMALARINDA OLUMSUZ İFADELER KULLANMAYAN	

	KENDİNDEN ÖVGÜYLE BAHSEDEN	T1 B1 “Bilge Tonyukuk, ben kendim Çin ülkesinde doğdum.” T1 B7 “ile birlikte Elteriş, kağan olunca? Güneyde Çinlileri, doğuda Kitanlıları, kuzeyde Oğuzları çokça mahvetti. (O sıralar) Bilge kişisi, başkomutanı bizzat bendim.” T2 B2 “Ben Bilge Tonyukuk Altay Dağlarını aşıp geldik, İrtiş Irmağı’nı” T2 G3 “Tensi Oğlu denilen dağa ulaşan asla yokmuş. O yere ben Bilge Tonyukuk ulaştırdığım için” T2 G6 “da bizzat bendim. Savaşçısı da bendim. Elteriş Kağan’a... Türk Böğü Kağan’a, Türk Bilge Kağan’a” T2 D5 “onu takip ederek ben, kendim başarmasaydım, ülke de halk da yok olacaktı. Başardığı için (onu) takip ederek kendim başardığım için” T2 D6 “ülke de ülke oldu, halk da halk oldu. Kendim yaşlandım, kocadım. Herhangi bir yerdeki kağanı olan halk da” T2 D7 “benim gibisi varsa ne sıkıntıları olacakmış?” T2 K1 “Elteriş Kağan başarmasaydı, o olmasaydı, ben, kendim Bilge Tonyukuk başarmasaydım, ben olmasaydım” T2 K2 “Kapgan Kağan, Türk Sir halkı topraklarında boy da halk da insan da asla olmayacaktı.” T2 K3 “Elteriş Kağan ve Bilge Tonyukuk başardığı için Kapgan Kağan Türk Sir halkını ilerlettiği için bu”
--	--	---

OTANTİK LİDERLİK	ÖZ FARKINDALIĞI YÜKSEK	T1 D6 “Kılavuz istedim. Bozkır Azlarından bir adam buldum.” T2 B2 “Ben Bilge Tonyukuk, Altay (ormanlı) Dağları’nı aşıp geldik, İrtiş Irmağı’nı” T2 B3 “geçerek geldik. (Buraya) gelmek zordu dedim. (Ama kimse) hissetmedi. Kutsal Umay (ve) kutsal yer su yardım etti, elbette. (Savaşmaktan) ne diye kaçacağız?” T2 G1 “Demir Kapı’ya kadar ulaştık. (Orduyu) oradan döndürdük. İnel Kağan’a ... Dağına Tacik (ve) Tohar...” T2 G2 “oradan bu tarafa Aşok? Başlı (liderliğindeki) Soğd halkı tamamen geldi (ve) itaat etti. Türk halkını Demir Kapı’ya Tensi Oğlu” T2 D6 “ülke de ülke oldu, halk da halk oldu. Kendim yaşlandım, kocadım. Herhangi bir yerdeki kağanı olan halk da” T2 D7 “benim gibisi varsa ne sıkıntıları olacakmış?”
------------------	--------------------------------------	--

	ÖZGÜN, SIRADIŞI FİKİRLERİ OLAN	T1 D1 “iki bin kişi idik. İki ordumuz oldu. Türk halkı yaratılalı, Türk kağanı tahta çıkalı Şandong kentine, okyanusa ulaşan olmamış. Kağanıma arz edip sevk ettirdim.” T1 D2 “(Orduyu) Şandong kentine (ve) (Büyük) Okyanus’a kadar ulaştırdım. Yirmi üç kenti ele geçirdi. Akıllarını başlarından alıp ortalık yerde yatar hale geldiler.” T1 K11 “Altay (ormanlı) Dağları’nın yolu olmayan yerlerini aştık, İrtiş Irmağı’nın geçilemeyecek yerlerini geçtik.” T2 G3 “Tensi Oğlu denilen dağa ulaşan asla yokmuş. O yere ben Bilge Tonyukuk ulaştırdığım için”
	İLİŞKİLERİNDE DAİMA ŞEFFAF	
	SAMİMİ	
	GERÇEKÇİ VE ŞEFFAF ÜSLUBA SAHİP	T1 B1 “(O sıralar) Türk halkı Çin’e tabi idi.” T1 B2 “Türk halkı hanını bulamadığı için Çin’den ayrıldı, han sahibi oldu. (Daha sonra) Hanını bırakıp Çin’e yeniden tabi oldu. (Ebedi) gök şöyle demiş elbette: Han verdim,”
	KİŞİLERLE YAKIN İLİŞKİLER KURAN	

	DENGELİ BİLGİYE SAHİP	T1 B5 “(şöyle düşündüm): zayıf boğa ile semiz boğa uzakta” T1 B6 “böğürse semiz boğa mı zayıf boğa mı olduğu bilinmezmiş diyerek öylece düşündüm.” T1 G8 “kağanım (lütfedip) benim, Bilge Tonyukuk’un arz ettiklerini işitiverdi (dikkate aldı) (orduyu) bildiğin gibi sevk et dedi.”
	İÇSELLEŞTİRİLMİŞ AHLAK YARGILARI OLAN	
	DÜRÜST	
	OBJEKTİF BAKIŞ AÇILI	T1 B6 “böğürse, semiz boğa mı zayıf boğa mı olduğu bilinmezmiş diyerek öylece düşündüm. Ondan sonra gök bilgi verdiği için, kendim kağan yaptım Bilge Tonyukuk Boyla Baga Tarkan” T1 G6 “(Arada) kalacağız. Kendimizce dışarıyı tutmuş gibiyiz. Yufka iken delinmesi kolaymış. İnce olanı koparmak kolaymış, yufka kalın olursa delinmesi zormuş, ince” T1 G7 “yoğun olursa kopması zormuş. Doğuda Kitan’dan, güneyde Çin’den, batıda Hoten’den, kuzeyde Oğuz’dan iki üç bin kadar askerimiz var bu şekilde (durumu) arz ettim.”

	SORUMLULUK ÜSTLENEN	T1 G8 “kağanım (lütfedip) benim, Bilge Tonyukuk’un arz ettiklerini işitiverdi (dikkate aldı) (orduyu) bildiğin gibi sevk et dedi.” T1 D1 “iki bin kişi idik. İki ordumuz oldu. Türk halkı yaratılalı, Türk kağanı tahta çıkalı Şandong kentine, okyanusa ulaşan olmamış. Kağanıma arz edip sevk ettirdim.” T1 K8 “bu orduyu sevk et” dedi. “Cezaları da uygun gördüğün şekilde ver, ben sana (daha) ne diyeyim” dedi. Gelirse (zaten) görürsün, gelmezlerse casuslardan haber alarak otur dedi. Altay (Ormanlı) Dağları’nda oturduk.” T1 K11 “ordu sevk edelim derse onaylamayın. O sözü işitip ordu sevk ettim. Altay (ormanlı) Dağları’nın yolu olmayan yerlerini aştık, İrtiş Irmağı’nın geçilemeyecek yerlerini geçtik. Gece (boyunca) ilerledik. Bulçu’ya tan atarken ulaştık.” T2 D3 “karakol (gözetleme) kuleleri diktirdim. Geri dönen düşmanları getirttim. Kağanımla sefer ettik. (Ebedi) göğün lütfuyla” T2 D4 “bu Türk halkı arasına silahlı düşmanı sokmadım. (Kuyruğu) düğümlü atları koşturmadım. Elteriş Kağan başarmasaydı”
--	---------------------------------------	---

	BİREYLERİN İHTİYAÇLARI İLE İLGİLENEN	T1 G1 “Demir Kapı’ya kadar ulaştık. (Orduyu) oradan döndürdük. İnel Kağan’a... Dağına Tacik ve Tohar...” T1 K3 “Anı Irmağı’na vardık. O ırmaktan aşağıya doğru ilerledik. Yemek yemeleri için (askeri) attan indirdik. Atları ağaçlara bağlıyorduk.”
	İNANDIĞI DEĞER YARGILARI İLE YÖNETEN	T1 B2 “(Ebedi) gök şöyle demiş elbette: Han verdim,” T1 B3 “hanını bırakıp tabi oldun. Tabi olduğun için (Ebedi) gök öl demiş elbette. Türk halkı öldü, mahvoldu, yok oldu. Türk Sir halkının topraklarında” T1 B6 “Ondan sonra (ebedi) gök bilgi verdiği için, kendim kağan yaptım” T1 G9 “ordusu altı bin kişiymiş, biz iki bin idik. Savaşık, gök lütfetti, bozguna uğrattık.” T2 B3 “geçerek geldik. (Buraya) gelmek zordu dedim. (Ama kimse) hissetmedi. Kutsal Umay (ve) kutsal yer su yardım etti, elbette. (Savaşmaktan) ne diye kaçacağız?” T2 B5 “(Ebedi) gök lütfettiği için, (sayıca) çoklar diye” T2 D3 “Kağanımla sefer ettik. (Ebedi) göğün lütfuyla”

OTOKRATİK LİDERLİK	BASKICI	
	KATI KURALLARI OLAN	T1 D7 “(şöyle) işittim: Az ülkesinin yolu Anı (Irmağı) boyunca? İmiş. Bir at geçecek kadar imiş. O (kılavuz) daha önce geçmiş. Ona şöyle söyleyip, “bir atlı geçebiliyorsa o yolu kullansak mümkün olabilir” dedim. Düşündüm, Kağanıma” T1 K1 “(Durumu) arz ettim. Orduyu harekete geçirdim. Atlara binin dedim. Ak Termel (Irmağını) geçerek yolu kısalttım. (Askeri) ata bindirerek karları söktüm. Yukarı (çıkarken) atları yedeğe alıp ağaçlara tutunarak çıkardım. Öndeki askerler”
	KARARLARI VEREN TEK KİŞİ	
	MÜKEMMELLİYETÇİ	

	KONTROL DÜŞKÜNÜ	T1 D5 “Türk halkı arasında da kargaşa var” demiş. “Oğuzları da dağılmakta imiş” demiş. O sözü işitip gece uyuyasım gelmedi, gündüz de oturasım gelmedi. Orada şöyle düşündüm:” T1 K5 “Kırgızlardan geri döndük. Türgeş Kağanından kaçak geldi. Sözü şöyledir: “Doğudaki kağana ordu sevk edelim” demiş. “Ordu sevk etmezsek bizi, kağanı kahramanmış, danışmanı bilgeymiş. Nasıl olsa”
	CEZA UYGULAYARAK YÖNETEN	T1 K2 “Güç bela ilerliyorken İvrbaş’ı aştık, yuvarlanarak indik. Yan taraftaki engeli on gece (boyunca ilerleyerek) aşp gittik. Kılavuz yanılınca boğazlandı. Kağan (bu duruma) sıkılıp “acele edin” demiş.”

	DÜŞMANLARINDA KORKU UYANDIRAN	T2 G2 “oradan bu tarafa Aşok? Başlı (liderliğindeki) Soğd halkı tamamen geldi (ve) itaat etti. Türk halkını Demir Kapı’ya Tensi Oğlu” T2 G4 “sarı altın, beyaz gümüş, kızlar (ve) karılar, (tek) hörgüçlü develer, ipeklileri sıkıntısızca getirdiler.” T1 G3 “(öylece) yaşıyorlarmış. Kağanı kahramanmış, danışmanı bilgeymiş. O ikisi var olduğu sürece seni, (yani) Çinlileri öldürecektir”, derim. “Doğuda Kitanlıları öldürecektir”, derim. “Beni (yani) Oğuzları” T1 D3 “çok sayıdaki Kırgızlar (ve onların kağanı) Küçlög Kağan düşmanımız oldu. O üç kağan anlaşıp “Altay (ormanlı) Dağları’nda birleşelim” demiş, bu şekilde anlaşmışlar. “Doğudaki Türk kağanına sefer edelim” demişler. “Ona karşı sefer etmezsek nasıl olsa onlar bizi,” T1 D4 “Kağanı kahramanmış, danışmanı bilgeymiş. Nasıl olsa öldüreceklerdir. Üçümüz birleşip saldıralım, tümüyle yok edelim” demişler. Türgeş kağanı şöyle demiş: “benim halkım orada” demiş.” T1 K6 “bizi öldürecektir demiş. “Türgeş Kağan’ı yola çıkmış” dedi. On Ok halkı eksiksiz yola çıkmış” der. “Çin ordusu (oraya) varmış”. O sözü işitip Kağanım, “ben karargâha gideyim” dedi. T2 B7 “Orada öldürdük. Elli kadar askerini yakaladık. O gece halkını tamamen (geri) gönderdik. O sözü işitip On Ok beyleri (ve) halkı tamamen” T2 B8 “geldi, tabi oldu.
--	---	--

DEMOKRATİK LİDERLİK	AÇIK SÖZLÜ	T2 K3 “Elteriş Kağan ve Bilge Tonyukuk başardığı için Kapgan Kağan Türk Sir halkını ilerlettiği için bu” T2 K4 “Türk Bilge Kağan Türk Sir halkını, Oğuz halkını besleyerek tahtta oturur.”
	ZEKİ, DAHİ	
	CESARETLİ	T1 G8 “kağanım (lütfedip) benim, Bilge Tonyukuk’un arz ettiklerini işitiverdi (dikkate aldı) (orduyu) bildiğin gibi sevk et dedi.” T1 D7 “(şöyle) işittim: Az ülkesinin yolu Anı (Irmağı) boyunda? İmiş. Bir at geçecek kadar imiş. O (kılavuz) daha önce geçmiş. Ona şöyle söyleyip, “bir atlı geçebiliyorsa o yolu kullansak mümkün olabilir” dedim. Düşündüm, Kağanıma”
	ADİL KARARLAR ALAN	
	TAKİPÇİLERİNİN FİKRİNİ ALAN	
LİBERAL LİDERLİK	HİÇBİR SORUMLULUK ALMAYAN	
	TAMAMEN SERBEST VE ÖZGÜR YÖNETİM UYGULAYAN	

	HİÇBİR KARARA KARIŞMAYAN	
	OTORİTESİZ	
BABACAN LİDERLİK	SEVGİ, SAYGI, ÇEKİNCE ORTAMI KURAN	
	TAKİPÇİLERİNİN ÖZEL HAYATLARI İLE İLGİLENEN	
	EGO SAHİBİ	T2 D6 “ülke de ülke oldu, halk da halk oldu. Kendim yaşlandım, kocadım. Herhangi bir yerdeki kağanı olan halk da” T2 D7 “benim gibisi varsa ne sıkıntıları olacaktı?” T1 B7 “ile birlikte Elteriş, kağan olunca? Güneyde Çinlileri, doğuda Kitanlıları, kuzeyde Oğuzları çokça mahvetti. (O sıralar) Bilge kişisi, başkomutanı bizzat bendim.” T1 G10 “Türk Kağanını, Ötüken topraklarına bizzat ben, Bilge Tonyukuk getirdim. Ötüken topraklarına yerleştiğimizi duyan güneydeki halklar, batıdaki, kuzeydeki, doğudaki halklar geldiler.” T2 K3 “Elteriş Kağan ve Bilge Tonyukuk başardığı için Kapgan Kağan Türk Sir halkını ilerlettiği için bu” T2 K4 “Türk Bilge Kağan Türk Sir halkını, Oğuz halkını besleyerek tahtta oturur.”

	TAKİPÇİLERİ İLE AİLE BAĞLARI KURAN	
--	---	--

SONUÇ

Çalışmamızda Tonyukuk yazıtındaki Bilge Tonyukuk'un kendi söylemleri analiz edilerek bu analizin sonucunda Tonyukuk'un liderlik vasfı ortaya konmuştur. Yazıtın transkripsiyonlu metni ve çevirisi Erhan Aydın'ın Orhon Yazıtları isimli kitabı ana kaynak belirlenerek oluşturulmuştur. Tonyukuk yazıtının her bir satırı metindilbilimsel olarak incelenmiş, satırların söylem analizi yapılmış, söylemlerinden hareketle nasıl bir lider olduğu liderlik türlerinin özelliklerine göre belirlenmiştir. Söylem analizi sonucunda Tonyukuk'un yazıtındaki satırların her birinin hangi liderlik türünün hangi özelliğine ait olduğu belirlenmiş ve bu şekilde bir tablo oluşturulmuştur. Tüm bu incelemeler sonucunda Bilge Tonyukuk'un Tonyukuk yazıtında kurmuş olduğu satırların 28 tanesi karizmatik liderlik, 34 tanesi otantik liderlik, 13 tanesi otokratik liderlik, 4 tanesi demokratik liderlik, 6 tanesi ise babacan liderlik özellikleri sergilemektedir.

	KARİZ MATİK LİDER LİK	OTANTİK LİDERLİK	OTOKRATİK LİDERLİK	DEMOKRATİK LİDERLİK	LİBERAL LİDERLİK	BABACAN LİDERLİK
--	--------------------------------	---------------------	-----------------------	------------------------	---------------------	---------------------

BİLGE TONYUKUK'UN SÖYLEMLERİ	28	34	13	4	0	6
BİLGE TONYUKUK'UN SÖYLEMLERİNİN ORANI	%45,16	%54,83	%20,96	%6,45	%0	%9,67

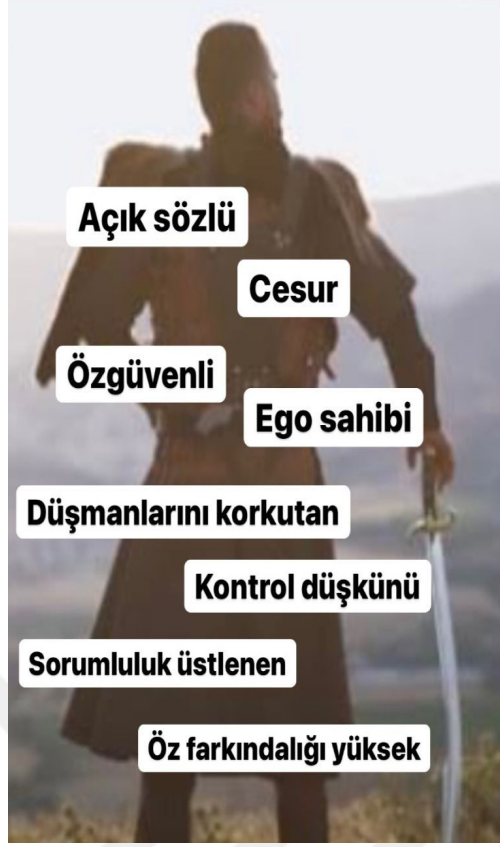
Tabloya göre Bilge Tonyukuk'un yazıtındaki satırların %45 i Tonyukuk'un karizmatik bir lider olduğunu, %54 ü otantik bir lider olduğunu, %20 si otokratik lider olduğunu, %6 sı demokratik bir lider olduğunu, %0 liberal bir lider olduğunu, %9 u babacan bir lidere olduğunu bizlere göstermektedir. Tüm bu incelemelerin ve oranların sonucunda Tonyukuk'un söylemlerinin metindilbilimsel incelenmesinden hareketle otantik liderliğin daha ağır basmış olduğunu görebilmekteyiz. Karizmatik liderlik ve otantik liderliğin hem sayıca hem oranca birbirine çok yakın olduğu da gözlerden kaçmaması gereken bir ayrıntı olmalıdır.

Tüm anlatılanları toplamak gerekirse, tarih boyunca her toplumda var olmuş liderlerin her birinin birbirinden bağımsız farklı karakteristik özellikleri aynı zamanda bu liderlerin kendilerine özgü bir yönetim tarzları bulunduğu aşikardır. Liderlerin ortaya koymuş oldukları bu özelliklerden birbirine benzeyen özellikleri göze alarak neredeyse insanlık var olduğu müddetçe mevcut olan liderleri sınıflandırabilmek ve yönetim tarzlarını daha iyi anlayabilmek adına bazı sınıflandırmalar oluşturmakta ve belli başlı liderlik türleri belirlemeye çalışmaktayız. Çalışmamızda özellikle ilk Türk devletlerinden biri olan Köktürk devletinin kıymetli ve sıra dışı devlet adamlarından biri olan Bilge Tonyukuk'un kendi adına diktirmiş olduğu Tonyukuk yazıtında kurduğu cümleler ve başından geçen olayları anlatmasından hareketle, nasıl bir lider olduğunu anlamaya çalıştık.

Tonyukuk'un nasıl bir karakteri ve lider olduğunu anlayabilmemiz için bize yardımcı olabilecek kaynaklar sınırlı olsa da birinci ağızdan kendi yazdırmış olduğu Tonyukuk yazıtı bu yolda bizim için ana kaynaklardan biri oldu. Tonyukuk yazıtında

gerçekleştirmiş olduğumuz metindilbilimsel, hermeneutik, söylem analizi gibi incelemeler sayesinde Tonyukuk'un söylemlerini içinde bulunduğu sosyokültürel etkileri, duygularını, düşüncelerini, başından geçen olayları ve bu olaylara olan bakış açısını göz önüne alarak değerlendirdik ve anlamaya aynı zamanda da anlamlandırmaya çalıştık. Kurulan bir cümlelin semantik yönden doğru bir şekilde yorumlanabilmesi için bu cümlelin söylem analizinin aynı zamanda metindilbilimsel incelenmesinin doğru bir şekilde ve sosyokültürel etkiler çerçevesinde yapılması gerektiğini düşünmekteyiz.

Tonyukuk yazıtında gerçekleştirmiş olduğumuz tüm bu incelemeler sonucunda Tonyukuk'un liderlik vasfı ile ilgili yalnızca şu liderlik türü özelliklerini taşıyor dememizin imkânsız olduğunu görebilmekteyiz. Tonyukuk birden fazla liderlik türünü barındıran bir lider olarak karşımıza çıkmaktadır. Fakat tabii ki bu birçok liderlik türünden daha baskın olanları belirlemek mümkündür. Tonyukuk tüm liderlik türlerinden daha baskın bir şekilde otantik liderliği taşıyan bir liderdir. Otantik liderlikten sonra ise karizmatik liderlik oldukça yüksek bir oranda yine Tonyukuk'un liderlik tarzında görölmektedir.

Sonuç olarak Bilge Tonyukuk otantik liderlik özelliklerini daha çok barındırsa da aynı zamanda azımsanmayacak oranda karizmatik lider daha sonra da otokratik lider, demokratik lider ve babacan liderlik özelliklerini de sergileyen bir liderdir.

Bu sebeptendir ki Bilge Tonyukuk aslında bize birçok liderlik türünün özelliklerini bir arada barındıran farklı bir liderlik türünün varlığını göstermektedir. Bilge Tonyukuk'un kendisinin yazmış olduğu Bilge Tonyukuk yazıtının söylem analizini yapmış olduğumuz çalışmamız sonucunda Bilge Tonyukuk'un kendine özgü farklı bir liderlik türü oluşturan bir lider olduğu sonucuna varabilmekteyiz, yeni oluşan bu liderlik türüne de Türk Tipi Liderlik Türü demenin uygun olduğunu düşünüyoruz. Türk Tipi Liderlik Türü özellikleri arasında Bilge Tonyukuk'un da sahip olduğu özgüvenli, yüksek egolu, öz farkındalığı yüksek, sorumluluk üstlenen, kontrol düşkünü, düşmanlarında korku uyandıran, açık sözlü, cesaretli, inandığı değerler ile yöneten, katı kuralları olan gibi özellikler bulunmaktadır. Ve Tonyukuk bu özelliklerin hepsini barındırarak Türk Tipi Liderlik Türünün ilk örneklerinden olmaktadır.

KAYNAKÇA

Aksan, D. (2000). *En Eski Türkçenin İzlerinde Orhun ve Yenisey Yazıtları Üzerinde Sözcükbilim, Anlambilim ve Biçembilim İncelemelerinin Aydınlatığı Gerçekler*.

İstanbul: Simurg Yayınevi.

Aydın, E. (2017). *Orhon Yazıtları (Köl Tegin, Bilge Kağan, Tonyukuk, Ongi, Küli Çor)*.

İstanbul: Bilge Kültür-Sanat Yayınları.

Aydın, E. (2019). *Türklerin Bilge Atası Tonyukuk*. İstanbul: Kronik Yayınları.

Aydın, E. (2018). *Taşa Kazınan Tarih Türklerin İlk Yazılı Belgeleri*. İstanbul: Kronik Yayınları.

Aydın, M. Z. (t.y.). Otantik/Özgün Lider ve Liderlik. Erişim adresi

<https://www.mehmetzekiaydin.com/kaptan/dimg/27114242282182223355otantik%20oz>

[gun%20liderlik%20Mehmet%20Zeki%20AYDIN.pdf](https://www.mehmetzekiaydin.com/kaptan/dimg/27114242282182223355otantik%20ozgun%20liderlik%20Mehmet%20Zeki%20AYDIN.pdf). (Erişim tarihi: 01.12.2021).

Atay, H. (2007). Söylem analizi kavramının yapıları ve işlem akışı. A.Yüksel., B. Mil., Y. Bilim. (Ed.), Nitel araştırma: neden, nasıl, niçin içinde (169-180). Ankara: Detay Yayıncılık.

Barutçugil, İ. (2014). *Liderlik*. İstanbul: Kariyer Yayınevi.

Demir, R. (2010). *Liderlik ve Motivasyon*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan

Eğitim Fakültesi.

Çelik, H. & Ekşi, H. (2013). SÖYLEM ANALİZİ. Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi, 27 (27), 99-117. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/maruaebd/issue/365/2517>

Demirtaş, S., 1997 “Liderlik Teorileri ve Karizmatik Liderlik”, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Yapı Sosyal Değişme Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Diker, O. (2014). Algılanan Liderlik Tarzları, Örgüt Kültürü ve Örgütsel Bağlılık İlişkisinin Turizm Endüstrisinde İncelenmesi. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi.

Durmuş, İ. (2019). Bilge Tonyukuk. Asya Araştırmaları Dergisi, 1(3), 29-46.

İbicioğlu, P., Özmen, Ö. İ. & Taş, Y. (2009). LİDERLİK DAVRANIŞI VE TOPLUMSAL NORM İLİŞKİSİ: AMPİRİK BİR ÇALIŞMA. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 14 (2), 1-23. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sduibfd/issue/20830/223105>

Kırel, A., Kayaoğlu, A. ve Gökdağ, R. (2013). Sosyal Psikoloji 1. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Korkmaz, O. (2017). Otantik Liderlik ve Örgütsel Güven. The Journal of Academic Social. Science Studies, 58, 437-454.

Kafesoğlu, İ. (1989). *Türk Milli Kültürü*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.

Kılıç Özkaynar, G. (2017). TARİHTE ÖNE ÇIKAN TÜRK LİDER ÖRNEKLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME. Ekonomi İşletme ve Yönetim Dergisi, 1 (1), 10-31. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/jebm/issue/32985/367100>

Kiersch, C. & Peters, J. (2017). Leadership from The Inside Out: Student Leadership Development within Authentic Leadership and Servant Leadership Frameworks, Journal of Leadership Education, 16/1, 148-168.

Onursal, İ. (2003). Türkçe metinlerde bağdaşıklık ve tutarlılık günümüz Dilbilim çalışmaları (Yayına Hazırlayanlar: Prof. Dr. Ayşe Kıran, Doç. Dr. Ece Korkut, Dr. Suna Ağıldere). İstanbul: Multilingual Yayınları. ss.121-132

Özler, N. D. (2013). Yönetim ve Organizasyon. Anadolu Üniversitesi.

Uzun Subaşı, L. (1995). *Orhun Yazıtlarının Metindilbilimsel Yapısı*. İstanbul: Simurg Yayınları.

Pinnow, D. F. (2011). Leadership-What Really Matters: A Handbook on Systemic Leadership. Springer

Yamada, N. (1993). Sammlung Uigurischer Kontrakte. Osaka: Osaka University Press.

- Taşagıl, A. (2004). *Göktürkler III*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Turhan, M. (2007). Genel ve Mesleki Lise Yöneticilerinin Etik Liderlik Davranışlarının Okullardaki Sosyal Adalet Üzerindeki Etkisi. (Yayımlanmamış doktora tezi). Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Elazığ.
- Yiğit, K. ve Porsuk, D. (2019). Otantik Liderlik Bağlamında Sakıp Sabancı'nın Liderliği Üzerine Bir İnceleme. 4. Uluslararası İşletme Öğrencileri Kongresi içinde (96-104. ss.). Yalova: Yalova Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü.
- Uçan, H. (2010), "Söylem Göstergebilimi ve Duygu Değeri: Tevfik Fikret'in "Sitayış-i Hazret-i Padişah-i" ve "Sis" Şiirlerinde Sevgi ve Nefret, Sosyal Bilimler Dergisi / Cilt: XII, Sayı: 2, Aralık 2010
- Uğurluoğlu, Ö. ve Çelik, Y. (2009). Örgütlerde Stratejik Liderlik ve Özellikleri, Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi, 12(2): 17-52.
- Saussure, F. (1976). *Genel Dilbilim Dersleri I*, (Çev, Berke Vardar), TDK Yayınları:Ankara.
- Şahin, K. (2019) Kuşaklar Arası Liderlik ve Değişen Liderlik Olgusu. (Yüksek Lisans tezi). Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.
- Şen, S. (2003) Oğuz Kağan Destanında ve Dede Korkut Hikayelerinde Kadın, A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Sayı:21, 2003. Erzurum.
- Şimşek M. Ş., Akgemci T., Çelik A..(1998),"Davranış Bilimlerine Giriş ve Örgütlerde Davranış", Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
- Taşagıl, A. (2014), Kök Tengri'nin Çocukları: (Avrasya Bozkırlarında İslam Öncesi Türk Tarihi), 4. Baskı, Bilge Kültür Sanat, İstanbul.
- Toktaş, S. (2019) Liderlik ve Liderlik Tarzları. (Yüksek Lisans bitirme projesi). Okan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.

